

Veli venäläinen ja idän mystinen maa

Venäjä ja venäläisyys Ilkka Remeksen *Horna* ja Matti Röngän *Levantin kyy -*
teoksissa

Anni Honkonen

Kirjallisuuden maisterintutkielma

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

Maaliskuu 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitos
Tekijä – Author Anni Honkonen	
Työn nimi – Title Veli venäläinen ja idän mystinen maa. Venäjä ja venäläisyys Ilkka Remeksen <i>Horna</i> ja Matti Röngän <i>Levantin kyy</i> -teoksissa	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year 3/2020	Sivumäärä – Number of pages 88 s. + lähteet
Tiivistelmä – Abstract <p>Käsittelen tutkielmassani Ilkka Remeksen <i>Hornan</i> (2014) ja Matti Röngän <i>Levantin kyy</i> (2013) tapoja kuvata Venäjää ja venäläisyyttä. Erittelen ja analysoin teosten esiin nostamia elementtejä ja ilmauksia sekä tarkastelen, muodostuuko teosten pohjalta yhtenäinen kuva Suomen itänaapurista ja sen kulttuurista ja kansasta. Käyn läpi teosten tapoja kuvata venäläistä yhteiskuntaa, kulttuuria, paikkoja ja venäläisiä. Käsittelen havaintojani kulttuurintutkimuksen ja sosiologian käsitteiden, identiteetin ja toiseuden, kautta. Lisäksi hyödynnän rikoskirjallisuuden genreteoriaa analyysia tehdessäni.</p> <p>Venäjää ja venäläisyyttä kuvataan teoksissa monipuolisesti, eivätkä kuvaukset jää toistamaan vain tuttuja stereotyyppioita tai oletuksia. Kummassakin teoksessa on päällimmäisen kuvan taustalla paljon kiinnostavia ja erityisiä luonnehdintoja ja kuvauksia venäläisestä identiteetistä ja toiseudesta. Venäjä ja venäläiset vastaan Suomi ja suomalaiset -asetelmakin jää loppujen lopuksi myös <i>Hornassa</i> pienempään rooliin kuin esimerkiksi julkisessa keskustelussa on annettu ymmärtää.</p> <p>Teosten luonnehdintojen pohjalta on mahdollista muodostaa melko yhtenäinen kuva Venäjästä ja venäläisyydestä. Teokset käsittelevät osittain erilaisia yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja ympäristöllisiä aiheita, joten aina toinen teos ei tarjoa tukea toisen teoksen kuvauksille. <i>Horna</i> ja <i>Levantin kyy</i> eivät kuitenkaan esitä kilpailevia tai keskenään ristiriitaisia representaatioita, joten yhtenäinen kuva on kuitenkin mahdollista muodostaa. Suomalaisen nykyrikoskirjallisuuden laajempaan Venäjä-analyysiin tarvitsisi lisää kohdeteoksia, mutta käsittelemäni kaksi teosta luovat kuitenkin pohjan, joka esittelee melko kattavasti mahdollisen lopputuleman myös useamman teoksen kattavassa tutkimuksessa.</p>	
Asiasanat – Keywords identiteetti, toiseus, rikoskirjallisuus, Venäjä, venäläisyys, Venäjä-kuva, Ilkka Remes, Matti Rönkä, <i>Horna</i> , <i>Levantin kyy</i>	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1	Johdanto.....	4
1.1	Aineiston esittely.....	6
1.1.1	<i>Horna</i>	6
1.1.2	<i>Levantin kyy</i>	7
2	Teoreettinen viitekehys.....	9
2.1	Rikoskirjallisuus.....	9
2.1.1	Trilleri.....	12
2.1.2	Rikolliset sankarit.....	15
2.2	Identiteetti.....	17
2.2.1	Kansallinen kulttuuri ja identiteetti.....	17
2.2.2	Paikka.....	21
2.3	Toiseus.....	23
3	Venäjän identiteetti ja toiseus.....	28
3.1	”Idän punaisen hämärän maassa” – venäläisen yhteiskunnan kuvaus.....	28
3.1.1	Politiikka ja talous.....	29
3.1.2	Neuvostoliiton varjo.....	36
3.1.3	Yleinen yhteiskunnan kuvaus.....	38
3.2	Dostojevski ja <i>za tvojo zdoróv’je!</i> – venäläisen kulttuurin representaatiot.....	40
3.2.1	Korkeakulttuuri.....	41
3.2.2	Kansankulttuuri.....	45
3.3	”Kun ajattelen kotia, niin tämä se on” – teosten paikat ja ympäristö.....	54
3.3.1	Moskova ja Pietari.....	54
3.3.2	Luovutettu Karjala.....	60
4	Venäläisten identiteetti ja toiseus.....	65
4.1	Sankareita ja pettureita – teosten tärkeimmät venäläiset henkilöt.....	65
4.1.1	<i>Horna</i> : Anna, Arkadi, Oleg.....	65
4.1.2	<i>Levantin kyy</i> : Viktor, Aleksei, Setä, Darja.....	71
4.2	”Rajan takana oli naapurikansa” – venäläisen identiteetti toiseus.....	75
4.2.1	Yleinen venäläisyyden kuvaus.....	75
4.2.2	Toiseus venäläisten keskuudessa.....	78
5	<i>Hornan ja Levantin kyy</i> Venäjä-kuvien yhtenäisyys.....	82
6	Päätäntö.....	85

Lähteet

1 JOHDANTO

Venäjä on aina ollut Suomen ja suomalaisten kannalta olennainen maa, jonka vaikutusta ja olemassaoloa ei ole koskaan voinut jättää huomiotta. Venäjällä on myös yleisesti erityinen asema Euroopassa ja koko maailmassa: se on asetettu, ja historiansa vuoksi yhä asetetaan, vastakkain läntisen maailman kanssa. Jokaisella suomalaisellakin on näkemyksensä Venäjästä ja venäläisistä: talvisota, KHL, Dostojevski, ryssät, maatuska, Karjala, Putin. Suomalaisessa mediassa ei varmasti ole päivää, jolloin Venäjä ei nousisi jossain muodossa esille – viime vuosina maininnat tuntuvat kuitenkin olleen yhä enenevässä määrin uhkaavasävytteisiä ja kriittisiä.

Venäjä on päätenyt myös suomalaisen rikoskirjallisuuden sivuille – ja siten entistä enemmän suomalaisten silmien alle arvioitavaksi. Rikoskirjallisuuden suosio on kasvanut viimeisen parinkymmenen vuoden aikana huimasti sekä maailmalla että Suomessa (Arvas & Ruohonen 2016, 9). Suomen 2000-luvun suosituin kirjailija, vuodesta toiseen bestsellerrikosromaneja kirjoittava Ilkka Remes (oikealta nimeltään Petri Pykälä), on osaltaan vaikuttanut sekä kotimaisen rikoskirjallisuuden nousuun että Venäjä-aiheisiin rikoskirjoihin (Lilja 2017). Toinen 2000-luvulla suosiota saavuttanut Venäjästä ja venäläisyydestä kirjoittava rikoskirjailija, Matti Rönkä, on taas saanut kunnian olla ensimmäinen suomalainen rikoskirjailija, jolle on myönnetty pohjoismainen Lasiavain -palkinto (2007) (Arvas & Ruohonen 2016, 287). Olenkin valinnut nämä kaksi suosittua ja tunnettua kirjailijaa maisterintutkielmani tutkimuskohteiksi – tarkemmin sanottuna heidän teoksensa *Hornan* (Remes 2014) ja *Levantin kynn* (Rönkä 2013).

Tarkoitukseni on lukea Remeksen *Hornaa* ja Rönkän *Levantin kyytä* kulttuurintutkimuksen ja sosiologian käsitteiden, toiseuden ja identiteetin, kautta. Tutkimuskysymyksiäni ovat: Miten Venäjän ja venäläisyyden toiseus ja identiteetti esitetään teoksissa ja millainen kuvan teokset yhdessä luovat Venäjästä ja venäläisistä. Tutkimuskysymyksiäni tukemassa ovat lisäksi pohdintani siitä, onko venäläisten ja Venäjän kuvaus negatiivisesti arvoitettua ja löytyykö paha venäläisten puolelta? Ilmeneekö venäläisten kuvauksessa stereotyyppisiä piirteitä, ja kuvataanko venäläisiä yhtenä joukkona vai yksilöinä? Entä kuvataanko erilaisia venäläisiä ryhmiä – kuten esimerkiksi naisia, suomensukuisia, vanhuksia tai poliittista johtoa – toisistaan poikkeavin keinoin tai sanakääntein? Kiinnitän huomioni myös venäläisten henkilöhahmojen litteyteen ja pyöreyyteen sekä hahmojen käyttämään kieleen. Tutkin kirjojen kuvaamaa venäläisyyden toiseutta ja identiteettiä erikseen,

mutta vertaan teosten kuvia myös keskenään. Kiinnostavaa on nähdä, muodostuuko teosten Venäjä-kuvista yksi suurempi Venäjä-kuva, jonka voisi samalla nähdä kuvaavan jo yleisemmin suomalaisen nykyrikoskirjallisuuden Venäjä-kuvaa.

Kummaltakin kirjailijalta olisi aiheeni valossa pystynyt valitsemaan lähes minkä tahansa teoksista, mutta päädyin kyseisiin teoksiin niiden lähekkäisten julkaisu vuosien perusteella. Lisäksi teokset ovat *Hornan* tapauksessa sarjan aloittava teos ja *Levantin kyyn* kohdalla tutkimukseni alkaessa sarjan lopettavaksi tarkoitettu teos¹. Tuntuu luontevammalta ottaa käsittelyyn teoksia, jotka eivät sijoitu keskelle sarjaa. Lisäksi teokset toimivat myös yksinäisinä teoksina: kumpikaan teoksista ei tarvitse sarjaa ympärilleen tullakseen ymmärretyksi.

Suomen nykykirjallisuuden Venäjä-kuvaa on aikaisemmin tutkittu yllättävän vähän. Näyttää siltä, että Suomessa on oltu kiinnostuneempia päinvastaisesta tutkimuksesta eli Suomikuvasta venäläisessä kirjallisuudessa. Suomen kirjallisuuden Venäjä-kuvasta ja venäläisten kuvaamisesta on kuitenkin tietojeni mukaan muutamia tutkimuksia: Kari Immosen (1987) väitöskirja sekä 2000-luvulle saavuttaessa muutamia pro gradu -töitä (Merivirta 2001; Piispa 2011; Minkkinen 2017). Osa ylläolevista tutkimuksista käsittelee itse asiassa Neuvostoliitto-kuvaa, mutta olen ottanut nekin huomioon, koska ne sisältävät analyysia myös venäläisistä Neuvostoliiton yhtenä kansalaisuuksista. Suomalaisen rikoskirjallisuuden Venäjä-kuvasta ei kuitenkaan näytä löytyvän aiempaa tutkimusta. Myöskään kummastakaan teoksista, *Levantin kyystä* tai *Hornasta*, ei tutkimusta ole tehty. Ylipäänsä kirjailijoiden teoksista vain Remeksen kirjoista on tehty tutkimuksia. *Shokkiaalto* (2010) on ollut tutkimuksen kohteena Sini Santalan (2014) poliisipäähenkilön toiminnan kuvausta käsittelevässä pro gradu -tutkielmassa ja Remeksen *Pääkallokehräjä* Suvi Piispan (2011) pro gradu -tutkielman yhtenä kohdeteoksena. Lisäksi *Ruttokellot* (2000) on ollut Sanna Jokisen (2011) saksankielisen kääntämiseen liittyvän pro gradun kohdeteoksena.

Remeksen ja Röntgenin teokset vaikuttavat lähtökohdiltaan suomalaisen rikoskirjallisuuden Venäjä-kuvauksen kannalta melko vastakkaisilta. Kummankin kirjailijan teoksissa Venäjä ja venäläisyys ovat melko näkyviä aiheita. Remeksen useissa kirjoista, joissa Venäjä (tai Neuvostoliitto) liittyy olennaisesti romaanin juoneen, Venäjä esitetään idän uhkana, vastavoimana ja sotaisena, lännen rauhan ja demokratian vaarantajana. Remeksen tuotantoa onkin syytely jopa venäläisiä mustamaalaavaksi. Erkki Tuomioja huomautti asiasta 2000-luvun alussa toimiessaan tuolloin Suomen ulkoministerinä. (Lilja 2017.) Röntgenin Viktor Kärppä

---

¹ Rönkä julkaisi uuden osan sarjaansa loppuvuonna 2019. *Uskottu mies* -teos jatkaa Viktorin elämään keskittyvää sarjaa.

-sarjan nimikkohahmo – Viktor Nikolajevitš, Viktor Kärppä – on taas inkeriläinen paluumuuttuja Venäjän Sortavalasta. Hänellä on venäläisiä ystäviä sekä Suomessa että Venäjällä. Toki myös useampi Röngän sarjan konnista löytyy venäläisten tai entisten neuvostoliittolaisten joukosta, eikä Viktor itsekään ole täysin lain oikealla puolella. Lähtöasetelmat ovat kuitenkin Röngän romaanissa ystävällisempiä ja uhat yksilön tasolla, kun taas Remeksellä esimerkiksi *Horna*-teoksen takakansi heittää lukijoiden silmille suoran, uhkaavan viestin: ”Ensin Ukraina. Nyt Suomi.” Olen siis kiinnostunut tutkimaan sitä, kuinka yhtenäisen kuvan hypoteettisesti ja ennakkokäsitysten valossa kaksi näin erilaista teosta saavat muodostettua.

1.1 Aineiston esittely

1.1.1 *Horna*

Romaanin alussa Suomen sotilastiedustelun työntekijä, Lari Vuori, saa yhdessä amerikkalaisen kollegansa, Tim Vaisasen, kanssa selville Ruotsin hakevan NATO-jäsenyyttä. Se tarkoittaa sitä, että Suomen täytyisi seurata perässä. Selvää kuitenkin on, että Ukrainan tapahtumien myötä Venäjän vastatoimet eivät jäisi vain uhitteleviksi puheiksi.

Samaan aikaan Larilla on hänen avovaimonsa, Saran, avustuksella meneillään salainen Bolotny-projekti yhteistyössä Yhdysvaltojen kanssa. Saran ohjelmistofirma on toimittamassa venäläiselle energiayhtiölle, Gazneftille, turvakriittisen ohjelmiston, mutta todellisuudessa ohjelmaan on piilotettu amerikkalaisten haittaohjelma, jolla on tarkoitus sabotoida suuryhtiön taloudellista toimintaa.

Larin projekti on kuitenkin vain osa suurempaa suunnitelmaa. Projektin on tarkoitus mahdollistaa kaksikymmentä vuotta sitten alkunsa saanut Talviuni-projekti. Silloin Larin, Timin ja kahden venäläisen, Arkadin ja Olegin, hakkeriryhmä joutui hankaluuksiin ja menetti jäsenensä, Olegin. Jäljelle jäänyt kolmikko päätti nousta aseisiin, joista olisi mahdollista hankkia kahden suurvallan, Venäjän ja Yhdysvaltojen, asevoimien salaisimmat tiedot. Heidän tarkoituksenaan olisi paljastaa tiedot yhtäaikaisesti kummallekin maalle, jolloin tiedoista tulisi merkityksettä.

Moskovassa toimineen hakkeriryhmän jäsenistä Lari on palannut Suomeen, Tim siirtynyt NATO-maahan, Norjaan, ja Arkadi on jäänyt Moskovaan, Venäjän asevoimien tietokoneasiantuntijaksi. Ryhmän operaatio Talviuni kuitenkin uhkaa paljastua liian aikaisin, kun venäläinen illegaali, Anna, jolla on salasuhte Larin kanssa, pääsee selville Bolotny-

projektista ja sitä kautta myös Talviuni-operaatiosta. Trillerille tyypilliseen tapaan päähenkilöt jäävät yksin pelastamaan tilannetta juosten karkuun sekä Suomen, Venäjän että Yhdysvaltojen joukkoja. Suomen ylle nousee sodan uhka eikä auttajia näy.

Horna-teoksessa edetään useamman fokalisoijan voimin ja ääneen pääsevät myös venäläiset henkilöhahmot. Kerronta on ekstra- ja heterodiegeettistä. Henkilöhahmojen lisäksi Venäjä-kuvauksissa keskeiseksi nousevat Kremlin propaganda, tietoverkkohyökkäykset sekä Venäjän asevoimien ja virkavallan kovaottoisuus ja ehdottomuus.

Maksimov otti revolverin pöydältä. ”Ymmärrätte varmaankin molemmat minkä kokoluokan asioista on kysymys. Niin merkittävistä, että meidän on saatava tietoja kaikin mahdollisin keinoin. Ääritapauksessa vaikka ihmishenkiä uhraten. Tässä aseessa on kolme patruunaa, joten todennäköisyys aseiden laukeamiseen on viisikymmentä prosenttia.”

(*Horna*, 301.)

Toisaalta kirjan suomalaisella päähenkilöllä on vahva tunneside Venäjään, ja sen kulttuuria ja teknisiä saavutuksia nostetaan ihasteltavaksi ja vastapainoksi kiivaasti etenevien tapahtumien rinnalle: Larin matkaa Moskovaan ja Annan Viipurin vierailua sävyttävät haaveilevat kuvat toisenlaisesta todellisuudesta ja nostalgisoiva ihailu.

1.1.2 *Levantin kyy*

Levantin kyy on Röngän Viktor Kärppä -sarjan päättävä teos. Siinä kymmenen vuotta sitten Suomeen saapunut inkeriläinen paluumuuttaja, Viktor, yrittää tasapainoilla rehellistä työtä tekevän perheen isän ja menneisyydestä nousevan ”tappajan näköisen miehen” roolin välillä. Koko kertomus esitetään Viktorin näkökulmasta, intra- ja homodiegeettisellä kerronnalla.

Kirja alkaa tapahtumalla, jossa Viktor joutuu kesken poikansa syntymäpäivien vieton lupautumaan suojeluavuksi naapurustonsa pizzerialle, jota maahanmuuttajien nuorisojengi uhkailee. Tämä on teoksen juonen taustalla vaikuttava kuvio, mutta suuremmaksi huoleksi nousevat Viktorin Venäjä-suhteet. Yhdessä veljensä, Alekseinin, kanssa tehty bisnesmatka Venäjälle on samalla vanhojen kontaktien tarkistelu ja uusien luomista. Pietarin kassan johtajistoon kuuluva Setä, Boris Nikulin, on joutumassa syrjäytetyksi, mutta hänellä on ote Viktorista, mikä aiheuttaa huolta. Lisäksi Pietari on muuttumassa, ja Viktor saakin mukaansa luotettavan pistoolin, *Levantin kyy*in, selkäpuolelleen housun kauluksen alle kannettavaksi. Nuorempi sukupolvi Pietarissa tuntuu vieraalta, mutta sen kanssa täytyy rakentaa myös yhteys, jotta Viktorin elämä Suomessa pysyy turvattuna.

Helsingissä omat kiemuransa aiheuttaa Venäjältä saapunut kiehtova Darja. Hän on Viktorin entisen – tapetun – työnantajan tytär, jolla on myös yhteytensä uhkaavaan Setään. Viktor ehtii pohtimaan myös kuolleita vanhempiaan, kotiseutuaan Sortavalassa ja ottopoikansa Erkin, Sergein, sopeutumista ikäistensä suomalaisten pariin.

Venäläisyys ja Venäjä ovat läsnä koko teoksen ajan. Heti aluksi työni kysymyksen asettelun kannalta mielenkiintoinen ja pohdintaa aiheuttava tekijä on Viktor Kärpän hahmo. Viktor on Neuvostoliitossa kasvanut, suomea ja venäjää puhuva inkeriläinen paluumuuttaja, jonka taskusta löytyy sekä Suomen että Venäjän passi. Röngän sarjan alussa, *Tappajan näköinen mies* -teoksessa (2002), Viktor kipuilee identiteettinsä kanssa enemmän kuin sarjan seitsemännessä osassa, *Levantin kyyssä*. Suomalainen elämä tuntuu jo omalta, vaikka juuret ovatkin Venäjän puolella Sortavalassa. Täysin suomalaiseksi henkilöahmoa ei kuitenkaan voi luokitella. Viktorin ja täysin suomalaisten hahmojen välillä on selkeä me ja te -asettelu, kuten esimerkiksi Viktorin ja hänen vaimonsa keskustelusta käy ilmi.

”Kuka? Mikä äijä?” kysyin ja hörpin juotavaani.

”Ei mikään sellainen... teikäläinen. Ihan tavallinen suomalainen äijä.

Joku inssi varmaan”, Marja oletti.

(LK, 202.)

Myös hahmo itse määrittelee identiteettinsä ja kansalaisuutensa joksikin muuksi kuin täysin suomalaiseksi. ”Mamu-lapsia, maistelin sanaa ja juomaani. Mamuhan minä olin itsekin, vain vähän hienompaa sorttia, paluumuuttaja.” (LK, 10.) Aion siis käsitellä Viktorin hahmoa venäläisenä: hän on kasvanut Neuvostoliitossa, nykyisen Venäjän alueella, hänellä on Venäjän kansalaisuus ja hänen isänsä puolen suku on venäläinen. Otan kuitenkin huomioon hahmon identiteetin erikoislaatuisuuden, ja tiedostan sen, että virallisesti hänet luokitellaan paluumuuttajaksi ja kahden maan kansalaiseksi.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Rikoskirjallisuus

Rikoskirjallisuutta on pidetty pitkään vain viihteellisenä ja vähemmän arvostettuna kirjallisuudenlajina. Viime vuosikymmeninä tilanne on kuitenkin muuttunut, ja rikoskirjallisuus nähdään nykyisin jo monitasoisena ja muuntautumiskykyisenä kirjallisuudenlajina. (Arvas & Ruohonen 2016, 9.) Rikoskirjallisuus tunnetaan Suomessa ja maailmalla myös monilla muilla nimillä, mutta tässä työssä käytän genrestä nimitystä rikoskirjallisuus, koska se on yleisesti käytettyä dekkaria (*detective fiction*) laajempi käsite. Dekkarin käsite viittaa salapoliisikertomukseen, jota kumpikaan käsittelemistäni teoksista ei ole. Rikoskirjallisuus taas sisältää kaiken väljästi fiktiivisen kirjallisuuden, jossa jollain tavalla käsitellään rikosta, rikoksen uhkaa tai niihin liittyvää pelkoa. (Arvas & Ruohonen 2016, 9, 15.)

Rikoskirjallisuus on jakautunut useisiin alalajeihin maailmalla yli 150 vuoden aikana ja Suomessakin yli sadan vuoden kehityskaaren aikana. Rikoskirjallisuuden alalajeja edustavat teokset ovat kuitenkin osittain eri lajien risteymiä, joten alalajien rajat ovat aaltoilevia ja rikkonaisia. Lisäksi rikoskirjallisuuden aiheet ja piirteet ovat nykyisin myös osa muita kirjallisuuden lajeja, joten tältäkin osin tarkkojen rajojen ja kategorisointien tekeminen on välillä hankalaa. (Arvas & Ruohonen 2016, 16.) Myös Remeksen *Horna* ja varsinkin Röntgenin *Levantin kyy* tarjoavat haastetta tarkassa luokittelussa.

Kirjallisuudentutkijat Heta Pyrhönen ja Päivi Lappalainen ovat eritelleet ja tarkastelleet suomalaisen rikoskirjallisuuden alalajeja. Pyrhönen jaottelee rikoskirjallisuuden neljäksi alalajiksi, jotka ovat klassinen salapoliisiromaani (*the classical detective story* tai *whodunnit*), kovaksikeitetty dekkari (*the hard-boiled detective story*), salapoliisiromaani (*the police procedural*) ja metafiktiivinen, postmoderni tai analyttinen dekkari (*the metaphysical detective story*). (Arvas & Ruohonen 2016, 15.) Brittiläinen Peter Messent (2013) jakaa rikoskirjallisuuden myös neljään alalajiin, mutta hänen jaottelunsa eroaa hieman Pyrhösen jaottelusta. Messentin mukaan rikoskirjallisuuden lajit ovat *classical detective fiction*, *hard-boiled detective fiction*, *the police novel* ja *transgressor narratives*. Kolme ensimmäistä alalajia ovat siis oikeastaan samat kuin Pyrhösellä, mutta neljännen kohdalla tutkijoiden näkemykset eroavat. Pyrhönen kiinnittää huomionsa kielellä leikittelyyn ja antidekkariuteen (Arvas & Ruohonen 2016, 15), kun taas Messentin *transgressor narratives*² -käsite sisältää Arvaksen ja

---

² suom. *konnakertomus* (Redfox Languages Oy: <http://redfoxsanakirja.fi/fi/>)

Ruohosen *Alussa oli murha: Johtolankoja rikoskirjallisuuteen* -teoksen luokitteluisra kohdat rikolliset sankarit sekä noir-triller. Sekä Remeksen että Röngän teokset osuvat Messentin luokittelussa *transgressor narratives* -alalajiin, koska kummankin kirjan protagonistit toimivat enemmän tai vähemmän lain väärellä puolella. Arvas ja Ruohonen jakavat kuitenkin rikoskirjallisuuden alalajit tarkemmin ja useampaan kategoriaan. Tässä luokittelussa on Remeksen *Horna*-teokselle paremmin sopiva luokka eli trilleri. Röngän *Levantin kyy* osuu taas parhaiten rikollisen sankarin ja vejarikirjallisuuden välimaastoon.

Ensimmäiset rikoskirjoitukset kirjoitettiin jo 1800-luvulla. Kirjoitukset perustuivat ranskalaiseen ilmiöön, fysiologioihin. Fysiologiat olivat 1800-luvun alkupuoliskolla kirjoitettuja lyhyitä kuvauksia eri ihmistyypeistä. Niissä kuvattiin kaikki kaupunkien hahmot, joihin saattoi törmätä kadulla kulkiessaan tai viihdetapahtumiin osallistuessaan. (Arvas & Ruohonen 2016, 13, 21.) Ihmiskuvausten jälkeen siirryttiin jäsentelemään myös kaupunkien olemusta. Tästä ei ollut enää pitkä matka salapoliisitarinoihin, joissa yhtenä merkittävimmistä piirteistä on arkielämän havaintojen tekeminen. Kauhua ja gotiikka kuuluivat myös 1800-luvun ilmiöihin. Kaikki edellä mainitut yhdistyivät vuonna 1841, kun Edgar Allan Poe julkaisi philadelphialaisessa *Graham's Magazine* -aikakauslehdessä kertomuksen *Morgue kadun kauhu* (*The Murders in the Rue Morgue*). Tätä Poen kertomusta pidetään ensimmäisenä nykyaikaisena salapoliisikertomuksena. Salapoliisikertomuksen myöhemmin vakiintuneet konventio eli mielikuvituksellinen ja skandaalinkäryinen rikos, jota ratkaisemaan tarvitaan tavanomaisesta poikkeava ja erittäin älykäs ratkaisija on esillä jo *Morguen kadun kauhu* -kertomuksessa. (Arvas & Ruohonen 2016, 21.)

Edellä mainittua, perinteiseksi muodostunutta salapoliisikertomusten kaavaa ovat noudattaneet myöhemmin myös esimerkiksi Arthur Conan Doyle *Sherlock Holmes* -tarinoissaan sekä Agatha Christien *Hercule Poirot* ja *Neiti Marple* -kertomuksissa. Virallisen poliisin voimattomuus on esillä myös kummassakin käsittelyssäni olevassa teoksessa. *Hornassa* virallinen poliisi lähinnä hidastaa ja hankaloittaa Larin ja hänen tovereidensa yritystä estää hypersonisten ydinohjusten käyttö, ja *Levantin kyyssä* virallinen poliisi pyytää jälleen Viktor Kärpältä epävirallisesti apua Venäjään liittyvän jutun selvittämisessä. Kummassakin teoksessa poliisi jää tapahtumien todellisesta kulusta ulkopuolelle, koska virallisella taholla ei ole päähenkilöiden kykyä hoitaa tilannetta. Kumpikaan teoksista ei kuitenkaan ole salapoliisikertomus, mutta rikoskirjallisuuden alalajit risteävät ja limittyvät keskenään. Lisäksi edellä kuvatut peruselementit ovat rikoskirjallisuuden lajeissa melko tavanomaisia riippumatta tarkemmasta alalajimääritelmästä.

Toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvalloista nousi rikoskirjallisuuden kentälle kovaksikeitetty dekkari (*hard-boiled detective fiction/story*). Kun alun perin salapoliisiromaani oli esikuvansa fysiologian tavoin kuvannut sen hetkistä kaupunki- ja maalaismiljöötä, syntyi kovaksikeitetty dekkari kuvaamaan Amerikan uutta tunnelmaa. Yhdysvalloissa oli 1940-luvun lopulla huoli kasvavasta rikollisuudesta, kapitalismin noususta ja urbaanin elämän haasteista (Messent 2013, 35).

Kovaksikeitetty dekkari toimi myös tavallaan eräänlaisena vastalauseena salapoliisiromaanin luomalle kuvalle. Yhdysvaltalainen Raymond Chandler kirjoitti vuonna 1944 esseen nimeltä *Se murhaa joka osaa* (*The Simple Art of Murder*). Siinä Chandler tuomitsee perinteisen salapoliisiromaanin ikävyyttäväksi ja ilmoittaa Dashiell Hammettin, joka kirjoitti jo vuonna 1929 kovaksikeitettyksi luokitellun romaaninsa *Veristä satoa* (*Red Harvest*), tuoneen rikoskirjallisuuden todellisuuteen ja tehneen kuvauksesta realistista. (Messent 2013, 34–35.)

Hammett antoi murhan takaisin niille ihmisille jotka tekevät sen jostakin erityisestä syystä, eivät pelkästään siksi että saataisiin ruumis; ja se tehtiin sillä mikä käteen sattui eikä koristelluilla kaksintaistelupistooleilla eikä nuolimyrkällä eikä trooppisilla kaloilla. Hän pisti nämä ihmiset paperille sellaisina kuin he olivat ja hän pisti heidät puhumaan ja ajattelemaan sillä kielellä jota he yleensäkin käyttivät.

(Chandler 1971, 204).

Kovaksikeitetyn dekkarin ympäristön lisäksi myös siis kieli ja henkilöt kuvataan kovina ja karuina. Lisäksi romaanien aiheet käsittelevät esimerkiksi väkivaltaa ratkaisuna sekä raakaa seksuaalisuutta, jotka nähdään merkkeinä yhteiskunnan sairaudesta ja turmeltuneisuudesta. Myös kertomusten protagonistit elävät itsekin – ainakin osittain – turmeltuneen yhteiskunnan tapojen mukaisesti. (Messent 2013, 36, 40.) Kovaksikeitetyn dekkarin perintö näkyy Remeksen ja Röntgenin teoksissa esimerkiksi juuri kielen kohdalla. *Levantin kyyssä* hahmojen käyttämä kieli on värikästä ja puhekielistä. Hahmot heittelevät ronskeja vitsejä ja kiroilevat. Koreilu ja hienostelu ovat kaukana Viktor Kärpän maailmasta. *Hornassa* kieli on yleiskielisempää ja värittömämpää, mutta huomio kiinnittyy venäjän kielen melko runsaaseen käyttöön. Lisäksi teosten protagonistit käyttävät hyväkseen myös vastapuolen keinoja, kuten vakoilua ja huiputusta, joten he ovat ottaneet yhteiskuntien varjopuolten toimintatapoja omakseen.

Salapoliisiromaanin ja kovaksikeitetyn dekkarin jälkeen genreen saapuivat myös esimerkiksi poliisiromaani ja myöhemmin uudemmat tulokkaat kuten erilaiset trillerit. Rikoskirjallisuuden genre onkin jatkuvassa muutoksessa, koska läpi rikoskirjallisuuden historian ja muutoksen yhtenä sen tärkeimpänä piirteenä on ollut autenttisuuden tavoittelu ja

ajan kuvaus. Jokainen vuosikymmen ja vuosisata on muokannut rikoskirjallisuuden genreä ilmapiirinsä mukaiseksi. *Horna* ja *Levantin kyy* jatkavat tätä samaa linjaa. Siitä syystä onkin tärkeä ymmärtää rikoskirjallisuuden ja yhteiskunnan kuvaamisen välinen suhde edellisiltäkin vuosikymmeniltä, jotta uudemman ajan rikoskirjallisuuden piirteet pystyisi ymmärtämään ja suhteuttamaan kontekstiinsa ja rikoskirjallisuuden kehityksen janalle.

2.1.1 Trilleri

Trillerikirjallisuuden joukko on hyvinkin kirjava ryhmä, joka usein jaotellaan uusiin alalajeihin, kuten poliittiseen trilleriin, lakitrilleriin, vakoilutrilleriin, psykologiseen trilleriin ja ekotrilleriin. Osa lajin teoksista on helposti jaoteltavissa johonkin trillerin alalajeista, mutta esimerkiksi juuri Remeksen *Horna* sisältää aineksia sekä poliittisesta trilleristä ja vakoilutrilleristä että jopa eko- ja teknotrillereistä³. *Hornaa* voi kuitenkin nimittää yksinkertaisesti toimintatrilleriksi, joka Arvaksen ja Ruohosen määrittelemänä kattaa kaikki yllä mainitut trillerin lajit psykologista trilleriä lukuun ottamatta. (Arvas & Ruohonen 2016, 135.)

Toimintatrilleri yrittää tavallisesti luoda lähes hengästyttävän lukukokemuksen lukijalleen. Tapahtumien tahti on nopea, ja tarkoituksena on saada lukija koukuttettua kirjaan niin, että kirja täytyy lukea yhdeltä istumalta. Miljööön ja henkilöiden kuvaukset ovat usein toisarvoisia, jolloin kerronta keskittyy vain toiminnan kuvaukseen ja tapahtumien eteenpäin vientiin. (Arvas & Ruohonen 2016, 135.) Remeksen *Horna*-teoksen kanteen on liitetty lainaus Helsingin Sanomien kirja-arvostelusta. Lainaus kertoo, että ”*Horna* tarjoaa jännitystä turboteholla” (*Horna* 2014, kansi).

Trilleri on määritelty ensimmäisen kerran vuoden 1889 *Oxford English Dictionary* -sanakirjassa. Siinä kerrotaan trillerin olevan sensaatiomainen näytelmä tai tarina. Englantilainen rikoskirjailija, Dorothy L. Sayers taas kirjoitti vuonna 1928 sensaatiomaisen trillerin olevan väristystä väristyksen jälkeen ja lukijan johdattelua yllätyksestä toiseen, kunnes lopulta kaikki selviää yhdessä käänteessä viimeisessä luvussa. (Arvas & Ruohonen 2016, 135.) Nämä määritelmät ja kuvaukset pätevät yhä edelleen trillerikirjallisuuteen. Usein trillereiden

---

³ Ekotrillerin yhtenä piirteenä on eko- ja ydinterrorismin uhka, joista ydinterrorismin uhka häilyy paikoittain myös *Hornan* tapahtumien yllä. Teknotrillerissä nimensä mukaisesti teknologia nousee yhdeksi merkittäväksi elementiksi juonen kannalta. *Hornassa* teknologiset keksinnöt ja laitteet ovat näkyvästi esillä, mutta teknotrilleriin liittyy usein vahvasti myös scifikirjallisuudesta tulevat ideat ja laitteet. (Arvas & Ruohonen 2016, 153–154.) *Hornassa* teknologiset laitteet ovat pääsääntöisesti oikeastikin olemassa olevia keksintöjä, joten scifiaspekti jää teoksesta puuttumaan.

katsotaankin eroavan salapoliisiromaaneista siinä, että salapoliisiromaanin päämotiivi on selvittää rikos tai muu mysteeri, kun taas trillerissä järkyttävät ja traagiset tapahtumat luovat kertomuksen juonen, jolla pyritään synnyttämään levottomuutta ja sensaatiomaisuutta (Arvas & Ruohonen 2016, 136).

Trillerin kehityksen historiassa voidaan palata jopa 1700- ja 1800-lukujen goottilaisiin romaaneihin. Esimerkiksi Mary Shelley kirjoitti teoksensa *Frankenstein – uusi Prometheus* (*Frankenstein, or the Modern Prometheus*, 1818) johdantoon tahtoneensa luoda tarinan, joka saa lukijansa kammoksumaan ympärilleen katsomista, hyydyttää veren ja kiivastuttaa sydämen lyöntejä. 1900-luvun alkuvuosina trillereitä tehtiin kirjailija Edgar Wallace. Hänen esikoisteoksensa *Neljä oikeudentekijää* (*The Four Just Men*, 1905) kertoo tarinan neljästä anarkistista, jotka suunnittelivat ja toteuttivat epäoikeudenmukaisesti toimineen ministerin murhan poliisien suojaamassa huoneessa. Trillerit hyödyntävät toisinaan perinteisen salapoliisiromaanin piirteitä, varsinkin varhaiset trillerit, kuten tässäkin tapauksessa lukitun huoneen arvoituksen. Teoksen juoni on kuitenkin hektinen ja täynnä yllättäviä ja jännittäviä käänteitä. (Arvas & Ruohonen 2016, 136–137).

Trillerin yksi tärkeä ominaispiirre on olla uskottava ja todentuntuinen. Kirjailijan täytyy siis yhdistellä faktaa ja fiktiota sopivassa määrin, jolloin todelliset tapahtumat saavat fiktionkin vaikuttama todellisuudelta. Trilleriä lukiessa juonen täytyy olla sellainen, että lukija pystyy kuvittelemaan tapahtumien olevan todellisia ja että trillerissä esiintyvä uhka tuntuisi mahdollisimman sijaan realistiselta ja todelliselta uhalta. Esiintyvät uhan täytyy olla mittasuhteiltaan ja mahdollisilta seurauksiltaan suuri. (Arvas & Ruohonen 2016, 137–138.) *Horna* täyttää nämä vaatimukset hyvin. Venäjän ja Yhdysvaltojen välinen kilpavarustelu, joka on huipentunut hypersonisten eli yli 5-kertaisella äänennopeudella kulkevien ohjusten mahdolliseen käyttöön, ja Suomen ylle noussut Venäjän luoma hybridisodan uhka tuntuvat todellisilta ja seuraukset olisivat valtavat: toteutuessaan lopputuloksena olisi kolmas maailmansota. *Hornan* todentuntuisuutta kommentoidaan jopa kirjan jälkisanossa.

Maaailma muuttui dramaattisesti Hornan tekovaiheen aikana. Viime syksynä luoduista mahdollisista, joskin kaukaisista skenaarioista tulikin lehtien jokapäiväisiä otsikoita. – – Tarinassa on paljon tosielämän uhkaelementtejä, joihin perehdyin tekoprosessin aikana. Yksi niistä havahdutti minut erityisesti, sillä se ei liity suurvaltapolitiikkaan eikä mihinkään spekulatiiviseen, vaan tavallisten suomalaisten jokapäiväiseen arkeen. Se sai minut miettimään jopa jatko-osaa, jossa tilanne hankaloituu tavalla joka perustuu fiktion sijasta faktaan.

(*Horna* 2014, 406).

Vakoilutrillerissä tärkeimpinä piirteinä ovat tiedonhankinta, takaa-ajo ja vakoilun näkeminen kilpailuna kahden eri tahon välillä. Vakoilutrilleriin liittyy tiiviisti myös teoksen ilmestymisajan tekniset keksinnöt, kuten 1800-luvun lopulla, vakoilutrillerin syntyessä, konekiväärit, panssarivaunut, sukellusveneet ja lentokoneet. Keksintöihin liittyi myös niiden käyttämisen lisäksi uhkakuva asiapapereiden varastamisesta ja kopioimisesta. *Hornan* koko juoni tiivistyy päähenkilöiden Talviuni- ja Bolotny-operaatioihin, joiden tarkoituksena on kerätä ja kopioida huippusalaisia suunnitelmia sekä Yhdysvalloilta että Venäjältä, ja sen jälkeen julkaista ne koko maailman nähtäväksi, jolloin suunnitelmista tulee hyödyttömiä ja kilpavarustelu ja sen luoma sodan uhka saadaan hetkellisesti torjutuksi. Remes on myös varsin tunnettu tarkoista teknologian ja aseiden kuvauksista, ja ne ovat myös *Hornassa* varsin tärkeässä roolissa.

Poliittisuus on ollut osa vakoilutrillereiden ominaispiirteitä lajin syntyhetkestä lähtien. Kansainvälinen politiikka inspiroi useita trillereitä, kuten myös *Hornaa*. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen vakoilutrillereistä kehittyi nationalistisempia ja oikeistolaisempia kuin aiemmin ja trillerin protagonistien päävastus vaihtui Saksasta Venäjään ja myöhemmin Neuvostoliittoon. Neuvostoliitto ja venäläiset vihollisina -juoni vahvistui entisestään kylmän sodan ja Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kilpavarustelun alkaessa. Tähän kohtaan sijoittuvat myös suureen suosioon nousseet Ian Flemingin James Bond -teokset. Ensimmäinen James Bond -teos *Casino Royale* (1953) aloitti kapitalismia ja läntistä maailmaa puolustavan vakoiluromaanisarjan, joka vaikuttaa rikoskirjallisuuden kentällä vieläkin vahvasti. (Arvas & Ruohonen 2016, 142, 144) Poliittinen trilleri kulkee lähes rinnakkain vakoilutrillerin kanssa. Itse asiassa kaikki vakoilutrillerit ovat myös poliittisia trillereitä, mutta poliittisen trillerin alle sopii lisäksi attentaatti- ja terrorismiromaanit. Poliittisen trillerin yksi vakioaiheista on kuitenkin juuri idän ja lännen välinen jännite kylmän sodan aikana ja siihen liittyvä vakoilu. (Arvas & Ruohonen 2016, 149) *Horna* käyttää tätä samaa aihetta, mutta ajankohta on vaihdettu 1950- ja 1960-luvuilta, kylmän sodan kiivaimmilta vuosikymmeniltä, 2000-luvulle ja uuteen kilpavarustelun aikaan.

Kuten kaikki rikoskirjallisuuden lajit niin myös trilleri on vahvassa suhteessa kirjoitusajankohtansa kanssa. Kylmän sodan aika on yksi esimerkki tästä, kuten myös 1930-luku, jolloin trilleri antoi mahdollisuuden tarttua yhteiskunnallisiin kysymyksiin, joita salapoliisiromaaneissa ei voinut käsitellä. Trilleri vertautuu tässä kohtaa kovaksikeitettyyn dekkariin, joka myös mahdollisti yhteiskunnallisen keskustelun ja silloisen järjestelmän arvostelun toisin kuin salapoliisiromaanit. (Arvas & Ruohonen 2016, 154 & Messent 2013, 35.) Suomen kohdalla myös geopoliittinen asema Venäjän (ja Neuvostoliiton) naapurina sekä asema

idän ja lännen saumakohdassa vaikuttaa rikoskirjallisuuteen ja trilleriin. Ilkka Remes on hyvä esimerkki tästä. Remeksen lisäksi suomalaisia trillerikirjailijoita ovat esimerkiksi Taavi Soininvaara ja Tero Sompi. Venäjä ja Suomen asema sen naapurina ovat usein keskeisessä roolissa kaikkien heidän, kuten myös muiden suomalaisten trillerikirjailijoiden, teoksissa. (Arvas & Ruuhonen 2016, 161.)

2.1.2 Rikolliset sankarit

Rikoskirjallisuus ei aina tyydy seuraamaan vain lain oikealla puolella olevia päähenkilöitä, vaan rikolliset hahmot voivat myös toimia teosten johtotähtinä. Rikoskirjallisuusgenren perinteinen juoni, jossa poliisi tai muu etsivähahmo selvittää ovelan rikoksen, voidaan kääntää myös toisinpäin; lukija pääsee seuraamaan pahantekijän viekkautta ja keinoja, joilla hän peittelee jälkiään ja johtaa tutkijoita harhaan. (Arvas & Ruuhonen 2016, 260.)

Rikollisella hahmolla ei ole vain yhtä esimerkkiä, jota noudattaa, vaan hahmojen kavalkadi on laaja. Lukijaa kiehtova rikollishahmo voi esimerkiksi olla sarjamurhaaja, joka usein esitetään tapausta tutkivia viisaampana tai rikolliselle polulle eksynyt sympaattinen seikkailija. *Levantin kyy*n Viktor Kärppä lukeutuu osittain rikollisten hahmojen sarjaan. Varsinkin ensimmäisissä Viktor Kärppä -kirjoissa Viktor toimii osin vastoin lakia. *Tappajan näköinen mies* eli Viktorin hahmon esittelevä teos kertoo Viktorin työskentelevän Venäjän mafiaan, *bratvaan*, kuuluvalla miehelle ja sen myötä olevan osallinen esimerkiksi pahoinpitelyissä ja vakoilussa ja lopulta myös työnantajaansa aseella uhkaamassa, kun joku toinen taustalta ampuu miehen kuoliaaksi. *Levantin kyy*ssä miehen rikollinen puoli nousee esille esimerkiksi silloin, kun hän tapaa vanhan ystävänsä, Genjan, Jevgeni Sobolevin, Viktor muistelee heidän suojelurahan perintäänsä Pietarin Vasilinsaarella. Nuorukaiset olivat toimineet Pietarin kassan vaatimuksesta, ja rahaa oli haettu ravintolasta aseiden kanssa uhaten. (LK, 121.) Koko teos myös päättyy yhden tärkeän sivuhahmon kuolemaan. Viktorin poliisiystävä, Teppo, ammutaan Viktorin saamalla *Levantin kyy* -aseella, jota Viktor oli säilyttänyt huolimattomasti autonsa hanskalokerossa. Ampumisen jälkeen Viktorin jäädessä kuolevan Tepon rinnalle hän ehtii myös pohtimaan, kuinka asetta ei virallisissa papereissa saada yhdistetyksi häneen. Mies pohtii saavansa myös aseella ampuneen nuoren miehen ”uskomaan mitä oli viisasta kertoa” (LK, 244).

Viktor Kärppää ei voi kuitenkaan täysin kategorisoida rikollishahmoksi, vaan *Levantin kyy*n päähenkilön voi nähdä olevan myös veijarihahmo. Näin toteavat myös Arvas ja Ruuhonen (2016, 286–287). Veijarihahmot ovat tavallisia esimerkiksi Tapani Baggen teoksissa.

Esimerkiksi hänen ensimmäisessä rikosromaanissaan, teoksessa *Puhaltaja* (2002), päähenkilö Jarkka Nurminen on ennen kirjan tapahtumia lavastettu murhaajaksi ja vankilasta vapauduttuaan hän ryhtyy selvittämään, miten hänet petettiin. Jarkalla on Viktorin tapaan vanhoja ystävyysuhteita, joiden vuoksi lain oikealla puolella kulkeminen on toisinaan vaikeaa. (Arvas ja Ruohonen 2016, 287–288.)

Rikosromaniin, jonka keskushenkilönä toimii veijarimainen rikollinen, liittyy myös huumori. Rikolliset saattavat teoksissa olla amatöörejä, jolloin heidän toimintansa kuvataan naurettavana tai hahmot ylipäänsä ovat vitsailijoita. (Arvas ja Ruohonen 2016, 288.) Viktorin hahmosta ei ensimmäisenä tule mieleen huumorintajuisuus, mutta Röngän tyyli kirjoittaa on melko humoristinen ja rempseä. Sarjan vitsinheittäjähahmo on Viktorin sijaan Teppo Korhonen, jonka suusta kuullaan usein melko roisiakin huumoria. Hän vitsailee myös Viktorin kustannuksella, joten leikkimielisen kiusoittelun kautta Viktoria ei voi enää ajatella vain synkäksi, tappajan näköiseksi mieheksi.

”Mutta tiijätkö, mulla oli aikanaan nainen Toijalasta. Se oli niin hidas, että sai orgasminkin vasta seuraavana päivänä. Se oli töissä Tampereella jossain kutomossa kehryyjennynä ja kaverit vieressä ihmetteli kun se alkoi siellä kangaspaalien seassa hihkua.”

”Nyt taisi heittää muistelo muutaman vuosisadan”, epäilin.

”Totta joka sana. Mutta ei ne kaikki hämäläiset niin hitaita ole. Poliisikouluaikaan ajelutin yhtä mimmiä Valkeakoskelle, ja se kun tarrasi motarilla vaihdekeppiin niin heti oltiin tärinäraidalla.”

Kiittelin Korhosen liikennehavaintoja.

”Minä vain koetin auttaa ystävää hädässä”, Korhonen tekeytyi vaatimattomaksi.

”Jos on nolo puhua. Avautua. Tapahtumista naismaailmassa. Tunteiden kehittymisestä. Siitä kun sydämet alkavat sykkiä samaa tahtia.”

”Mitä vittua?”

(LK, 67)

Myöhemmin saman keskustelun aikana Teppo piikittelee Viktorille siitä, kuinka mies kiertelee seksi-sanan käyttöä ja korvaa sen ilmauksella: ”Vittu en minä ole sen kanssa... ole sillä lailla” (LK, 69), ja viimeisenä niittinä keskusteluun Teppo kutsuu ystäväänsä ”mafian lastentarhan tä[diksi]” (LK, 73). ”Mafian lastentarhan täti” tiivistää oikeastaan hyvin Viktor Kärpän hahmon rikollis- ja veijarihahmon yhteensulautumaksi.

2.2 Identiteetti

Tutkimus kysymyksieni kannalta yksi oleellisimmista käsitteistä on identiteetti. Identiteetin käsitettä on vaikea määrittää täydellisesti. Nykyisin identiteetti nähdään postmodernina subjektina eli identiteetti ei ole enää stabiili ja koskematon. Tämä näkökulma pohjaa siihen, kuinka modernissa, globaalissa, maailmassa kaikki ovat liikkeessä – subjektit ja niiden täyttämät sosiaaliset yhteisöt. Siten myöskään identiteetti ei voi olla yhtenäinen, vaan identiteetti rakentuu useista erilaisista identiteeteistä, jotka voivat toisinaan olla jopa vastakkaisia toisiinsa nähden. Identiteetin monikerroksisuus käy ilmi myös kohdoteoksissani. Useat teosten hahmoista tasapainoilevat esimerkiksi kahden eri kansallisen identiteetin välillä. Identiteetti ei enää kokoakaan sosiaalisia maailmoja ja liitä subjektia osaksi uusien kulttuurien kaanonin. Subjektin kohtaamat puhuttelutavat ja konventiot, joilla yksilöä representoidaan, vaikuttavat identiteettiin. Identiteetti muovautuu ja muokkautuu yhtenäin kulttuureja ja sosiaalisia maailmoja kohdatessaan. Subjekti poimii elämäntilanteesta ja kontekstista riippuen itselleen eri identiteettejä, jotka eivät muodosta sulavasti etenevää jatkumoa yksilön elämässä. (Hall 1999, 22–23.)

2.2.1 Kansallinen kulttuuri ja identiteetti

Identiteetistä ei voi puhua ilman kulttuurin käsitettä. Stuart Hallin *Kulttuuri, paikka ja identiteetti* -artikkeli (*Erilaisuus* 2003) käsittelee tätä seikkaa. Hall määrittelee kulttuurin tarkoittavan “yhteisten merkitysten järjestelmiä, joita samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät saadakseen tolkkua maailmasta” (*Erilaisuus* 2003, 85). Kulttuuri ei ole useinkaan jotain vaikeasti hahmotettavaa, vaan materiaallisen ja sosiaalisen maailman pala. Kulttuuri käsitteenä sulkee sisäänsä sosiaalisia käytänteitä, joilla luodaan merkityksiä, mutta myös käytänteitä, joita kyseiset merkitykset ohjaavat. Yksilöt ja yhteisöt ottavat nuo merkitykset todisteena siitä, että he kuuluvat johonkin kulttuuriin. Sen myötä subjektit pääsevät osalliseksi yhteistä verkko, joka yhdistää heidät yhteisöksi, joka jakaa yhteisen identiteetin. Näin yksilö voi tuntea kuuluvansa johonkin ja ymmärtää kuka on: eli siten ihminen selvittää oman identiteettinsä. Identiteetti siis kehittyy ja muovautuu vahvassa yhteydessä kulttuurin kanssa. (*Erilaisuus* 2003, 85.)

Kulttuurin käsittämiseen liittyy usein ajatus siitä, että se on merkityksiltään ja käytänteiltään melko vakaa. Se nähdään jatkumona, jolloin kuuluminen johonkin kulttuuriin liittyy myös yksilön osaksi ajallista ja paikallista jatkumoa ja historiaa. Kulttuuri toimii

viitekehyksenä yksilölle mahdollistaen yksilön yhdistymisen esi-isiensä traditioihin. Kulttuurit vahvistavat usein siis “meihin” kuulumisen tunnetta, jolloin vahvistuvat myös ajatukset toisen erilaisuudesta ja kuulumisesta “muihin”. (*Erilaisuus* 2003, 85–86.)

Kieli on myös yksi kulttuurin olennaisista osista. Sen avulla voimme jakaa merkityksiä, mutta samalla se on itsessään malli, jolla kulttuuria voi käsitellä ja ymmärtää. Kulttuuri nähdään merkitysjärjestelmänä, ja kielen avulla ihmiset luovat merkityksiä. Kielikoodien käytänteiden mukaisesti nimeämme asioita, jolloin lumikin saa nimen *lumi*. Se erotetaan tällöin esimerkiksi *sateesta* ja *rakeista*. (*Erilaisuus* 2003, 88.) *Lumi* on siis aiemman esimerkin mukaisesti jotakin, joka eroaa *sateesta* ja *rakeista*. Suomen kielen kohdalla puhutaan kuitenkin *lumisateesta*, jolloin sanatasolla *lumi* yhdistetään *sateeseen*. Yhdyssanan määriteosa *lumi* kertoo kuitenkin suomen puhujalle sen, että *lumisade* on jotain muuta kuin pelkkä *sade*.

Jollain yhteisöillä, kuten inuiiteilla ja muilla pohjoisen kansoilla, on monia eri sanoja kuvaamaan erilaisia *lumia*. Näin yhteisö luokittelee itselleen tärkeitä asioita antamalla sanojen kautta niille merkityksen – ja merkitykset yhdistyvät osaksi merkitysjärjestelmää, kulttuuria. Näin jokainen kieli ja sen erilaiset merkitykset vivahteineen ja yhteyksineen on läheisessä suhteessa kieltä käyttävän yhteisön kulttuuriin. Kieli ja kulttuuri kumpikin antavat yhteisöille raamit, joiden puitteissa tulkita maailmaa. Yhteinen kielikoodi tai merkitysjärjestelmän käyttö sitoo siis yksilöt osaksi yhteistä “tulkintayhteisöä”. (*Erilaisuus* 2003, 88–89.) Suomen kielen tulkintayhteisössä aiemman esimerkin mukaan *sade* ja *lumisade* halutaan erottaa toisistaan, kuten myös *tuisku* ja *pyry*, jotka ovat jälleen sateen ja tarkemmin lumisateen muotoja, mutta Suomen kontekstissa on ollut tarpeen antaa eri merkitys esimerkiksi tuulisen sään lumisateelle, *tuiskulle*, ja tavalliselle *lumisateelle*. Kielen vaikutus identiteetille ja kulttuurille käy ilmi myös *Hornassa* ja *Levantin kyyssä*. Venäjän kielen avulla tehdään näkyväksi hahmojen kuuluminen toiseen, ei ainakaan aivan täysin suomalaiseen kulttuuriin.

Samaa kieltä puhuvat jakavat siis saman tavan merkityksellistää maailmaa. Näin kieli tarjoaa ihmiselle kulttuurista identiteettiä. Hall toteaa saman kielen puhumisen tarkoittavan sitä, että yksilö tuntee kieliryhmänsä muiden jäsenten arvot, vaikkei niitä pitäisikään itselleen sopivina elämän ohjenuorina. Tämän syyn takia ihmisille ja yhteisöille on ollut – ja on yhä – tärkeää saada oikeus käyttää omaa kieltään. Oikeus omaan kieleen on tavanomaisesti ollut osa polkua, jonka päämääränä on kansallinen itsemääräämisoikeus. Näin myös pakko puhua toisen kieltä, kuten valloittajan kieltä, symboloi kulttuurista sortamista. (*Erilaisuus* 2003, 90.) Ennen Suomen itsenäistymistä, Ruotsin ja Venäjän vallan aikana, myös suomalaisille oma suomen kieli oli äärimmäisen tärkeä osa itsenäistymisprosessia. Kuitenkin vielä tänä päivänä sama aihe nousee usein keskusteluun. Suomen “pakkoruotsi”-keskustelussa törmää usein siihen, että

ruotsin kieli nähdään Suomessa ruotsalaisuuden ja Ruotsin vallan merkinä. Toisaalta myös englannin kielen aseman vankistumisen koetaan toisinaan sortavan suomalaista kulttuuria.

Kieli ei ole kuitenkaan ainoa merkitysjärjestelmä, joka luo ja muokkaa kulttuuria. Muita järjestelmiä ovat esimerkiksi uskonto, jolla on tavallisesti tarkka käsitys yhteisestä tavasta ymmärtää maailmaa ja pyhää ja sitä kautta luoda merkityksiä, ja traditiot, joihin perustuvat ajatukset siitä, kuinka tietystä osassa maata tai maailmaa tehdään asioita omalla tapaa ja muualla taas toisella tapaa. Traditioiden rituaalit, kuten erilaiset siirtymäriitit, ovat tapoja ja hetkiä, joille yhteisö on antanut merkityksen, ja toisaalta rituaalit myös sitovat yhteisön nykyisyyden osaksi aiempien yhteisön jäsenten elämää. (*Erilaisuus* 2003, 90.) Uskonto ja muut traditiot nousevat esille myös työni kohdeteoksissa. Hallin sanoin niillä pyritään luomaan kulttuuria jakavien välille yhtenäisyyttä ja toisaalta niiden avulla tehdään ero toisella tavalla maailman näkevien välille. Teoksissa venäläisten ja suomalaisten jakama kristinusko tarjoaa siis toisaalta mahdollisuuden yhteyteen, mutta luterilaisuuteen ja ortodoksisuuteen jakautuminen luo kuitenkin eron kulttuurien ja yksilöiden välille.

Identiteetti on siis yksilön ominaisuus, ja usein identiteetin käsite liitetään kulttuuriin, mutta myös kansallisuuteen. Nykyisessä modernissa maailmassa kansalliset kulttuurit ovat yksi tärkeimmistä kulttuurisen identiteetin määrittäjistä. Lähtökohtaisesti kansallinen identiteetti määräytyy syntymän hetkellä, ja yhteiskunnassamme luonnehdimme itseämme ja toisiamme esimerkiksi suomalaisiksi tai venäläisiksi. Kuitenkin esimerkiksi Viktor Kärpän hahmon kohdalla rajanveto suomalaisuuden ja venäläisyyden välille ei ole yksiselitteistä. Kansallisuusmääritteet ovatkin vain vertauskuvia, eikä niitä ole mahdollista nimetä tai tunnistaa yksilöstä. Esimerkiksi konservatiivisen filosofin, Roger Scrutonin, väite, jonka mukaan yksilö voi olla olemassa ainoastaan silloin, kun hän identifioi itsensä jonkin suuremman tahon, kuten valtion tai yhteiskunnan jäseneksi, ja johon kuulumisen yksilö automaattisesti vaistoa sisimmässään, ei saa kannatusta Hallilta. (Hall 1999, 45.)

Hall ottaa käsittelyynsä myös väittämän, joka toteaa yksilöiden syntyvän vailla kansallisia identiteettejä. Ajatuksen mukaan kansallinen identiteetti syntyy ja muovautuu representaation kautta. Erilaiset kansalliset identiteetit ovat aina vain representaatioita, eli tietyt kulttuuriset merkit ja merkitykset nähdään silloin osana jotakin tiettyä kansakuntaa. Kansakunta luo siis merkityksiä; Hallin sanoin yhteiskunta on kulttuurinen representaatiojärjestelmä. Yksilöt yhdessä kansakuntana ovat luomassa kansakunnan ideaa, joka representoituu kansallisen kulttuurin kautta. (Hall 1999, 46.) “Kansakunta on symbolinen yhteisö ja juuri tämän takia se kykenee ‘synnyttämään tunteen identiteetistä ja uskollisuudesta’ (Schwarz 1986: 106).” (Hall 1999, 46).

Heimoyhteisöt ja muut samankaltaiset ryhmittymät ovat olleet osa ihmiskunnan elämäntapaa aina, mutta kansakunnat syntyivät 1800-luvulla, noin 200 vuotta sitten. Ero näiden kahden yhteisön välillä on selvä: etniset heimot rakentuivat kuin itsestään, lähes luonnollisesti, kun taas kansakunnat koottiin nationalismin hengessä tietoisesti ylhäältä käsin. Kansakunnan jäsenille tarjottiin ideologia, johon nojata ja uskoa. Erilaiset rituaalit ja symbolit loivat yhteenkuuluvuutta. (*Erilaisuus* 2003, 24.) Yksikään kansakunta koko maapallolla ei kuitenkaan ole etnisesti täysin homogeeninen, ja tämä asettuu vastaan sitä kansallistunnetta, joka useimmissa maissa on päässyt kehittymään. Usein näissä tilanteissa hallitsevassa asemassa olevan ryhmän on vaikea käsitellä vähemmistöjen olemassaoloa. (*Erilaisuus* 2003, 25.)

Kansallinen kulttuuri on siis symboleista ja representaatioista rakentuva diskurssi. Kansallisten kulttuurien luomat merkitykset kansakunnista synnyttävät identiteettejä ja yksilölle mahdollisuuden identifioitua kansakunnan jäseneksi. Merkitykset kerätään kertomuksista, muistoista ja kuvista, joilla kansakunnan todellisuutta konstruoidaan. Hall viittaa kirjoituksessaan politiikan tutkija, Benedict Andersoniin, jonka mukaan kansakuntien erot syntyvät kuvittelun kautta. Erilaiset konventiot, joilla kansakuntia kuvitellaan, synnyttävät eroja niiden välille. (Hall 1999, 47.)

Kiinnostavaksi kysymykseksi nouseekin siis se, kuinka kansakunta kuvitellaan niin, että se saa yksilön identifioitumaan kuvitelmaan. Vastaukseksi tähän Hall listaa viisi eri elementtiä. Ensimmäinen näistä on kansakunnan kertomus. Kertomus muodostuu yhteiseksi totuudeksi kansan historiankirjoissa, kirjallisuudessa, mediassa ja populaarikulttuurissa. Tämän joukon tuottamat kuvat, kertomukset ja symbolit ilmentävät ja representoivat kansakunnan yhteisiä tunteita ja tuntemuksia. Yksilön on näin mahdollista liittää itsensä ja arkinen elämänsä osaksi suurempaa jatkumoa ja tarinaa. (Hall 1999, 48.) Toiseksi elementiksi Hall nostaa alkuperän, jatkuvuuden, tradition ja ajattomuuden käsitteet. Hänen mukaansa kansallinen identiteetti kuvataan tavallisesti jonakin alkuperäisenä ja aina olemassa olleena. Tähän liittyy myös ajatus kansallisen identiteetin "herättämisestä". Identiteetti on siis vain uinunut ja odottanut aikaa, jolloin se saa jälleen kukoistaa. (Hall 1999, 49.)

Kolmas kohta Hallin listassa on tradition keksiminen. Hall lainaa historioitsijoiden, Eric Hobsbawmin ja Terence Rangerin, luomaa ajatusta, jonka mukaan traditiot ovat usein tuoreita ja osin jopa keksittyjä, jos niitä väitetään vanhoiksi tai ne vaikuttavat vanhoilta. Keksittyjen perinteiden kautta on heidän mukaansa mahdollista iskostaa yksilöiden mieliin kansakunnalle sopivia normeja ja asenteita. (Hall 1999, 49). Perustamismyytti on Hallin listan neljäs kohta. Tämä elementti on osa kansallisen kulttuurin suurta kertomusta. Perustamismyytti luo kansakunnalle ajan alkuhämärässä syntyneen mystisen alkuperän. Myytti selittää kansakunnan

luonteen syntytarinan. Usein myytit kuvaavat epäjärjestyksen järjestykseksi ja katastrofit onnistumisiksi. Hall ottaa esille Iso-Britannian kontekstissa Dunkerquen (Dunkirkin) taistelun toisen maailmansodan aikana. (Hall 1999, 50.) Hallin viimeinen eli viides elementti on puhtaan ja alkuperäisen kansan ajatus. Hänen mukaansa kansallinen identiteetti rakennetaan tyypillisesti tällaisen symboliikan päälle. (Hall 1999, 50.) Kohdeteksteissäni toistuu Hallin kansakunnan kuvittelun elementit useaan kertaan. On kiinnostavaa huomata, kuinka kaunokirjalliset teokset jatkavat ja ylläpitävät kansakuntien kuvitelmia. Toisaalta kaunokirjallisuus itsessään kuuluu osaksi Hallin nimeämiä elementtejä, jolloin onkin oletettavaa löytää teoksista tapoja, joilla kuvaa venäläisyydestä rakennetaan ja toistetaan.

Kansallisten kulttuurien kuva on siis kansakunnan rakentama representaatio. Tietyn kansakunnan kulttuuri ja siihen identifioidut piirteet ja arvot ovat siis toisinaan varsin keinotekoisia. Kiinnostavaa onkin pohtia, kuinka sisäisesti yhtenäisiä tällaiset rakenteet voivat olla. Englannin kielen sana *nation* (kansakunta) näyttää sen, miten käsite sisältää sekä ajatuksen 1800-luvulla ja sen jälkeen syntyneistä kansakunnista että myös muinaisemman kansaan tai johonkin paikallisyhteisöön kuulumisen. Kansakunta sitoo siis yhteen poliittisen kuulumisuuden ja kulttuurisen yhteyden. Kansakunnat pyrkivät siis kansalliskulttuurien avulla yhdistämään ja sitouttamaan kansakunnan sisällä hyvinkin erilaiset yksilöt yhdeksi kansaksi. (Hall 1999, 52–53.) Hall toteaaakin seuraavaa: “Kansallinen kulttuuri ei ole koskaan ollut yksinkertaisesti vain uskollisuuden, sitoutumisen ja symbolisen identifioitumisen kohde. Se on myös kulttuurisen vallan rakenne.” (Hall 1999, 53).

Perinteinen tapa kansallisen identiteetin yhtenäistämiseksi on sen kuvaaminen yhden kansakunnan kulttuurin erityisinä ilmauksina. Kieli, uskonto, maantieteelliset paikat, tavat ja perinteet kansakunnan yhteisinä kulttuurisina piirteinä muodostavat yhdessä määritelmän käsitteelle etnisyyt. Kuten aikaisemmin on jo käynyt ilmi, mikään moderni kansakunta ei kuitenkaan ole “puhdas”, yhtä kulttuuria tai sitä myöten etnisyyttä edustava kansa, vaan sekoitus erilaisia kulttuureja ja kansoja. (Hall 1999, 54–55.)

2.2.2 Paikka

Paikan käsite liittyy tiivistä identiteetin käsitteeseen. Paikat ovat myös tutkimissani teoksissa tärkeässä roolissa. *Hornan* ja *Levantin kyy*n tapahtumat sijoittuvat pääasiassa Suomeen ja Venäjälle. Venäjällä tärkeinä tapahtumapaikkoina ovat suuret kaupungit Moskova ja Pietari ja tietysti Suomen ja Venäjän rajaseutu ja Viipuri. Käsitän siis tässä tutkimuksessani paikan hyvin konkreettiseksi paikaksi eli alueeksi tai seuduksi, jonka pystyy osoittamaan kartalta. Moskovan,

Pietarin, Viipurin ja Venäjän puoleisen Karjalan lisäksi käsittelen myös näiden paikkojen sisällä olevia paikkoja, kuten julkisia rakennuksia, puistoja, katuja ja asuntoja, joita teoksissa kuvataan. Käsittelen myös ihmisiä osana ympäristöä, jos mainitut ihmiset tuntuvat olevan olennainen osa paikan kuvausta. Tarkoitukseni ei ole tarkastella Suomen puolella olevia paikkoja, mutta varsinkin Venäjän puoleisen rajaseudun kohdalla teoksissa tehdään selvää vertailua maisemien ja niiden herättämien tuntemusten välillä, kun toisen maailmansodan myötä syntynyt uusi raja ylitetään. Suomen ja Venäjän ympäristöjen vertailusta tulee siis näissä kohdin välttämätöntä.

Paikka on yksi kulttuurisista järjestelmistä. Paikka käsitteenä tarjoaa elämälle merkitystä tai antaa mahdollisuuden löytää itselleen sopivan osan yhteiskunnassa ja sen uskomusjärjestelmissä. Kulttuurit taas mielletään usein paikantuneiksi: paikka ymmärretään tavallisesti todelliseksi paikaksi, jolloin historia on kerrostanut kohtaamisten ja muiden tapahtumien myötä paikalle oman “luonteensa”. (*Erilaisuus* 2003, 91.) Käsittelen paikan ja kulttuurin kuvauksia tutkimuksessani toisistaan erillään, mutta todellisuudessa ne tietysti limittyvät toisiinsa. Tässä tutkimuksessa paikan rinnakkaisterminä esiintyy käsite ympäristö, johon myös tiivistyy se, kuinka maantieteellistä pistettä ei voi erottaa ihmisestä. Kielitoimiston sanakirja antaa termille useita eri määritelmiä, mutta tutkimukseni kannalta relevantteja ovat seuraavat määritelmät: ” 2. ihmistä ympäröivä luonto (ilmakehä, maaperä, vesistöt), jonka kanssa ihminen on vuorovaikutuksessa. 3. (kulttuuri-, yhteiskunta-, asumis-, työskentely- tms.) olo, joissa ihminen elää; miljöö” (2018, Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy). Näissä määritelmissä yhdistyy ympäristön määritelmä luontona ja ihmisen muokkaamana.

Paikat liittyvät lisäksi vahvasti identiteettiin ja erilaisuuteen. Hallin lisäksi myös Doreen Massey pureutuu tähän yhteyteen artikkelissaan Paikan käsitteellistäminen (*Erilaisuus* 2003). Hän kirjoittaa paikan hahmottuvan tavallisesti “vakiintuneeksi yhteisöksi, jolla on oma erityisluonteensa – niin fyysisesti, taloudellisesti kuin kulttuurisestikin” (*Erilaisuus* 2003, 51). Paikkoihin on sitoutunut omanlaisia piirteitä, kulttuuria, traditioita ja kielenkäyttötapoja. Kaikki paikat eroavat toisistaan, vaikka globalisaation myötä tilanne ei ole enää niin selkeä. Eri paikoissa ympäri maailman on mahdollista kuluttaa samanlaista massakulttuuria, ostaa samoja tuotteita ja nauttia samanlaisesta ruuasta. (*Erilaisuus* 2003, 51–52.) Jokaisella paikalla on kuitenkin siis oma identiteettinsä, joka rakentuu yhdessä paikalla olevien yhteisöjen kanssa. Edes globalisaatio ei pysty työntämään syrjään esimerkiksi maantieteellisiä tai ilmastollisia tekijöitä.

Lisääntyneen liikkuvuuden ja kansainvälistymisen myötä monet ihmiset itse asiassa ovat alkaneet kaivata perinteistä paikkaa, joka pysyy sananmukaisesti paikallaan nykymaailman

liikkeessä, jonka ihmiset kokevat toisinaan epävarmuutta ja ahdistusta tuottavaksi. Turvallinen paikka, koti, nähdään kiintopisteenä ja kohteena, johon voi vetäytyä tai paeta. (*Erilaisuus* 2003, 53–54.) Myös *Hornassa* ja *Levantin kyyssä* paikka edustaa toisinaan henkistä turvasatamaa. Rikoskirjallisuuden kiivastahtisessa ja uhkia täynnä olevassa maailmassa kodinomaiselle pysähtymispaikalle tai edes muistikuvissa olevalle paikalle on useinkin tarvetta.

Paikan identiteetin voi nähdä joko rajoittavana tai avoimempana. Ensimmäinen käsitystapa jakaa yhteisöjä meiksi ja muiksi. Silloin paikan identiteetti käsitetään puhtaana ja toiset poissulkevana, jolloin on mahdollista luoda raja-aitoja ihmisten välille. David Sibleyn käsitettä käyttäen voidaan puhua *kieltämisen maantieteestä*. Massey esittämä toinen tapa käsittää identiteetti kyseenalaistaa kieltämisen maantieteen ja “me ja muut” -vastakkainasettelun. Hän tiedostaa, että identiteetin rakentumisen perusta on erottautumisessa, mutta hän pohtii, mistä muusta identiteetissä on kyse. Massey huomauttaa, että paikkojen identiteetit eivät ole milloinkaan täysin puhtaita. Historian saatossa paikoista on muodostunut monitasoisia. Hänen ajatuksensa on, että paikkojen voisi nähdä olevan avoimia ja huokoisia eikä sulkeutuneita ja sisäänpäin kääntyneitä. (*Erilaisuus* 2003, 72.) Teosten keskeiset paikat ovat tietyssä mielessä juuri huokoisia, koska nykypäivän suurkaupunkien ympärille on vaikea pystyttää minkäänlaisia raja-aitoja. Kaupungit elävät jatkuvassa liikkeessä ja ovat täynnä lähteviä ja saapuvia yksilöitä. Venäjän puoleisen Karjalan ja Viipurin tilanne taas on historian muovaama ja kasaama. Ylipäänsä koko Venäjistä puhuessa puhutaan kuitenkin vasta noin kolmekymmentä vuotta sitten uuden muotonsa saaneesta alueesta. Neuvostoliitto oli alueena ja paikkana varsin sulkeutunut länsimaiselta silmältä, mutta 2010-luvulla esimerkiksi suomalaisen matka Viipuriin, Moskovaan tai Pietariin ei vaadi liian suuria ponnisteluja.

2.3 Toiseus

Identiteetin lisäksi on tärkeää käsitellä myös toiseutta. Toiseus on monien tieteenalojen tuntema ja käyttämä käsite, mutta tarkkaa määritelmää sille ei kuitenkaan ole; toiseus on niin monitahoinen ja laajalle kurotteleva kokonaisuus, jolloin sen täydellinen määrittäminen on hyvin hankalaa. Yleisesti toiseutta lähdetään käsittelemään suhteessa johonkin muuhun näkökulmaan tai tahoon. Toiseudesta voidaan puhua myös sanoilla erilaisuus ja muukalaisuus sekä termipareilla ”me ja he” tai ”me ja muut”. ”Me ja muut” -käsite kertoo toiseuden ydinasian eli toinen on jotain sellaista, mitä ”me” emme ole. Yksi toiseuden esimerkeistä on Simone de Beauvoirin luoma ja feministisen tutkimuksen käyttämä määritelmä naisesta miehen toisena patriarkaalisisissa kulttuureissa (Miller 2001, 1) Omassa tutkimuksessani tämä lähestymiskulma

ei kuitenkaan ole olennaisin, vaan keskityn toiseuteen ennemmin monikulttuurisuuden, ”rodun” ja etnisyyden kautta. Tämän kaltaista toiseutta ovat tutkineet ja kuvanneet esimerkiksi sosiologi ja kulttuurintutkija Stuart Hall, kirjallisuuskriitikko J. Hillis Miller ja sosiologi Zygmunt Bauman. Suomalaisia toiseuden ja erilaisuuden tutkijoita ovat esimerkiksi kulttuurintutkijat Mikko Lehtonen ja Olli Löytty.

Edellä mainittu käsite erilaisuus sisältää toiseuden lisäksi myös käsityksen meistä (Lehtonen & Löytty 2003, 13). Tarkoituksena on kuitenkin pureutua teosten Venäjä-kuvaan eli meidän – Suomen ja suomalaisten – määritelmät ja analyysi ovat vain tarpeen vaatiessa tukemassa venäläisyyden ja Venäjän analysointia. Tämän vuoksi käytän työssäni johtavana käsitteenä toiseutta enkä esimerkiksi käsitettä ”me ja muut”, joka nostaisi venäläisyyden rinnalle analysoitavaksi myös suomalaisuuden. Muukalaisuuden käsite on toiseuden käsitteen tavoin hieman vaikeasti rajattavissa. Sen suhdetta toiseuteen ei myöskään ole kunnolla määritelty. Julia Kristeva rinnastaa teoksessaan *Muukalaisia itsellemme (Etrangers à nous-mêmes* 1988) muukalaisuuden toiseuteen kirjoittaen: ”Muukalainen, vihan ja Toiseuden ilmentymä –” (Kristeva 1992, 13). Kielitoimiston sanakirja määrittelee taas muukalaisen näin: ”**1. subst.** vieras-, ulkomaalainen, vieraan kansan jäsen. *Elää maanpaossa muukalaisten parissa.* **2. adj.** vierasperäinen, -voittoinen, vieras, outo. *Puheen muukalainen korostus.*” (2018, Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy.) Muukalaisuuden käsite näyttää siis tiivistyvän ulkomaalaiseksi. Toiseus on siis abstraktimman luonteensa vuoksi, mikä näkyy myös Kristevan kirjoituksessa, parempi käsite kuvailemaan venäläisyyden rinnalla myös Venäjää ja Venäjä-kuvaa.

Bauman kirjoittaa teoksessaan *Sosiologinen ajattelu* (2007) ”meidän”, sisäryhmän, olevan vastakkainen napa ”heille” eli ulkoryhmälle. Vastakkaisuuden myötä ”meistä” ja ”heistä” tulee todellisia. Bauman nimittääkin vastakkaisuutta työkaluksi ja viitekehyykseksi ja toteaa: ”Voidaan sanoa myös, että kummankin osapuolen identiteetti juontuu nimenomaan siitä, että katsomme sen asettuneen vastakkain toisen osapuolen kanssa”. (Bauman 2007, 54.) Bauman pohtii myös kansakuntaa ”meinä” ja toteaa sen olevan kuvitteellinen yhteisö. Tällaisessa tilanteessa etusijalle asetetaan ryhmää yhdistävät piirteet ja erottavat piirteet pyritään jättämään taustalle unohduksiin. Toiseuteen liittyy myös ennakkoluuloja. Esimerkiksi maahanmuuton, paluumuuton tai jopa maassa vierailun kohdalla ulkopuolisten tulijoiden, toisten, saapuminen tarjoaa aina haasteen vanhoille asukkaille. ”Meidän” ja ”heidän” eron ei tarvitse olla objektiivisesti katsoen lainkaan suuri, mutta ryhmällä on tapana ryhtyä korostamaan erojaan ja oman identiteettinsä piirteitä, jolloin ero ”meihin” ja ”toisiin” todella vasta syntyy. (Bauman 2007, 59, 63–64.)

Toiseuden käsitettä on usein ikävästi käytetty kuvaamaan sitä, kuinka hegemonisessa asemassa oleva kulttuuri tai ryhmä näkee erilaisen eksoottisena ja ala-arvoisempana tai vain muukalaisena (Miller 2001, 1). *Horna ja Levantin kyy* sijoittuvat molemmat lähinnä Suomeen ja suomalaiseen kulttuuriin. Juonen kuljettaessa tapahtumat Venäjälle havainnoitsija katselee silti Venäjää ja venäläisyyttä toisena, jonain erilaisena kuin Suomi ja suomalaisuus. Työssäni kulttuureja, kansoja tai identiteettejä ei ole tarkoitus arvottaa, vaan ainoastaan todeta ja analysoida teoksista löydettyjä piirteitä. Suomalaisuuden ja venäläisyyden välille ei siis ole tarkoitus rakentaa vastakkainasettelua muuta kuin juuri Baumanin mainitseman työkalun muodossa. Suomi ja suomalaisuus auttavat Venäjän ja venäläisyyden määrittelyssä ja toiseuden tunnistamisessa. Suomalaisuuden analyysiin ei ole tarkoitus paneutua enempää kuin on venäläisyyden analysoimisen ja määrittelemisen kannalta pakollista.

Toiseutta tutkittaessa, varsinkin kirjallisuudessa, huomio kiinnittyy sanoihin. Myös sanojen kohdalla toiseus muodostuu suhteessa johonkin muuhun sanaan. Stuart Hall kertoo teoksessaan *Identiteetti* (1999) esimerkkinä kielitieteilijä Ferdinand de Saussuren merkitysteorian mukaisesti, että sanan ”yö” merkitys syntyy siitä, että tiedämme, mitä sana ”päivä” merkitsee. Sanat ovat siis toisilleen vastakkaisia, eivätkä itsenään merkitse itse asiassa mitään. Vasta ero niiden välillä tekee sanoista merkityksellisiä. (Hall 1999, 81.)

Toiseuden havaitseminen ja analysoiminen tapahtuu pääosin diskurssien kautta. Hall kuvailee diskurssia näin:

Diskurssit ovat puhetapoja, ajattelutapoja, tapoja esittää eli representoida jokin kohde tai aihe. Ne tuottavat merkityksellistä tietoa kohteesta. Tämä tieto vaikuttaa sosiaalisiin käytäntöihin ja sillä on näin todellisia seurauksia ja vaikutusta. – – ne [diskurssit] ovat osa vallan levittäytymistä, mutta myös osa sen kyseenalaistamista.

(Hall 1999, 105.)

Diskursseilla rakennetaan siis merkityksiä ja tarkoituksenani onkin tutkia, millaisia toiseuden diskursseja *Horna ja Levantin kyy* -teoksissa luodaan.

Yksi erilaiseuteen ja toiseuteen tiiviisti liittyvä käsite on stereotyyppittäminen. Stereotyyppittäessä yksilöt kutistetaan vain muutamaa ominaispiirrettä kantaviksi hahmoiksi, jotka kuitenkin halutaan esittää luonnollisina ja todellisina. Stereotyyppittämiseen liittyy pelkistämisen ja luonnollistamisen lisäksi Hallin mukaan myös neljä muuta elementtiä: toiseuden ja poissulkemisen rakentuminen, stereotyyppittäminen ja valta, fantasian rooli ja fetisimit. (Hall 1999, 189.)

Hall toteaa, että alkuun pitää kuitenkin tehdä ero tyyppittämisen ja stereotyyppittämisen välillä. Hall viittaa Richard Dyerin *Stereotyping*-esseeseen (1977), jossa Dyer kirjoittaa tyyppittelyn olevan lähes välttämätöntä. Ilman tyyppittelyä eli ihmisten, objektien tai tapahtumien skeemaluokittelua maailmasta olisi hänen mukaansa hyvin vaikea saada kunnollista otetta. Hall itse selittää asian seuraavan esimerkin avulla:

Siten [tyypittelyn avulla] tulkitsemme “pöydäksi” litteän, jalkojen päällä lepäävän tason, jolla säilytämme esineitä. Emme ehkä koskaan ole nähneet juuri kyseisen kaltaista pöytää, mutta meillä on mielessämme yleinen “pöydän” käsite tai luokka, johon sovitamme tietyt havaitsemistamme tai kohtaamistamme objekteista.

(Hall 1999, 189–190.)

Tyyppittely voidaan laajentaa koskemaan myös ihmisiä, jolloin kohdatessamme jonkun henkilön alamme luoda kuvaa hänestä hahmottamalla hänet tiettyjen kategorioiden ja roolien edustajaksi, kuten vanhemmaksi, lapseksi, vanhukseksi, opiskelijaksi, johtoportaan työntekijäksi. Ihminen liittyy toisen ihmisen erilaisten ryhmien jäseneksi sosiaalisen luokan, kansallisuuden, “rodun”, sukupuolen, ikäryhmän, seksuaalisen suuntautumisen ja muiden vastaavien informaatioiden pohjalta. Lisäksi tyyppittelyyn kuuluu persoonallisuustyyppin arviointi, eli onko henkilö esimerkiksi seurallinen, surumielinen, aktiivinen tai keskittynyt. (Hall 1999, 190.)

Stereotyyppi eroaa tyyppistä kiinnittämällä huomio ihmisessä muutamiin “yksinkertaisiin, elinvoimaisiin, helposti muistettaviin ja ymmärrettäviin sekä laajalti tunnettuihin luonnehdintoihin” (Hall 1999, 190). Muutamat piirteet pelkistetään vastaamaan koko yksilöä, ja piirteitä liioitellaan ja yksinkertaistetaan. Stereotyyppittämisessä yksilölle ei anneta mahdollisuutta muuttua tai kehittyä, vaan yksinkertaistetut piirteet ovat lopullisesti sidottuja kyseiseen henkilöön. (Hall 1999, 190.) Laajemmin käsitettynä stereotyyppit siirtyvät henkilötasolta koskemaan kokonaisia ryhmiä ja ryhmittymiä.

Stereotyyppittäminen liittyy myös vahvasti normaalin ja epänormaalin rajanvetoon. Se mikä on epänormaalia ja ei-hyväksyttävää (jonkin kulttuurin näkökulmasta) on erilaista ja siten luomassa raja-aitaa hyväksyttävän ja epämiellyttävän välillä. Tyyppittelyn tyyppit ovat yhteiskunnan sääntöjen mukaan eläviä, mutta stereotyyppit jäävät määrättyjen sääntöjen ulkopuolelle, luoden itsessään ulkorajan. Tämän myötä stereotyyppit ovat muuttumattomia ja tarkkarajaisia luonnehdintoja. (Hall 1999, 190–191.) Antropologi Mary Douglasin (1966) mukaan kaikki, mikä on vallitsevan kulttuurin kannalta katsottuna “poissa paikaltaan”, mielletään vaaralliseksi ja haitalliseksi. Tällaiset tekijät täytyy symbolisesti rajata ulkopuolelle, jolloin kulttuuri voidaan säilyttää “puhtaana”. (Hall 1999, 191.)

Toisen, “muun”, kuvaus “meistä” ei ole koskaan sama kuin omakohtaisesti luotu luonnekuvaus. Vaikka sisältö olisi sanasta sanaan täysin yhteneväinen, ei lopputulos ole kuitenkaan sama. (*Erilaisuus* 2003, 26.) Enzensberger ottaa esimerkiksi suomalaisia koskevan kuvauksen: “[s]uomalaiset ovat viekkaita ja viinaan meneviä” (*Erilaisuus* 2003, 26). Sanoman merkitys vaihtuu sen mukaan, sanooko sen suomalainen tai ruotsalainen. Suomalaisen sanomana lausuman voi ajatella olevan stereotyyppioista ammentava kasku, mutta ruotsalaisen suusta tullessa se voisi aiheuttaa konfliktitilanteen, jos paikalla on suomalainen kuulemassa. (*Erilaisuus* 2003, 26.)

Kuvatun lainen ristiriitatilanne vaatii taakseen pitkän yhteisen historian, johon liittyy eripuraisuutta ja eriarvoisuutta. Omien ja muiden kuvausten suhde onkin usein monimutkainen. Kuvausten välistä vuorovaikutusta ja sen kehittymistä kuvaavat usein esimerkiksi sanat utelias, tunnusteleva, puolustautuva, projisoiva, kaunainen ja nöyryyttävä, ja vuorovaikutussuhteen osapuolet lähestyvät suhdettaan tavallisesti itsekritiikin, ironian ja hyväksynnän saamisen strategioiden kautta. (*Erilaisuus* 2003, 26.) Ylempi esimerkki suomalaisen ja ruotsalaisen mahdollisesta konfliktitilanteesta sopii hyvin myös suomalaiseen ja venäläiseen. Yhteinen pitkä historia ja skisma kansojen välillä sopii kuvaamaan suomalaisten ja venäläisten välejä hyvin. *Horna* ja *Levantin kyy* nostavat esiin tämän suhteen ja mahdolliset konfliktit kansojen välillä.

Liikkuminen paikasta toiseen on ihmislajille ominainen tapa. Ihminen asettui aloilleen luultavasti vasta maanviljelyn myötä. (*Erilaisuus* 2003, 22.) Muutto ja uusille alueille saapuminen on siis ihmislajille tyypillistä. Toisen ja erilaisen kohtaamiseen taas liittyy usein jonkun osapuolen siirtyminen “omalta” alueelta “muiden” alueelle. Hans Magnus Enzensberger toteaa *Suuri muutto* -kirjoituksessaan, että “[j]okainen muutto johtaa konflikteihin riippumatta siitä, mikä on muuton syy ja motiivi ja perustuuko se pakoon vai vapaaehtoisuuteen, tai siitä, kuinka laajat mittasuhteet se saa” (*Erilaisuus* 2003, 23). Tekstissä todetaan, kuinka ryhmäegoismi ja muukalaisviha ovat liikkumisen tapaan ihmislajin ominaisuuksia jo ennen yhtäkään tunnettua yhteiskuntamuotoa. Välttääkseen jatkuvan kahakoinnin muinaiset yhteisöt kehittivät ja ottivat käyttöönsä vieraanvaraisuuden rituaalit. Erilaisuus ei kuitenkaan kadonnut, vaan rauhanomaiset toimintatavat jopa korostivat “me ja muut” -rajaa. Toinen sai saapua, mutta hän ei voinut tulla osaksi “meitä”. (*Erilaisuus* 2003, 23–24.)

3 VENÄJÄN IDENTITEETTI JA TOISEUS

3.1. ”Idän punaisen hämärän maassa” – venäläisen yhteiskunnan kuvaus

Peter Messent käsittelee teoksessaan *The Crime Fiction Handbook* (2013) useita näkökulmia rikoskirjallisuuden tulkinnasta ja ymmärtämisestä. Yksi Messentin tarkastelukulmista on rikoskirjallisuuden poliittisuus: sen tapa käsitellä normeja, oletuksia, hierarkioita, voimia ja auktoriteetteja, jotka ylläpitävät tai ylläpitivät yhteiskunnallista järjestystä. Rikoskirjallisuus representoi kulttuurien arkisen elämän näkemyksiä oikeasta ja väärästä, sosiaalisesta järjestelmästä sekä yksilöiden ja yhteisöjen välisistä suhteista. (Messant 2013, 11–12.)

Messant käy teoksessaan vuoropuhelua Franco Morettin, italialaisen kirjallisuudentutkijan, ajatusten kanssa. Morrettin mukaan rikoskirjoissa yhteiskunta ei ikinä ole syyllinen. Rikos esitetään mysteerinä, ja se on uhrin ja syyllisen välinen. Yhteiskunnalle annetaan jo heti alkuun synnin päästö. Yhteiskuntatieteet näkevät yhteiskunnan kompleksisena, mutta rikoskirjallisuus pitää tieteen ja yhteiskunnan välisen suhteen ongelmattomana ja siten yhteiskunnan kuvauksen yksinkertaisena. Teoksen rikos on ainoa olennainen syy henkilöhahmojen mielenjärkytykseen. Rikoskirjat harvoin ottavat kantaa siihen, mikä aiheuttaa rikollisuutta tai pohtivat sitä, miten nopeasti modernisoitua sosiaalinen maailma vaikuttaa maailman hierarkiaan ja yhtenäisyyteen. Todellisuudessa ilman näiden kysymysten pohdintaa kunnollisen kontrollin saaminen maailmasta on vaikeaa tai jopa mahdotonta. Morrett kuitenkin keskittyi tutkimuksissaan vain klassisiin rikoskirjoihin, joten Messentin mukaan tämä näkemys ei pidä paikkaansa kaikkien genren teosten kohdalla, kuten useiden kovaksikeitettyjen romaanien kohdalla. (Messant 2013, 14, 16.) *Levantin kyy* ja jossain määrin myös *Horna* eivät anna yhteiskunnalle synnin päästöä, vaan yhteiskunnan ongelmat nähdään osin syyllisenä rikollisiin tapahtumiin.

Teosten yhteiskunnallista kuvaa käsitellessä on siis hyvä muistaa teosten genre. Rikoskirjallisuus käsittelee rikollisuutta, joten teosten tapahtumat liittyvät laittomaan toimintaan. *Hornan* kohdalla korostuu Venäjän aggressiivinen sotapoliittinen toiminta, kuten poliittisen trillerin genre edellyttää. *Levantin kyyssä* taas liikutaan alamaailmassa ja lain kummallakin puolella myös Suomen kontaktissa, joten myös Venäjän mafia ja valtiolliset turvallisuustoimijat sotkeutuvat toisiinsa, ja Suomen päädyssä Suomen poliisi ja suomalainen alamaailma ja Viktorin kontaktien kautta myös venäläinen alamaailma.

3.1.1 Poliitikka ja talous

Politiikalla ja kirjallisuudella on pitkä yhteinen historia, vaikka toisinaan kirjallisuus ja politiikka on haluttu ja halutaan nähdä toisistaan erillisinä tekijöinä. Kaunokirjallisuus on kuitenkin usein poliittista. (Soikkanen 2013.) Kuitenkin rikoskirjallisuudella on hyvä mahdollisuus sosiopoliittiseen kommentointiin. Genre itsessään sisältää piirteitä, joiden kautta kertomus on helppo johdatella kommentoimaan ja kuvaamaan yhteiskunnallisia ja poliittisia oloja. (Messent 2013, 22.) Tutkimukseni teoksista varsinkin *Horna* on selkeästi poliittinen teos, joka ottaa osaa keskusteluun nykyisestä poliittisesta tilanteesta esittämällä tapahtumasarjan, johon Suomi ja EU voisivat ajautua tulevaisuudessa. *Horna* itsessään onkin poliittinen trilleri, jolloin politiikan aiheet kuuluvat jo lähtökohtaisesti teokseen. Lisäksi politiikka ja poliittiset toimet ja päätökset ovat Venäjän kohdalla yksi puhuttavimmista aiheista Suomessa, joten on luonnollista, että Venäjistä puhuvat teokset nostavat esille myös politiikan.

Tutkimuksessani otan käsittelyyn teosten tavat käsitellä Venäjän poliittisia ja talouspoliittisia oloja. Teosten luonteen huomioon ottaen pääpaino on sotapoliittisessa toiminnassa ja ulko- ja turvallisuuspolitiikassa *Hornan* kohdalla ja talous- ja sisäpoliittisissa tapahtumissa *Levantin kyyssä*. Käsittelen politiikkaa siis valtiotasolla tehtävänä politiikkana ja siitä käytävänä keskusteluna, koska tämänkaltaisen politiikan teokset nostavat esille Venäjä-kontekstissa. Toisaalta teosten erilaisuuden vuoksi *Levantin kyy*n poliittinen anti on enemmän ruohonjuuritason toimintaa. Rikollisen alamaailman liepeille sijoittuvan teoksen politiikka eroaa valtiolähtöisestä poliittisesta toiminnasta. *Levantin kyy*n kohdalla painotus on siis enemmän keskusteluissa politiikasta ja toisaalta alamaailman itse luomasta talouspolitiikasta ja talouden kiertokulusta Venäjällä.

Hornassa Venäjän poliittinen käyttäytyminen tuntuu tiivistyvän arvaamattomuuteen ja toisaalta myös voimien näyttöön. Venäjän poliittisia päätöksiä teoksessa kommentoivat ja arvioivat lähinnä suomalaiset tahot tai sitten tilanteeseen viitataan yleisemmin, jolloin tulkitsijana on ylipäänsä länsi – EU, Nato tai Yhdysvallat. Venäjä kuvataan näiden voimien vastavoimana. *Hornan* tapahtumat alkavat, kun selviää Ruotsin halu ja tahto hakea Nato-jäsenyyttä. Tieto pistää Suomen hankalaan tilanteeseen.

Jos Ruotsi todellakin haki Nato-jäsenyyttä, joutuisi Suomi väistämättä tekemään samoin. Kremlissä se tulkittaisiin uhaksi Venäjälle, ja se tarkoittaisi sataprosenttisen varmasti Venäjän vastatoimia.

(*Horna*, 8)

Vastatoimien uhka ei jää ainoastaan suomalaisten hahmojen ajatuksien tasolle, vaan Venäjän mielipide naapuriensa Nato-jäsenyyteen saadaan selville STT:n uutisten kautta. Uutinen on selkeä uhkaus.

”Venäjän ulkoministeriön antaman lausunnon mukaan Suomen ja Ruotsin liittyminen Natoon olisi vaarallista. Lausunnossa todetaan, että Pohjoismaiden ja Baltian alueella on ollut perinteisesti vähän poliittisia ja sotilaallisia jännitteitä. Suomen ja/tai Ruotsin Nato-jäsenyys voisi johtaa haitallisiin muutoksiin alueella ja pakottaisi Venäjän vastatoimiin, lausunnossa todetaan.”
(Horna, 216)

Teoksessa Venäjä näkee siis Naton uhkana, jota vastaan täytyy puolustautua. Naton toimet aiheuttavat vastatoimia.

”Venäjä on ilmoittanut siirtävänsä sotakalustoaan Kaliningradiin vastalauseena Naton harjoituksille Liettuassa”, radiouutisissa sanottiin. Venäjän puolustusministeriön mukaan maa aikoo järjestää Kaliningradissa sotaharjoituksen, johon osallistuvien sotilaiden, aseiden ja kaluston määrä on verrattavissa Nato-harjoitukseen osallistuvien määrään...”
(Horna, 24)

Yllä olevan radiouutisen jälkeen lukija saa lukea Larin ajatukset tilanteesta. Mies toteaa ymmärtävänsä Venäjän käytöksen.

Hän ymmärsi, miksi Venäjällä oltiin huolestuneita ja ärtyneitä. USA oli Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen pyrkinyt sotilaalliseen maailmanherruuteen. Se oli käyttänyt voimaansa aggressiivisesti ulkomailla, muun muassa Haitissa, Serbiassa, Afganistanissa, Irakissa ja Libyassa ja kaatanut useita Yhdysvalloille epäsuotuisia hallintoja sekä niiden johtajia. Kremlissä pelättiin – syystäkin – että USA yrittäisi toimia aktiivisesti myös Venäjällä, jonka se Ukrainan tapahtumien jälkeen näki aidosti uhkaavan maailmanrauhaa asevarusteluohjelmallaan.
(Horna, 24)

Lainaus kertoo lukijalle Larin asenteen tilannetta kohtaan sekä selittää maailmanpoliittista tilannetta, jonka kautta Venäjän toimet teoksessa ovat selitettävissä. Siitä käy myös ilmi Venäjän asevarusteluohjelma ja Ukrainan Krimin haltuunotto. Samalla selviää, kuinka Naton uhka tiivistyy Yhdysvaltojen luomaksi uhkaksi. Teoksen asetelma onkin James Bondin tyyliin rakennettu. Kylmän sodan miljöön tapaan vastakkain ovat kaksi suurvaltaa, Yhdysvallat ja Neuvostoliiton korvannut Venäjä. Krimin tapahtumat nähdään osana tätä valtakamppailua.

Krimin operaatiossa loukattu kansallistunne [Naton laajenemisen takia] oli saanut hyvityksen – menetetyn suurvalta-aseman palauttaminen sai kansassa aikaan samanlaisen hurmoksen kuin kotijoukkuettaan kannustavassa jääkiekkoyleisössä. Tätä tunnetta Kreml oli käyttänyt taitavasti hyväkseen vahvistaakseen valtaansa.
(Horna, 239)

Suurvalta-asema ja sen puolustaminen käy ilmi useassa kohtaa teosta, kuten seuraavassa: ”Arkadi oli omalta osaltaan vastuussa suurvallan pyhimmästä ja perimmäisestä: ydinasepelotteen valmiudesta ja toimintakyvystä” (*Horna*, 155). Venäjän toimet kuvataan usein pelotteluna. Teoksessa tapahtumat eivät oikeastaan siirrykään missään kohtaa todellisiin, aseellisiin iskuihin, Suomea tai Natoa vastaan, vaan Venäjän liikkeet ovat vain uhkaa luovia ja toimintakykyä esitteleviä. Krimin tapahtumien esiin ottaminen konkretisoi uhkan mahdollisuutta – aseellisiin ja sotilaallisiin operaatioihin viitataan, eli lukijalle piirretään kuvaa siitä, miten Ukrainan tapahtumat voivat siirtyä myös Suomeen tai Baltiaan ja Puolaan. Sotaharjoitusten ja asevarustelujen mainintojen (*Horna* esim. 9, 69, 91, 127, 211) kautta, uhka pysyy jatkuvasti yllä ja kuva Venäjästä näyttäytyy jatkuvan valmiuden suurvaltana. Teoksessa nostetaan esille myös teoria, jonka mukaan ”Venäjä kykenisi strategisella iskullaan lamaannuttamaan muutamassa tunnissa Suomen ilman laajamittaista joukkojen käyttöä” (*Horna*, 269). Kohdasta käy jälleen selville Venäjän kyvyt ja toimintatila.

Venäjän sotapoliittinen toiminta tiivistyy teoksessa yhteen termiin. Venäjän toimintatapaa kutsutaan hybridisodankäynniksi. Teos selittää termiä ja Venäjän toimintaa seuraavalla tavalla:

Venäjän toiminta oli jo eräänlaista uudentyyppistä hybridisodankäyntiä, jolla pyrittiin luomaan epävakautta vihollisen alueelle muun muassa sotaharjoitusten, alueloukkausten ja informaatiovaikuttamisen avulla. Kreml toimii sodan kynnyksen alapuolella, sodan ja rauhan välimaastossa, mutta sen tavoite on sama kuin sodassa: saada toinen valtio taipumaan omaan tahtoonsa.

(*Horna*, 372)

Teoksessa Venäjä tekee heti tarinan alkaessa ilmatilaloukkauksen Suomen puolelle, ja myöhemmin tapahtuu alueloukkaus myös vesillä (*Horna*, 345). Ensimmäisen ilmatilaloukkauksen oletetaan kuitenkin tapahtuneen Suomen ja Yhdysvaltojen yhteistyössä toteutetun sotilastiedustelun operaation vuoksi; rajan tuntumaan, Venäjän alueelle, on toimitettu monikanava-asema, jonka tehtävänä on seurata alueen venäläisen tukikohdan radioliikennettä (*Horna*, 18). ”[M]iksi venäläiskone jatkoi nyt suoraan Suomen ilmatilaan? Todennäköisesti antaakseen uhmakkaan ja aggressiivisen viestin siitä, että he olivat havainneet Siikajärven SIGINT-aseman.” (*Horna*, 19.) Teoksessa Venäjän uhkatoimet alkavat siis vastahyökkäyksinä, kuten käy ilmi ilmatilaloukkauksesta ja suhtautumisesta Naton toimintaan. Teos antaa Venäjästä kuvan valtiona, joka puolustaa rajojaan ja turvallisuuttaan kiivaasti länsivaltoja vastaan; Venäjän vastatoimet alkavat vasta silloin, kun toinen valtio loukkaa ja

uhkaa Venäjän turvallisuutta. Myös vastapuoli toteaa Venäjän mahdollisten toimien olevan oikeutettuja *Bolotny*-operaation vuoksi (*Horna, 273*).

Toisaalta teos paneutuu myös kuvaamaan informaatiovaikuttamista ja -sodankäyntiä. Teoksessa kuvaillaan valeutisten levityksen järjestelmällisyyttä ja tavoitehaluisuutta:

Kaikkiaan SVR [Venäjän ulkomaantiedustelupalvelu] työllisti yli 13 000 ihmistä. Sen perinteikkäimpiin ja arvostetuimpiin osiin kuului psykologisten operaatioiden osasto. – – Tehokkainta oli vaikuttaa ihmismieleen, ja siinä suomalaiset olivat mitä otollisin kohde: miellyttämishaluisia, varovaisia, hyväuskoisia. – – Siihen [Suomea koskevaan SVR:n psykologiseen strategiaan] kuuluivat taktiset informaatio-operaatiot, kuten lapsikiistat ja ruffobiset rajamiehet, joilla testattiin suomalaisten kipukynnystä – – Näillä operaatioilla luotiin sitä potentiaalia, jolla pystyttäisiin myöhemmin vakavammin vaikuttamaan Suomen itsemääräämisoikeuteen. – – Hänen [SVR:n vanhempi neuvonantaja] ryhmässään työskenteli suomea puhuvia henkilöitä, jotka olivat suomalaisina esiintyneen kirjautuneet Helsingin Sanomien, Ylen, Ilta-Sanomien, Uuden Suomen, MTV:n ja muiden suomalaisten tiedotusvälineiden verkkosivujen kommentointipalstoille.

(*Horna, 200–202*)

Venäjän kuvataan siis hyökkäävän jatkuvasti informaatio-sodan tasolla Suomea ja suomalaisia vastaan. Teoksen Venäjä näkee selkeästi Suomen ja suomalaisten heikkoudet, joihin informaatiovaikuttamisella on todettu olevan tehokasta iskeä. Venäjän todetaan teoksessa vaikuttavan samoilla keinoilla myös omaan väestöönsä. Omassa valtioissa toteutettujen kokeilujen perusteella informaatiovaikuttaminen on nähty toimivaksi tavaksi vaikuttaa myös muiden maiden sisäisiin tilanteisiin Venäjää hyödyttävällä tavalla.

Tunteisiin vetoavilla tarinoilla oli saatu aikaan jopa hämmästyttävän hyviä tuloksia. Valheita oli helppo levittää, koska suomalaiset eivät pystyneet kumoamaan niitä; kun venäläinen luki lehdestä, että venäläisturisteilta saatettiin varastaa suomalaishotellissa lapset, hän uskoi lukemaansa.

(*Horna, 203*)

Sellaisilla [järeämmillä keinoilla] oli jo saatu Kremlin otteessa toimivien tv-kanavien avulla lähes koko Venäjän kansa ja Itä-Ukrainan venäläisväestö uskomaan, että fasistit olivat nousseet Kiovassa valtaan keväällä 2014.

(*Horna, 203*)

Teoksessa mainitaankin useampaan kertaan venäläisessä mediassa näkyvä propaganda, jossa esiintyy suomalaisia tai suomessa asuvia venäläisiä, jotka ovat huolestuneita Suomen ja suomalaisten käyttäytymisestä Venäjää ja venäläisiä kohtaan (*Horna, esim. 207, 243, 323*). Propagandauutisten ja -pätkien mainitaan olevan ”suoranaista valehtelua, tekaistujen silminnäköiden haastattelua, eri paikassa aiemmin kuvattujen otosten yhdistämistä toiseen

asiayhteyteen, sisällön muuttavaa kuvamanipulaatiota, lavastuksia, amatöörinäyttelijöitä” (*Horna*, 206). Kuvaukset Venäjän informaatiovaikuttamisesta ovat uhkaavia, koska teoksessa suomalaiset asiantuntijat ja maanpuolustuksesta vastaavien tahojen työntekijät ovat huolissaan propagandan vaikutuksesta (*Horna*, esim. 34, 206 – 207).

Valtiollinen vakoilu on yksi *Hornassa* esiintyvä poliittinen toimi. Teoksen alkupuolella Venäjän todetaan lisänneen Suomen vastaista vakoilutoimiinsa (*Horna*, 34). *Hornaa* voikin pitää vakoilutrillerinä. Vakoilu-aihe on koko teoksen ajan esillä Anna Helanderin hahmon kautta. Alkuun lukija tutustuu naiseen Larin salaisena rakastettuna, mutta pian selviää, että Anna on SVR:n agentti, jonka tehtävänä on ollut saada Lari tietolähteeksi, jonka kautta Venäjä pääsisi selville suomalaisten ja amerikkalaisten yhteisoperaatioista, joissa Lari on mukana. (*Horna*, 107.) Annan hahmon kautta selviää, kuinka laajana venäläinen vakoiluverkko toimii teoksen Suomessa ja muualla EU:ssa.

SVR värväsi sellaisia [”pääskysiä”, viehättäviä nuoria naisia] varsinkin entisistä itäblokin maista – nuoria naispuolisia tohtoriopiskelijoita harjoittelijoiksi läntisiin organisaatioihin, joissa he ylenivät assistenteiksi ja tekivät väitöskirjaa EU:n energiapolitiikasta tai muista Moskovaa kiinnostavista aiheista ja metsästivät iäkkäämpiä esimiehiään intiimisuhteisiin. EU:n arkaluontoistakin aineistoa käsittelevät virastot olivat tulvillaan näitä entisen Neuvostoliiton alueelta tulevia naisia, joiden taustojen tarkistaminen ei kiinnostanut ketään.

(*Horna*, 215)

Annan hahmon kautta tuodaan esille myös se, kuinka Venäjän poliittiset toimet ovat olleet vahingollisia myös venäläisille. Annalla itsellään ei ole muuta mahdollisuutta kuin elää illegaalivanhempiansa ja SVR:n viitoittamalla tiellä. Lisäksi tavatessaan isoisänsä hänen silmänsä aukeavat Venäjän mystisyyden toiselle puolelle. ”Hänen [Leonid-isoisän] kertomukset siitä, kuinka Kreml oli toiminnallaan vahingoittanut tavallisten venäläisten elämää pyörivät Annan päässä” (*Horna*, 197).

Teoksessa on myös toinen Suomessa toimiva venäläinen vakooja, Ivan. Ivan on Annan ja tämän perheen tavoin illegaali, väärällä henkilöllisyydellä maassa oleva vieraan vallan agentti. Ivanin kautta vakoiluverkosto konkretisoituu entisestään. Hän on luonut koko elämänsä, aikaisempia työpaikkoja ja lyhyttä avoliitto suomalaisen kanssa myöten, sopimaan valeidentiteetin tarinaan. Hän tietää myös muita Suomessa olevia illegaaleja, ja hänen vastuullaan on viestiä sekä omansa että Annan saamat tiedot eteenpäin SVR:lle. (*Horna*, 146–149.) Venäjän vakoilu näyttäytyy siis hyvin järjestäytyneenä ja laajalle levittäytyneenä. Teos luo uhkakuvaa Venäjästä, joka näkee ja kuulee kaiken ja kaikkialla.

Venäjän valmius pitää huolta omasta turvallisuudestaan esitetään äärimmäisyyksiin menevänä kuulustelujen myötä, joihin Lari, Sara ja myös Anna joutuvat. Pelko kuolemasta on heille todellinen. ”Että annetaan hänen vain kärsiä ja kuolla FSB:n kuulusteluissa” (*Horna*, 187) Lari tuskailee vaimonsa tilannetta ennen kuin itsekin joutuu FSB:n haltuun. Kuoleman ja väkivallan uhkan jatkuva läsnäolo kuuluu osaksi toimintatrillerin genreä (Arvas & Ruohonen 2016, 138), joten hahmojen pelko, joka siirtyy myös lukijaan, kuuluu asiaan. Lopulta kuolema saapuu Annan hahmolle, kun FSB:n kuulustelija, Maksimov, ampuu puolta vaihtaneen naisen estääkseen tätä antamasta tietoja sisältävää laukkuja suomalaisten haltuun (*Horna*, 391).

Levantin kyy käsittelee yhteiskunnallista tilannetta enemmän talouden ja sisäpolitiikan ja toisaalta Venäjän mafian, *bratvan* kautta. Teoksessa kuvataan Venäjän rikollisten asemaa poliittisissa piireissä. Viktor on saapunut tapaamaan pietarilaiseen vankilaan vanhaa tuttuaan, *bratvan* uutta nousevaa johtajaa, Kutuzovia, jota sisäpiirissä kutsutaan jo Pojaksi, erotuksena *bratvan* pitkäaikaisesta johtajasta Sedästä. Vankilassa Kutuzov selventää kaltereiden taakse joutumisensa syytä Viktorille.

”Kuinka oikein selittäisin... Yhteiskunnan eri voimat ottavat oman alansa. Tilansa. Joskus sitten kiistellään rajoista. Putin on halunnut isomman tontin. Ison. Samoin hänen hallintonsa. FSB ja muut poliisiorganisaatiot. Sisäministeriö. Tulli. Veropoliisi. Me liikemiehet joudumme tyytymään siihen alaan mikä meille annetaan. – – Minun tuomioni oli viesti. En minä uhkaillut enkä pannut vastaan, en sotkeutunut politiikkaan. Syyttäjä kehitti pienen verojutun. Niitähän aina löytyy. – – Olematon tuomio, mutta viesti ja varoitus koko Pietarin kassalle.”

(*LK*, 129–130)

Kutuzov mainitsee, ettei itse ole ”sotkeutunut politiikkaan”, mutta samalla käy ilmi, että *bratva* nähdään uhkana valtion taloudelliselle ja poliittiselle vallalle. *Bratvan* osallisuus talouspoliittisissa kysymyksissä käy kuitenkin ilmi siinä, kuinka Viktorin ja Alekseinin yksi Venäjän matkan syistä on varmistaa, että heidän metsähankeensa sopii Karjalan taloustoimijoille, ”kaikille tasoille” (*LK*, 61) eli myös *bratvalle*. *Bratvan* Pietarin kassan eli *kryšan* hyväksyntä takaisi hankkeelle myös suojeluksen, jolloin muut toimijat tietäisivät olla koskematta veljesten yritykseen (*LK*, 63).

Olin aikonut käydä neuvottelemassa kunnioittavasti, varmistamassa että Alekseinin ja minun metsähanke ei osunut varatulle reviirille tai muutenkaan kolhinut kenenkään kunniaa tai kipeitä liikavarpaista. – – Pietarin yhteiskassa levittäytyi yli kaiken toiminnan, varsinkin laittoman. Ja kaikessa laillisessa bisneksessä taas oli oma illegaali haaransa tai lonkeronsa mukana, kuin jokin köynnöskasvi kiertyneenä puunrungon ympärillä. Molemmat hyötyivät toisistaan, tai olivat toisilleen elinehto. Se oli venäläisen bisneksen symbioottinen toimintamalli.

(*LK*, 115–116)

Lainauksessa tulee esille Venäjän mafian toimintamalli taloudellisissa kysymyksissä ja sen sidos lailliseen yhteiskunnalliseen toimintaan. Teoksen Venäjällä ei siis ole mahdollista tehdä talouspoliittisia toimia ilman, että *bratva* ei olisi jotenkin kietoutunut mukaan talouteen.

Venäjän talouspolitiikasta puhutaan myös ilman Pietarin kassan ja mafian mainintaa. Idea metsähankkeeseen ryhtymisestä syntyi Alekseihin mielessä juuri Venäjän talouspoliittisten päätösten myötä. Aleksei selittää veljelleen, miksi hankkeeseen kannattaa ryhtyä.

”Pelkkiä numeroita ja kylmää faktaa. Bisnekset muuttuvat. Tai niiden suunta. Venäjä vaurastuu, kasvaa. Neljän ja puolen prosentin kasvu, kun lännessä kärjistellään taantumassa. – – Nyt pitää sijoittaa sinne.” – – Venäjältä tulisi piakkoin maailman kauppajärjestön jäsen. WTO-sopimukset merkitsisivät monen tullin alentamista, Aleksei järkeili. Venäjältä ei kannattaisi enää reissata merkkitarvikkeiden perässä Suomeen. Ostosliike puolestaan vilkastuisi myös toiseen suuntaan, koska viisumikäytännöt varmasti helpottuisivat ajan myötä. ”Ja kulurakennehan on itäpuolella rajaa terveempi”, Aleksei henkäisi. Suomensin, että se tarkoitti olemattomia palkkoja.

(LK, 55–57)

Venäjän talouspoliittinen toiminta kuvataan siis tehokkaampana kuin lännen vastaava. Maan talouspolitiikan aavistellaan myös avautuvan länteen, WTO-sopimuksen ja vapaamman viisumikäytännön myötä. Ylistävä kuvaus toimivasta ja edistykseen pyrkivästä talouspolitiikasta romuttuu tosin Viktorin kommentissa. Venäjän todetaan kohtelevan tavallista kansaa kyseenalaisin tavoin. Lisäksi myöhemmin Sortavalassa ollessaan ja metsähallinnon varapääjohtajan tavatessaan Aleksei alkaa muistelemaan Venäjän ”korruptiojuttua, jossa Putin erotti edellisen puolustusministerinsä Serdjukovi” (LK, 148) epäillessään korruption mahdollisuutta myös varapääjohtajan toimissa hotellin kanssa. Myös korruptio tuodaan siis osaksi Venäjän yhteiskuntaa ja politiikkaa. Toisaalta Putinin kerrotaan erottaneen korruptoituneen ministerinsä, joten Venäjän todetaan myös puuttuvan korruption. Korruption olemassaolo käy selville myös Viktorin muistellessa edellisen vuoden automatkaa Sortavalan. Miliisien pysäyttäessä heidät he ”vaativat suoraan parinkymmenen tuhannen ruplan lahjusta” (LK, 40). Viktor ottaa puheeksi suhteensa armeijaan ja miliisiin, ja kääntää puheen myös korruption ja Putinin ja Medvedevin yrityksiin kitkeä korruptio (LK, 40). Lisäksi miehen koko muistelutuokio lähtee liikkeelle siitä, kuinka hän toteaa tottuneensa siihen, että Venäjällä ”asioita piti vauhdittaa ja järjestellä kynnyksillä” (LK, 39).

Hornan tapaan myös *Levantin kyyssä* on mukana mainintoja KGB:stä. KGB ja sen seuraaja FSB yhdistyvät teoksessa Viktorin kautta myös *bratvaan*, jonka toimintaan mies on yhä sidottu. Veljesten Olavi-eno, Oleg Melnikov, on tehnyt uransa KGB:ssä ja FSB:ssä eli

valtiollisen turvallisuuden parissa. Hän osaa varoittaa Viktoria Pietarin muuttuneesta tilanteesta eli Sedän heikentyneestä asemasta. Enon kontaktien kautta Viktor saa myös käyttöönsä Levantin kyyn eli Putininkin henkivartioiden käyttämän pistoolin. Aseen luovutus tapahtuu puiston reunassa, ja Viktor on aseensa saajana merkitty GRU:n majuriksi, vaikka hän ei enää olekaan armeijan ulkomaantiedustelussa töissä. (LK, 108, 110–111.) Lisäksi myöhemmin aseensa kanssa Suomeen paluuta pohtiessaan Viktor saa vanhalla ystävältään, Genjalta, *bratvalle* työskentelevältä mieheltä, lupauksen diplomaattikuljetuksesta Suomeen. ”En kysynyt miten Genja sen aikoi hoitaa”, (LK, 167) Viktor pohtii, ja laillisen ja laittoman poliittisen voiman rajasta tulee jälleen häilyvä.

3.1.2 Neuvostoliiton varjo

Venäjältä on vaikea puhua ilman Neuvostoliiton mainitsemista, niinpä myös *Horna* ja *Levantin kyy* kumpikin käsittelevät Neuvostoliiton aikaisia oloja. Historiaa esiintyy teoksissa muistojen ja mainintojen kautta, mutta varsinaisia takauksia teokset eivät sisällä. Historialliset tapahtumat tai aiemmat vuosikymmenet ovat mukana teoksissa antamassa teosten ajalliselle kontekstille kiintopisteitä. Toisaalta kumpaankin teokseen liittyy nyky-Venäjän ja Neuvostoliiton vertailua, jonka kautta hahmoin ja kerrontaan saadaan syvyyttä.

Kummankin teoksen kohdalla suurin huomio Neuvostoliitto-aiheesta annetaan KGB:lle. KGB:n nostaminen yksittäisenä historiallisena yksityiskohtana ylitse muiden ei ole rikoskirjallisuuden genren huomioon ottaen outoa. Agenttimaailma kuuluu osaksi trilleriä, joten KGB ja sen vaikutuksen tuominen teoksen nykysyyteen sopii genren piirteisiin. *Hornassa* KGB:llä on tärkeä osa Annan hahmon tarinassa. Hahmon tarinan kautta teokseen saadaan mukaan KGB:n järjestelmällinen agenttitoiminta. Teoksessa Annan juonilinja lähtee kulkemaan pääjuonen rinnalla teoksen alkupuolelta lähtien. Alkuun lukijalle ei tosin paljasteta, että KGB:n agentit, jotka Neuvostoliitto sai solutettua Suomeen, olivat Annan vanhemmat. Historia tuodaan esille vanhan lehtileikkeen kautta.

KGB solutti vakoojia suomalaisiksi, 1980-luvulla Helsingissä elänyt pariskunta Iva ja Supolta elokuussa 1985. – – KGB ujutti nimiä väestötietojärjestelmään ja lähetti aidoilla henkilöpapereilla varustettuja agentejaan kouluttautumaan ja hankkimaan peitetarinaa...

(*Horna*, 64)

KGB:n toiminta sidotaan kiinni Neuvostoliiton uskonto- ja uskontopropagandan levittämisen kieltoon. Teos kertoo, että Raamattuja salakuljetettiin Suomesta rajan yli Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton ehdottomuutta alleviivataan kertomalla, kuinka

”[s]uomalaisten jäädessä kiinni tällaisesta Neuvostoliitossa oli rangaistus yleensä muutaman päivän pidätys ja ruplasakko. Sen sijaan neuvostokansalaista rangaistiin vankeudella, ellei pahemmalla...” (*Horna*, 94). KGB:n agenttitoiminta yhdistetään vahvasti Suomeen: ”[s]uomalaiset valeidentiteetit ja luotettavat passit olivat aina olleet KGB:n suosiossa” (*Horna*, 101). Myöhemmin KGB:stä kerrotaan vielä Annan isoisän kautta. Isoisä kertoo olleensa pettynyt poikansa ratkaisuun rakentaa uransa KGB:ssä. KGB liitetään edeltäjäänsä, kun isoisä selittää omien vanhempinsa kuolleen vuonna 1938 vankileirillä, jonne KGB:n edeltäjä oli heidät sulkenut. (*Horna*, 171.) Anna ymmärtää isoisänsä avulla KGB:n ja SVR:n toimien vääryyden.

Tuntui irvokkaalta ajatella, että KGB:n palvelukseen menneellä isällä oli neljännes niistä geeneistä, jotka hänen helvetin esikartanossa nälkään, kylmään, työhön ja tauteihin tapetuilla isovanhemmilla oli ollut. Ja vielä irvokkaammalta tuntui ajatella, että isä oli kasvattanut ainoan tyttärensä saman organisaation jatkajan palvelukseen...

(*Horna*, 172.)

Myös *Levantin kyyssä* on KGB:ssä työskennelleitä sukulaisia. Viktorin Olavi-eno on entinen KGB-eversti. *Hornasta* poiketen *Levantin kyy* ei alleviivaa KGB:n julmuutta. Viktor ennemminkin kunnioittaa vanhaa enoaan ja tämän KGB-yhteyksiä. Mies on valmis tuhoamaan enonsa jäämistöstä arkaluontoisia papereita, jos vanhus sitä pyytää. Enon uran julmat teot nousevat esille yhdessä virkkeessä Viktorin pohdinnoissa, mutta toisaalta asia ei näytä vaivaavan häntä. ”Oliko toimitettavana jokin katuva viesti, anteeksipyyntö perheelle, jonka elämää toveri Melnikov [Olavi-eno] oli ollut tuhoamassa?” (*LK*, 107). Viktorin suhtautuminen asiaan on siis melko lailla erilainen kuin Annan, vaikka kummankin hahmon tilanne on melko samankaltainen. Viktor ja Anna ovat kumpikin osaltaan sotkeutuneet Venäjän järjestöjen salaisiin ja muille vahinkoa aiheuttaviin toimiin. Kumpikin pohtii omaa syyllisyyttään, mutta Viktor ei lähde tuomitsemaan aikaisempien sukupolvien tekoja.

Ylipäänsä Neuvostoliittoa kuvataan lähinnä negatiivisilla sanoilla, kuten ”sivistymätön neuvostomaa” (*LK*, 67). Maan historiaan liitetään uhka, köyhyys ja vankeus: ”Virkavallan tuloa naapuriin ei ollut syytä katsella liian uteliaana. Jonain yönä omaltakin ovelta saattoi kuulua kolkutus.” (*LK*, 161.) ”Sortavalassa äidin ystävät olivat puhuneet Carmen-lämpörullista, näyttäneet kuvaa jostain suomalaislehdessä ja unelmoineet niiden saamisesta” (*LK*, 190). ”Neuvostoliitto oli ollut jättimäinen vankila, josta kansalaiset eivät päässeet matkustamaan” (*Horna*, 215). Muista yksittäisistä tapahtumista mainitaan Leningradin piiritys (*Horna*, 144) ja

Kuuban kriisi (*Horna*, 277), jotka jatkavat samaa kurjuuden ja kauhun linjaa kuin aiemmatkin esimerkit.

Viktor on elänyt lapsuutensa ja nuoruutensa Neuvostoliitossa, joten hänen muutamien mainittujen nuoruuden muistojen myötä Neuvostoliitto esitetään toisaalta maana, jossa oli mahdollista esimerkiksi opiskella, harrastaa ja ihastua (*LK*, 154) eli elää myös tavallista elämää. Neuvostoliitto-mainintojen tärkein tehtävä teoksissa tuntuu kuitenkin olevan peilipintana toimiminen. Jos Neuvostoliitto oli vankila, niin ”[n]yky-Venäjältä sen sijaan muutti jatkuvasti väkeä länteen” (*Horna*, 215). *Suuri ja mahtava Neuvostoliitto* -mentaliteetti ei saa teosten sivuilla jalansijaa. Neuvostoliitto muistuttaa teoksissa menneestä. Sen avulla mitataan nyky-Venäjän saavutuksia.

3.1.3 Yleinen yhteiskunnan kuvaus

Suurin osa teosten yhteiskunnallisista maininnoista ja kuvauksista liittyy politiikkaan, talouteen tai Neuvostoliiton ja Venäjän suhteeseen, mutta teoksissa nousee esille myös muutamia arkisempia ja yleisempiä havaintoja Venäjästä. Yleisellä tasolla Venäjää kuvaillaan ristiriitaisesti. Anna kertoo mielipiteensä Venäjästä Larille aivan tapahtumien alkuvaiheessa. Tässä kohtaa lukija ei vielä tiedä Annan olevan SVR:n agentti, jonka todellinen mielipide eroaa Larille esitetystä. Annan kommentin voi kuitenkin ajatella olevan stereotyyppinen, suomalaisen esittämä mielipide Venäjästä, koska Annan peitehahmon on tarkoitus olla tavallinen suomalainen nainen, joka on rakastunut Venäjällä työtehtäviä tekevään mieheen, ja on huolissaan rakastetustaan.

”Ethän ole menossa Venäjälle?” Annan katse muuttui huolestuneeksi, miltei hätääntyneeksi. ”En halua että lähdet Venäjälle. Se on vaarallinen paikka. Amerikkalaiset laittavat sinut puuhiin, joita eivät itse uskalla tehdä. Jos jotain sattuu, he pesevät kätensä. Ja sinut tuomitaan salaisessa oikeudenkäynnissä kuolemaan tai virut jossain Venäjän vankilassa loppuikäsi.”

(*Horna*, 30)

Negatiivissävytteinen kuva Venäjästä syntyy myös Larin muistellessa Neuvostoliiton kaatumisen jälkeistä Venäjää.

Jos isoäiti olisi ymmärtänyt millainen Villi Itä maa oli noina vuosina, hän ei olisi koskaan päästänyt Laria matkaan. Kalle [suomalainen liikemies] oli sopinut reviiireistä ja maksuista mafian kanssa kuljettamalla käteistä kassikaupalla. Neuvotteluihin mentiin turvamiesten ja tulkin kanssa.

(*Horna*, 98)

[Larille] keinuva kyyti Neuvostoliiton kaatumisen jälkeen horjuville jaloilleen pyrkivälle Venäjälle oli ollut pitkä sukellus pimeään tunneliin. Määränpäästä hän oli löytänyt kaaoksen, epäviralliset toimintatavat ja valtoimenaan rehottavan rikollisuuden – –.

(Horna, 167)

Hornan kuvaus juuri syntyneestä uudesta Venäjästä osuu osittain yhteen *Levantin kyy* nykyisen Venäjän kuvauksen kanssa. Mafia ja sen reviiirit eivät ole *Levantin kyy* mukaan poistuneet minnekään. *Hornan* jälkimmäinen kuvaus jatkuu kuitenkin hieman toisella sävyllä.

– – mutta myös ystävälliset ja uteliaat ihmiset. – – Siellä hän oli myös löytänyt elämäkatsomuksensa, yksilöiden oikeudet yhteiskuntien puristuksessa, rajoittamattoman tiedonvälityksen ja hakkerietiikan. Venäjän kehitys valtiona oli monesti yllättänyt hänet ja aiheuttanut pettymyksiäkin, mutta hän tunsi venäläisten sielunmaiseman.

(Horna, 167)

Venäjä näyttäytyy Larille mahdollisuuksien maana. Se tarjoaa hänelle jotain enemmän kuin Suomi. Toisaalta esille nousee jälleen Venäjän arvaamattomuus ja ennustamattomuus. Venäjän arvaamattomuuden ja kaaoksisuuden vastapainoksi nousevat venäläiset ihmiset, joihin Larilla on syvä yhteys ja arvostus. Venäjä ja venäläiset toisaalta siis rinnastetaan samaan puheenaiheeseen idän naapuria kuvaamaan, mutta kuitenkin Lari erottaa ihmiset erilleen yhteiskunnallisesta toimintakulttuurista ja valtiollisen tason epävarmuuksista.

Ero tavallisen kansan ja yhteiskunnallisten toimijoiden välillä nousee esiin myös Saran näyttökulmasta kirjoitetussa tapahtumien kuvauksessa. Sara muistelee Gazneft-yhtiön kanssa aloitettua yhteistyötä. Alku oli ollut hidasta, mutta suomalainen yritys päästettiin kuitenkin yrityksen ohjelmistotoimittajaksi.

Suomalaisiin yrityksiin ja virkamiehiin Venäjällä kuitenkin luotettiin – – Venäläisviranomaiset luottivat suomalaisiin viranomaisiin joissain asioissa enemmän kuin oman maansa vastaaviin.

(Horna, 135)

Yhteiskunnan virkamiesten todetaan siis jollain tasolla olevan epäluotettavia. Virkamiesten toiminta liittyy yhteen Larin kuvausten kanssa, joissa Venäjällä todetaan olevan kaaosta ja epävirallista, jopa rikollista, toimintaa. *Levantin kyy* näyttää saman esimerkiksi kynnyksrahan (*LK*, 39) ja narikkavahdin (*LK*, 137) ja vanginvartijan (*LK*, 128) lahjonnan kohdalla. Teoksessa Viktor ojentaa kahdesti rahaa vahdin työtä tekeville, jotta saa keskustella rauhassa ilman ulkopuolisia korvia.

Muita esille nousevia yhteiskunnallisia aiheita ovat maan konservatiivisuus ja nuorten syrjäytyminen. Venäjä esitetään konservatiivisena Viktorin ja Aleksein keskustelussa heidän odottaessaan Sortavalan kotitalonsa pihaan saapuneiden tunkeutujien hyökkäystä. Aleksei tarttuu vitsaillen veljensä oletukseen siitä, että saapujat ovat miehiä. Hän kutsuu veljeään irvailen sovinnostiksi. Viktorin vastauksen voi toki nähdä vain hänen henkilökohtaisena mielipiteenään ja oletuksenaan, mutta se kuvaa kuitenkin käsitystä, joka Venäjän tuntevalla henkilöllä teoksessa on. ”Tämä on vanhoillinen maa ja vanhoillinen ammattikunta. – – Niiden [naisten] osa on olla konttorissa ja kulkea korkokengissä” (LK, 157–158). Kuvauksiin venäläisistä naisista palaan tarkemmin luvussa 4.2.2, mutta yleisenä yhteiskunnallisena huomiona *Levantin kyy* kuitenkin esittää Venäjän vanhoillisena maana verrattuna ainakin Suomeen, jossa veljekset nykyisin asuvat. Vanhoillisuus liitetään mukaan Venäjän kuvaan ja siihen, miten maa näyttäytyy toisena suomalaiseseen yhteiskuntaan verrattuna. Toisaalta samassa kohtauksessa, kun tunkeutujat paljastuvatkin paikallisiksi nuoriksi eivätkä alamaailman lähettämiksi torpedoiksi, suomalainen ja venäläinen yhteiskunnallinen tilanne todetaan yhtäläisiksi, universaaleiksi. Venäjän toiseudesta, mafian torpedoista päädytäänkin tilanteeseen, joka on Viktorille tuttu Helsingistä.

”Harmittomia pikkurikollisia. Harhaan joutuneita”, pehmensin.
Majuri ymmärsi kuin nuorisotyöntekijä. ”Huonokasvatus. Huono perhe. Tai ei perhettä ja kasvatusta ollenkaan. Sitten luisutaan huonoon seuraan.”
Muistin taas Tapanilan poikalauman. Syrjäytymiskaava oli yhteiskunnan kemiassa universaali, samanlainen joka maassa.

(LK, 165)

3.2 Dostojevski ja *za tvojo zdorov’je!* – venäläisen kulttuurin representaatiot

Kulttuuri on olennainen osa identiteettiä ja laajemmin kansakuntien identiteettiä. Kulttuurin käsitteen luonteeseen kuuluu se, että sen olemus voidaan määritellä monilla eri tavoilla. (Knuutila 2013, 10). Tässä kohtaa, yhteiskunnan diskursseja eritellessäni, määrittelen kulttuurin kahden eri kohdentavan määreen kautta, jolloin tarkastelen erikseen teosten kuvaamaa korkeakulttuuria ja kansankulttuuria. Korkeakulttuurin ja kansankulttuurin (myös matalakulttuuri) jako on lähinnä veteen piirretty, mutta Seppo Knuutila mukauttaa artikkelissaan *Kaiken kattava kulttuuri?* James B. Twiyhellin Akateemisen maun taksonomian (1992) suomalaiseen kulttuurin sopivaksi, jolloin korkeakulttuuria ovat esimerkiksi erilaiset taidesuunnat, ooppera- ja konserttimusiikki ja kirjallisuudesta Runebergin ja Kiven teokset ja

Finlandia-palkinto. Kansankulttuuriksi lasketaan taas esimerkiksi urheilukilpailut, Walt Disney, julkiset uskontunnustukset ja nakkikioskit (Knuutila 2012, 19).

Hornassa ja Levantin kyyssä kulttuuriset ilmiöt eivät ole juonta eteenpäin kuljettavassa roolissa tai muutenkaan merkittävästi esillä kummassakaan teoksessa. Kulttuuri nousee teoksissa esille lähinnä mainintoina ja huomautuksina. Kulttuurin maininnat ovat kuitenkin kiinnostavia yksityiskohtia, ja esimerkiksi *Horna* trillerinä onkin rakennettu pienten yksityiskohtien varaa. Kulttuuri on kuitenkin yksi identiteetin ja kansallisidentiteetin ilmentäjä, joten teosten kaikki kulttuuriin viittaavat maininnat rakentavat maininta kerrallaan yhtenäistä kuvaa siitä, millaiset on venäläisen ja venäläisen yhteiskunnan kulttuuriset kasvot. Oma jakoni kulttuuristen ilmiöiden sijoittelussa korkeaan ja kansankulttuuriin nojaa Knuutilan jaotteluun, mutta on kuitenkin oma ratkaisuni. Tutkimuksessani miellän korkeakulttuuriksi teoksissa mainontoja ja kuvailuja saavina teatterin, (kuva)taiteen, kirjallisuuden, koulutuksen, teknologian ja (klassisen)musiikin. Kansankulttuurina käsittelen taas kansallisia uskomuksia, kansantaruja, perinteitä ja lauluja, uskontoa, harrastuksia, viihdemaailmaa, kieltä (puhetta) ja ruokaa.

3.2.1 Korkeakulttuuri

Kirjallisuus on kummassakin teoksessa esillä useampaan kertaan. Tämä ei ole yllättävää, koska venäläinen kirjallisuus on maailmankuulua. Venäläisyys ja kirjallisuus siis linkittyvät yhteen esimerkiksi Dostojevskin, Tolstoin, Tšehovin ja Bulgakovin teosten kautta. Venäläisten klassikoiden lukeminen kuuluu myös tavallisesti suomalaisen kirjallisuuden ystävän harrastuksiin, ja väitän ainakin Dostojevskin ja Tolstoin nimien olevan tuttuja lähes jokaiselle suomalaiselle. *Hornassa* mainintoja kirjallisuuden saralla saavat Ljudmila Ulitskajan *Vihreän teltan alla* (2011), *Tulilintu* (1975), Tsheburashka (suomalaisille tutummalla nimellä Muksis) ja Krokotiili Gena ja Fjodor Dostojevskin *Rikos ja rangaistus* (1866). *Vihreän teltan alla* -teos ei välttämättä sytytä lamppua suomalaisen lukijan päässä, ja se saattaisi jäädä huomioimatta venäläisenä ilman teoksen kirjoittajan ilmiselvästi slaavilaisen nimen mainitsemista. Kiinnostavaa on, että teos esittelee neljä melko erilaista kirjallisuuden edustajaa: nykyromaanin, kansansatuteoksen, Neuvostoliiton aikaiset lastensatuhahmot ja ehkä tunnetuimman venäläisen klassikon.

Lastenkirjallisuus nousee teoksessa esille Annan kautta, joka on venäläisistä sukujuuristaan tietämättä päässyt tutustumaan venäläiseen kulttuuriin esimerkiksi lastenkirjojen kautta. *Tulilintu* ja muut venäläiset lastensadut voivat olla osalle suomalaisista

lukijoista tuttuja, koska jopa kyseisestä *Tulilintu*-kirjasta on otettu Suomessa useampiakin painoksia, ja ylipäänsä *Tulilintu*-satu löytyy useammastakin suuresta satukirjasta, kuten esimerkiksi *Satujen aarrearkku* -teoksesta (1994). Eduard Uspenskin *Tsheburashka* (Muksis) ja Krokotiili Gena ovat myös monille suomalaisille sukupolville tuttuja lastenkirjojen, -laulujen ja animaation myötä. Teoksen ja hahmojen maininta muistuttaa suomalaista lukijaa siitä, kuinka venäläisyys on kuulunut monen lukijan lapsuuteen iloa tuottavana ja viihdyttävänä aspektina.

Rikos ja rangaistus ja *Vihreän teltan alla* ovat kumpikin kirjoja, joita teoksen päähenkilöt lukevat. *Vihreä teltan alla* -teos mainitaan kirjana, jonka lukemista Lari on odottanut jo pitkään. Venäläinen kirja esitellään siis kiinnostavana. Nykykirjallisuuden teoksen esittely on myös mielenkiintoista, koska harva suomalainen tietää venäläisestä kirjallisuudesta muuta kuin klassikkoteokset, joten Lari ikään kuin suosittelee uutta venäläistä teosta suomalaisille lukijoille, ja tarjoaa mahdollisuuden tutustua uudempaan venäläiseen kirjallisuuteen. *Rikos ja rangaistus* esiintyy teoksessa Larin ja Arkadin sopimana merkinä. Kun Lari näkee Arkadin lukevan teosta junassa, hän tietää kaiken sujuvan suunnitelman mukaan. (*Horna*, 170.) Klassikkoteos nostetaan siis teoksen juonessakin hahmojen kannalta merkittävään asemaan.

Levantin *kyyssä* ei mainita ainuttakaan teosta nimeltä, mutta *bratvan* nousevan johtajan ja Viktorin veljen, Aleksein, mainitaan lukevan kirjoja. Alekseihin kohdalla hänen mainitaan ”nauttivan[– –] muutaman luvun hyvää kirjallisuutta” (*LK*, 110). Lukeminen ja kirjallisuus liitetään siis teoksessa osaksi venäläisiä hahmoja.

Taide esiintyy teoksissa kirjallisuuden lisäksi mainintoina taide-esineistä, musiikista ja teatterista. *Hornassa* kuvataide yhdistyy ortodoksiuuteen ja sitä kautta myös venäläisyyteen ikoneiden myötä. Teoksen alkupuolella Lari saapuu työpaikaltaan kotiinsa, ja kirjassa kuvaillaan hänen kotiaan: Larin olohuoneen seinillä on kohdevalaistuin ikoneita. Osa ikonikokoelmasta on piilossa palovarmassa kassakaapissa ja arvokkaimmat työt pankin tallelokerossa. Lari on saanut ensimmäisen ikoninsa parikymppisenä palkkioksi koodausprojektista. Vanha ikoni ei alkuun miellyttänyt nuorta, mutta ollessaan myymässä ikoniaan Lari päätyikin ostamaan alkuperäisen ikonin lisäksi itselleen toisenkin ikonin. Ostettu ikoni, Ylönousemuksen juhlaikoni, on vieläkin keskeisellä paikalla Larin kodissa.

Se oli Larin suosikki; tummasävyinen ja tunnelmaltaan maaginen. Siinä tuntui tiivistyvän koko slaavilaisen kulttuurin vaikeatulkintainen mystisyys. Ikonien kautta Lari oli vähitellen perehtynyt yhä syvemmin Venäjän historiaan ja kulttuuriin.

(*Horna*, 36)

Ikonit ovat siis johdattaneet Larin kiinnostumaan Venäjästä. Uskonnon ja kulttuurin synnyttämä turvallisuuden tunne näyttää kohdistuvan kaikista vahvimmin ikoneihin; Ikoni oli jotain uutta ja erilaista, josta kuitenkin tuli silta, tai ikkuna, venäläisyyteen. Suomessakin ollessaan Lari haluaa säilyttää ikoneiden kautta venäläisen kulttuurin toiseuden lähellään. Toiseus ei siis enää olekaan mitään niin vierasta ja varottavaa, vaan se alkaa olla sulautunut hahmon minuuteen ja omaan identiteettiin.

Lari näkee suosikki-ikoniinsa ”tiivistyvän koko slaavilaisen kulttuurin vaikeatulkintaisen mystisyyden”. Uskonto ja myös kuvataide ilmentävät siis jotain hyvin vierasta. Voi kuitenkin päätellä, että vaikka Lari pitääkin slaavilaisuutta vaikeana hahmottaa ja tulkita, hän näkee sen kuitenkin tutkimisen arvoisena ja eksoottisena. Toiseus nähdäänkin usein eksoottisena (Hall 1999, 144). Tässäkin kohtaa ikonit ja ortodoksisuus nähdään jonain muuna kuin tuttuna länsimaalaisuutena. Ikonit rinnastetaan slaavilaisuuteen, vaikka ikonit ja ortodoksit kuuluvat myös länsieurooppalaisuuteen esimerkiksi Suomessa.

Levantin kyynekin kohdalla kuvataide nousee esille, mutta huomattavasti pienemmässä mittakaavassa. Teppo Korhosen ja Viktorin keskustellessa Korhonen ottaa mukaan keskusteluun Eremitaasin. ”Siinä meni taas taidehistoriaa hukkaan. Vaikka olethan sinä tietenkin tenttinyt Eremitaasin aarteet siellä luokkatietoisessa volttiopistossa⁴” (LK, 70). Korhosen puheissa ja kiusoittelussa Venäjä ja Pietari yhdistyvät siis Eremitaasiin ja arvokkaihin taide-esineisiin. Lausahdus on sävyllään hieman nokitteleva; vaikka urheiluopinnot eivät liity taiteeseen, on Pietarissa asuminen ja opiskelu ylemmälle luokalle kuuluvaa, joten taiteen tunteminen tietenkin kuuluu myös asiaan. Jos Viktor olisi opiskellut Suomen suurissa kaupungeissa, vastaavanlaista kohtausta teoksessa tuskin olisi. Eremitaasi ja sen taide ovat siis mainitsemisen arvoisia ja eksoottisia – jotain toisenlaista ja hienompaa kuin mitä Suomessa on.

Musiikista mainintoja ei ole kuin *Levantin kyyssä*. Viktor ja Teppo Korhonen keskustelevat jälleen ja Korhonen mainitsee ”humppamusiikin” (LK, 66). Viktor toteaa, ettei tunne senkaltaista musiikkia. ”Itse olin saanut sivistymättömässä neuvostomaassa klassisen musiikin kasvatuksen ja kevyemmästä osastosta nautiskellut Vysotskin teksteistä ja karheista balladimelodioista” (LK, 67). Kommenttia ei voi pitää Viktorin ja Korhosen välisenä vitsinä, koska Viktor tekee rinnastuksen ainoastaan ajatuksissaan. Myös myöhemmin kirjassa viitataan klassiseen musiikkiin, kun veljesten Olavi-eno, makaa Viipurin sairaalassa. ”Tiedot

---

⁴ Volttiopistolla tarkoitetaan Viktorin Pietarissa (Leningradissa) käymää urheilukorkeakoulua, joten kuvataide ei oletettavasti todellisuudessa ole kuulunut opintojen aiheisiin.

kuolemastani ovat pahasti ennenaikaisia. Muuten vain soitellaan klassista musiikkia.” (LK, 105.) Venäläisten kuvataan siis nauttivan klassisesta musiikista. Kiinnostavaa on, että Viktor niputtaa yhteen sivistymättömyyden ja klassisen musiikin, vaikka usein ajatus on juuri päinvastainen. Vastaus nostaakin esille jälleen venäläisen toiseuden ja tässä kohtaa toiseus yhdistetään sivistymättömyyteen ja tietämättömyyteen. Viktorin mielestä sivistyneen ihmisen tulisi tuntea myös kevyempää musiikkia. Klassisen musiikin kuuntelu näyttää vertautuvan johonkin jäykkään ja vanhoilliseen, ja toinen lainaus huomioon ottaen, myös kuolemaan ja lopulliseen pysähtymiseen. Toisaalta Viktor mainitsee myös Vysotskin, joka tuo taas venäläisyyden lähelle suomalaista lukijaa. Vysotski tunnetaan laajalti myös Suomessa, ja esimerkiksi käännöskappale *Ystävän laulu* on käännetty suomeksi kolmeen eri kertaan (Tvaltvadze & Zidan 2019).

Hornassa musiikin sijaan mainintoja saa venäläinen teatteritaide. Maininnat ovat lyhyitä, kuten *Levantin kyyssä* musiikin kohdalla, mutta teatteri on kuitenkin haluttu nostaa esille teoksessa. Teatteri-maininnat liittyvät Arkadin hahmoon. Kohtaus, jossa lukija pääsee ensimmäisen kerran lukemaan teosta Arkadin näyttökulmasta, piirtää kuvaa Moskovan maisemista. Arkadi kävelee TsUM-tavarataloon, ja tekstissä sen kerrotaan olevan vastapäätä Bolshoi-teatteria. *Horna* keskittyy paljon yksityiskohtiin ja todentuntuisen maailman kuvaamiseen, joten maininnan voi ajatella olevan vain tarkempaa kuvaa maalaileva, mutta teatterirakennus halutaan kuitenkin mainita tekstissä, jolloin teatterin maininta nousee yhdeksi teoksen esittelemäksi Venäjän piirteeksi. Bolshoi-teatterin maininta voi myös liittyä siihen, että kerrontakulma on maininnan aikana Arkadin, jonka myöhemmin kerrotaan harrastaneen näyttelystä. Neljän ystävyksen opiskeluaikojen illanviettoon, joka päättyi Olegin katoamiseen, liittyy myös Arkadin Trofimovin vuorosanojen harjoittelua Tsehovin *Kirsikkapuisto*-näytelmästä (*Horna*, 137).

Hornan yksi keskeinen piirre on teknologia ja sen osallisuus juonen kulkuun. Venäjä ja Yhdysvallat esiintyvät teoksessa kansallisvaltioiden tasolla huippumaina teknologisen tiedon ollessa mittarina.

[V]aikka amerikkalaisten ryhmä edusti planeetan parhainta osaamista, oli myös venäläisten tietoturvaosaaminen maailman huippua. Maailmanlaajuisesti toimiva venäläinen tietoturva-yhtiö Kaspersky Lab oli ollut merkittävässä roolissa Stuxnetin arvoituksen ratkaisemisessa.

(*Horna*, 141)

Todellisen Stuxnet-tapauksen esille nostaminen toimii kuin lähteenä esitetylle väittämälle, ja läpi teoksen lukija saa silmiensä eteen luettavaksi kuvauksia venäläisten

ennakkovaroitusjärjestelmästä, hypersonisista ohjuksista ja kyberkeskuksen supertietokoneesta.

Koulutus ja teknologia kietoutuvat *Hornan* kohdalla lähes samaan kategoriaan. *Hornassa* venäläisestä koulutuksesta kirjoitetaan näin: ”siellä [Venäjällä] asui maailman koulutetuimpiin kuuluva kansa, jonka saavutukset esimerkiksi avaruustekniikassa olivat huippuluokkaa” (*Horna*, 132). Tavallisesti Venäjästä ei välttämättä tule mieleen korkea koulutustaso, ja Larin ajatukset Venäjästä yhtenä koulutetuimmista kansoista onkin puolustuspuhe, jonka mies on tottunut pitämään Venäjää ja venäläisiä puolustaessaan. Puolustuspuheenvuoro kohdistetaan siis myös lukijalle, jolla saattaa olla ”primitiivisen kriitti[nen]” (*Horna*, 132) näkökulma Venäjästä.

Levantin kyy ei keskity *Hornan* tavoin teknologian kuvauksiin, joten maininnat siitä jäävät vähäisiksi. Toki aseita sisältävä teos mainitsee ”nopeasti ja varmasti” toimivan Kalašnikovin veljesten varustautuessa Sortavalan kotitalollaan ulkoa tuleviin vieraisiin (*Horna*, 157). Koulutukseen ja sen tasoon ei myöskään tartuta Viktorin urheilukorkeakoulumuisteluita enempää. Muistelut eivät liity tarkemmin opetuksen tasoon tai laatuun, vaan ylipäänsä opiskeluaikaan. Kumpikin teos esittelee kuitenkin päähenkilön, Viktorin ja Larin, joka on opiskellut korkeakoulussa Neuvostoliitossa tai Venäjällä.

3.2.2 Kansankulttuuri

Kulttuuriin kuuluu korkeakulttuurin rinnalla myös kansankulttuuri eli kansan tavat ja tottumukset. Tutkimuksessani kansankulttuurina käsittelen siis kansallisia uskomuksia, kansantaruja, perinteitä ja lauluja, uskontoa, harrastuksia, kieltä (puhetta) ja ruokaa. Näistä teoksissa eniten esillä ovat uskonto, kieli ja ruoka.

Uskonto nousi esille jo korkeakulttuurin kohdalla ikonitaidetta käsitellessäni, mutta uskontoa käsitellään myös muuten. Kumpikin teos pohtii Venäjän uskonnollisuutta, lähinnä ortodoksisuutta tai Neuvostoliiton aikaa, jolloin uskonnon harjoittaminen oli lähes kiellettyä. Ortodoksisuus nähdään esimerkiksi *Hornassa* lämpimänä ja yhtenäisyyttä luovaan tekijänä. Matkallaan Moskovaan Lari muistelee ensimmäistä junamatkaansa Venäjällä, mikä tapahtui juuri Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen.

Määränpäästä hän oli löytänyt kaaoksen, epäviralliset toimintatavat ja valtoimenaan rehoittavan rikollisuuden, mutta myös ystävälliset ja uteliaat ihmiset. Hartaan sivistyneen ja lukeneen vanhan kulttuurin, uskon ja ikonit.
(*Horna*, 167.)

Kulttuuri ja uskonto tuntuivat siis turvallisilta muuten rauhattoman oloisessa uudessa maassa.

Hornassa uskonto on yhdistävä tekijä myös Annan emigranttiperheen tarinassa. Annan perheen taustaa valotetaan Ulla Nylénin hahmon kautta. Muuten juonen ulkopuolelle jäävä nainen tutkii äitinsä vanhoja päiväkirjoja. Niistä selviää, kuinka Kyllikki Nylén on ollut mukana salakuljettamassa Raamattuja Neuvostoliittoon ja myöhemmin mukana järjestelyssä, jossa uskonsa takia vainottu pariskunta salakuljetetaan Suomeen ja merkittään Suomen kirkonkirjoihin. Todellisuudessa Suomeen saapui silloin KGB:n palkkaamia vakoojia, jotka myöhemmin saavat tyttärensä, Annan. (*Horna*, 93–95.)

Kohtauksesta käy ilmi uskovaisten tilanne Neuvostoliitossa ja yhteistyö, johon uskovaiset rajan molemmin puolin ryhtyivät. Tavallisesti uskonto nähdään suomalaisia ja venäläisiä erottavana tekijänä, koska kansalaisten suurin ryhmä seuraa kristinuskon eri suuntauksia, luterilaisuutta ja ortodoksisuutta. Nyt uskonto näyttää kuitenkin yhdistävänä tekijänä. Venäläiset koetaan uskonnolliselta identiteetiltään samanlaisiksi kuin suomalaiset.

Levantin kyy mainitsee myös Neuvostoliiton aikaisen uskovaisuuden. Viktorin ja Alekseinin puhuessa sukulaistensa kuolemista Aleksei tekee ristinmerkin, mistä Viktor kimpaantuu. Veljesten kumpikaan vanhemmista, suomensukuinen äiti tai venäläinen isä, eivät olleet uskovaisia. Aleksei vastaa Viktorille uskonnollisuuden saapuneen hänen elämäänsä vaimonsa, venäläisen Irinan, kautta. ”Vaimo on kovinkin jumalinen, tahtoi että miutkin kastetaan. Se oli itse kirkotettu jo Neuvostoliiton aikaan. Niin kuin yllättävän moni.” (*LK*, 54.) Kohtauksessa myös Putin yhdistetään ortodoksisuuteen, kun Viktor väittää venäläisten Neuvostoliiton aikaisen kastamisen olevan liioiteltua. ”Tai moni sanoo nyt niin. Putinkin marssii patriarkan vieressä ja ilmoittaa, että on ollut aina ortodoksi. Teki risti kaulassa uraa KGB:ssä. Just joo.” (*LK*, 54.) Uskovaisuus liitetään siis Venäjällä tavoiteltavaksi asiaksi, jolla voi nostaa statustaan, ja ylipäänsä moderniksi piirteeksi. Suomessa uskovaisuus ja kirkkoon kuuluminen taas on jatkuvassa laskussa (Aromaa 2019), joten venäläisyys ja venäläinen usko lipuu jälleen toiseuden puolelle. Erilaisuus uskonasioissa käy ilmi myös hautajaistavoissa. Veljesten ollessa matkalla Sortavalaan. Heidän pysähdyspaikkansa ohi ajaa vanha kuorma-auto, jonka lavalla on ”mustilla kangassuikaleilla verhoitu puuristi”, ”hautajaisten saattoväkeä” ja ”valkoinen arkku kansi auki” (*LK*, 141–142). Aukinainen arkku on suomalaisellekin ortodoksille tavanomainen, mutta Suomen oloihin on vaikea kuvitella hautajaisseuruetta, joka matkaa hautajaisiin yhdessä rekan lavalla. Veljiä kuljettava Jura kommentoi rekan kyydissä olevan ”koko kylä[n]” (*LK*, 142). Näiden piirteiden myötä kohtaus luo venäläisyydestä maalaisromanttisen ja edelliselle vuosikymmenelle jääneen kuvan. Toki kohtaus tapahtuu

Karjalan tasavallan maaseudulla eikä Moskovassa tai Pietarissa, mutta venäläisyys näyttäytyy kuitenkin jälleen toisenlaisena kuin suomalaisuus. Myöhemmin veljesten vieraillessa venäläisellä hautausmaalla erilaisuus luterilaiseen hautausmaahan nostetaan jälleen esille. ”Muutamalla haudalla oli katos tai penkki muistokäyntejä varten. Surumajoja ajattelin, huvimajan vastakohta.” (LK, 149.) Veljesten vanhempien hautakivessä on myös valokuvat kummastakin haudatusta (LK, 149).

Kuten luvussa 2.2.1 käsiteltiin, kieli on tärkeä osa kulttuuria ja kulttuurisen ja kansallisen identiteetin muodostamista. Kielellä on vankka osansa myös *Hornassa* ja *Levantin kyyssä*. Kaunokirjallisuudessa saatetaan toisinaan esittää vieraskielisen hahmon puhetta hahmon puhumalla kielellä. Myös *Horna* ja *Levantin kyy* tekevät niin. Venäjänkieliset osuudet on erotettu muusta tekstistä kursiivilla. Teokset ovat kuitenkin lähestyneet venäjän kielen representointia eritavoin; *Hornassa* venäjänkieliset kohdat on kirjoitettu kyrillisin aakkosin, kun taas *Levantin kyy* on päätenyt mukauttamaan venäjänkieliset kohdat latinalaisille aakkosille. Kyrillisten aakkosten käyttö tuo teokseen autenttisuutta ja eksoottisuutta, kun taas mukautettu venäjä tuo kielen lähemmäksi tavallista suomalaista lukijaa ja poistaa osan venäläisestä erilaisuudesta. Venäjää osaava lukija pystyy seuraamaan kumpaakin versiota venäjän kielestä, mutta venäjää osaamaton poimii luultavasti enemmän tuttuja sanoja latinalaiseksi mukautetusta kielestä. Toki *Levantin kyy* venäjä on myös lähtökohtaisesti enemmän perussanastoa, kun taas *Hornassa* käydään jopa lyhyitä keskusteluja käyttäen vain venäjää. Kumpikin teos avaa kuitenkin vieraskieliset kohdat suomenkielisessä tekstissä esimerkiksi henkilön ajatusten kautta tai selittämällä sanan.

Teoksissa on paljon venäjänkielisiä yksittäisiä sanoja, kuten tervehdyksiä ja muita kohteliaisuussanoja: *извините*⁵ (*Horna*, 33), *do svidanija*⁶ (LK, 21), *здравствуйте/zdravstvuj*⁷ (*Horna*, 357 & LK, 27), *spasiba bolsoi*⁸ (LK, 166). Ne tuovat tekstiin yksinkertaisella tavalla venäläisyyttä. Sanojen merkitys selviää lukijalle yleensä esimerkiksi repliikkiä edeltävässä tai seuraavassa johtolauseessa: ””zdravstvu’, tervehdin” (LK, 27). *Levantin kyyssä* yksittäisiä venäjänkielisiä sanoja käytetään myös tavallisten sanojen kohdalla – jälleen niin, että niiden merkitys selviää lukijalle ilman venäjän tuntemusta. ”Veljeni haistatteli äänettömästi, muotoili suullaan *durak*. Irvistin tyhmäksi haukkumiselle.” (LK, 55) *Hornassa* näin tapahtuu ainoastaan kerran, kun Anna pohtii rooliaan SVR:ssä. ”Anna ei

---

⁵ anteeksi

⁶ näkemiin

⁷ hei teititellesä/sinutellessa

⁸ kiitos paljon

mielestään ollut 'pääskynen', *lastotshka*, SVR:lle työskentelevä viehättävä nuori nainen.” (*Horna*, 215). Tässä kohtaa käytetään myös poikkeuksellisesti latinalaisia aakkosia venäjää esittäessä. Venäjä ei siis tässä kohdin toimi vain tehokeinona ja ”koristeena”, vaan termin ymmärtäminen on tärkeää Annan hahmon ymmärtämisen kannalta.

Molemmissa teoksissa on myös venäjänkielisiä kohtia, joita ei selitetä lukijalle. *Levantin* kyyn kohdalla venäjän kielen representaatiot ovat jälleen yksittäisiä sanoja, joiden merkitys suomalaiselle on tuttu tai helposti pääteltävissä, kuten sanat ”*datsa*⁹” (*LK*, 219) ja ”*minutotskaja*¹⁰” (*LK*, 40). Toisaalta teoksessa on myös muutama venäjänkielinen sana, joita käytetään tekstissä erityisemmin selittämättä, kuten ”siunaa *gospodi* ja varjele Putinin vaurastuttamaa keskiluokkaa” (*LK*, 53) ja ”*bratva* oli pitänyt huolta Ryškovin perheestä” (*LK*, 32). Uskaltaisain olettaa, että sanat eivät kuulu sanoihin, joita venäjää osaamaton suomalainen tietää. Ymmärtääkseen sanan *gospodi*, Herra, Jeesus, lukijan täytyy tietää venäjän uskonnollista sanastoa tai sanan *bratva* kohdalla poliittis-yhteiskunnallistasanastoa tai -tilannetta, koska termillä tarkoitetaan Venäjän mafiaa.

Hornassa venäjän kieli toimii enemmän lukijaa vieraannuttavalla tavalla. Teoksessa venäjän kieltä ei välttämättä käännetä lainkaan, ja lukijan vastuulle jää sanojen merkityksen ymmärtäminen ja selvittäminen tai huomiotta jättäminen. Tällaisia kohtia ovat esimerkiksi: ”Hän – – näki siviiliasuisen miehen suuntaavan kaksin käsin pistoolin häneen. ’*СТОЙ!*’” (*Horna*, 252) ja ” ’*Стой на месте*¹², toinen miehistä komensi venäjäksi.” (*Horna*, 286). Kummankin esimerkin ymmärtää käskyksi, mutta ilman venäjän kielen taitoa komennon sisältö jää epäselväksi. Samankaltainen tilanne on myös teoksen pidemmässä venäjänkielisessä tekstissä.

Pyöreäpäinen vaunupalvelija veti liukuoven käytävältä auki.

”*Чай, кофе?*”

”*Чай, пожалуйста, с лимоном*”, Lari vastasi miehelle, jolla oli merkillepantavan tarkkaavainen katse. ”*А вы не знаете, поезд опаздываем или нет?*”

”*Нет, скоро прибудем в Выборге*.” Juna kulki vaunupalvelijan mukaan aikataulussaan. Hän kääntyi kohti naismatkustajaa:

”*А вам?*”

Nainen ei halunnut teetä ja vaunupalvelija jatkoi eteenpäin.¹³

(*Horna*, 97)

---

⁹ venäläinen kesämökki

¹⁰ hetkinen, minuutti

¹¹ Pysähdy!

¹² Pysy paikoillasi!

¹³ ”Teetä, kahvia?”; ”Teetä, kiitos, sitruunan kera.”; ”Ja ette tietäisi, onko juna myöhässä vai ei?”; ”Ei ole, saavumme pian Viipuriin.”; ”Ja teille?”

Keskustelu Larin ja vaunupalvelijan välillä käydään kokonaan venäjäksi. Keskustelun pääaiheet, teen tilaaminen ja junan aikataulu, selviävät lukijalle repliikkien välissä olevista suomeksi kirjoitetuista selventävistä virkkeistä, mutta niukkasanaan selvennys ei kata kaikkea. Keskustelu ei toki sisällä mitään juonen kannalta olennaista, joten sen tehtävänä onkin tuoda tuulahdus autenttista venäläisyyttä. Keskustelun aiheena on vieläpä venäläisten paljon rakastama tee, joka kuuluu olennaisena osana junamatkailuun. Toisaalta tekstissä käydään yksinkertainen venäjänkielinen keskustelu, joten edes hiukan venäjää osaava lukija saa tekstin melko helposti käännettyksi, joten tällainen lukija ei koekaan kohtausta välttämättä vieraannuttavaksi, vaan innostavaksi ja jopa lähentäväksi. Lukija pystyy samaistumaan suomalaiseen Lariin, joka on omaksunut venäjänkielentaidon osaksi suomalaista identiteettiään. Vieraan kielen ymmärtämisen kautta venäläisyys, toiseus, tuntuu huomattavasti vähemmän erilaiselta kuin ilman kielen osaamista.

Kielen kohdalta on kiinnostavaa tarkastella vielä venäläistä puhuttelukulttuuria. *Levantiin* kyy nostaa tämän piirteen venäläisestä kulttuurista näkyvämmiin esille. Teos ottaa esimerkiksi huomioon venäjän kielen sinuttelu-teitittelykulttuurin: ”Jelena noudatti hyvän emännän oppeja, sinutteli luonnollisesti, vaikka en muistanut kuinka meidät oli esitelty” (LK, 133). ”Sen jälkeen saattaisin sinutella Anatoli Selivanovitšia kuin vanhaa ystävää” (LK, 146). Lisäksi tuntemattomien henkilöiden väliset venäjänkieliset keskustelut käydään teititellen.

”Pahoittelen, etten kutsu sisään. Olin juuri lähdössä, ettekä te ole ilmoittanut tulostanne”, sanoin kylmästi, ilman anteeksipyyntöä.

”En halua pidätellä teitä perheenne luota”, mies vastasi.

(LK, 91)

Lisäksi hahmot käyttävät puheessaan paljon deminutiiveja toisten hahmojen nimistä. Esimerkiksi Viktoria kutsutaan nimillä *Vitjuha* (LK, esim. 118, 129), *Vitja* (LK, 167) ja *Vitjuša* (LK, 219), Alekseita nimellä *Aljoša* (LK, esim. 57, 98) ja Darjaa nimellä *Darjuša* (LK, 187). Deminutiiveja eli hellyttelynimiä käytetään runsaasti venäläisessä kulttuurissa, ja ne kuuluvat perinteeseen (Mikkonen 2006). Toinen huomionarvoinen asia on hahmojen puhuttelu isännimiä käyttäen. Viktoriin viitataan useampaankin otteeseen *Viktor Nikolajevitškina* (LK, esim. 161, 179). Isännimi kuuluu osaksi venäläistä nimeä, ja sen käyttämisellä voidaan viestiä esimerkiksi kunnioitusta (Mikkonen 2006).

Hornassa teitittelyä käytetään venäjänkielisissä osuuksissa ja osissa suomeksi kirjoitetuissa venäjää puhuvien henkilöiden keskusteluissa. Suomen kielellä kirjoitettu teitittely koskee keskusteluita, joissa puhutellaan vanhempaa henkilöä, kuten Larin puhutellussa entistä

naapuriaan (*Horna*, 138) ja Annan puhutellessa ensimmäisen kerran isoisäänsä (*Horna*, 145). Vanhempien ihmisten teitittely ei ole vierasta suomalaisessakaan keskustelussa, joten teitittelyä ei voi pitää vain venäläisyyden merkinä. Deminutiivimuotoja tai isännimillä puhuttelua ei teoksessa ole.

Perivenäläiset puhuttelutavat luovat jälleen autenttisuutta, mutta vaikka suomalainen puhuttelukulttuuri eroaa venäläisestä, en näe deminutiivien käyttöä, teitittelyä tai isännimen käyttöä varsinaisesti toiseuttavana. Suomalaiset ovat kuitenkin tottuneet käyttämään lempinimiä. Myöskään isän nimen käyttäminen nimen yhteydessä ei ole suomalaisille tuntematonta. Suomalainen toinen nimi voi esimerkiksi olla Pekanpoika, ja toisaalta suomalainen saattaa yhä kysellä nuoremmalta väeltä heitä kohdatessaan ”kenenkäs poikia/tyttöjä sitä ollaan”. Toki venäläisten tarkemman puhuttelukulttuurin voi nähdä myös erilaisena ja kenties eksoottisena.

Kieli liittyy osaltaan myös teoksissa käytettäviin ruokasanoihin. Ruokaan ja syömiseen kuuluu aina nimeäminen ja nimeämisen myötä ruoka kiinnittyy osaksi kulttuuria. Ruoka toimii myös toiseuden merkinä. Suomalaiseen identiteettiin liitetään ruisleipä, mutta ei esimerkiksi sammakoiden tai hyönteisten syömistä. (Mäkelä 2006, 20–21.) Kirjallisuudessa ”[a]nalyysin kohteena on jo kertaalleen tulkittu kulttuurinen tieto, jossa aterian rakenne on yhteiskunnasta kertova mikrokosmos” (Mäkelä 2006, 35).

Jos venäläisen keittiön kruunuksi pitäisi teosten ruokakuvan perusteella nostaa yksi tuote, olisi se tee. Kumpikin teos mainitsee teen useampaan kertaan. Tee liittyy vieraanvaraisuuteen, koska useampikin venäläisistä hahmoista haluaa tarjota teoksessa teetä kotiinsa tai yrityksensä tiloihin saapuneelle. (*Horna*, esim. 139, 141 & *LK* 27, 133) Teen tarjoamisen voi myös nähdä toiseuttavana, koska suomalaisessa kontekstissa puhutaan yleisesti kahvin tarjoamisesta, vaikka lopulta vaihtoehtona olisi myös teetä. Teen lisäksi *Levantin kyyssä* paljon mainintoja saa vodka. Sitä juodaan yhdessä iloisina venäläisittäin terveyttä toivotellen (*LK*, 139), mutta usein murheessa (*LK*, esim. 135). Teos edustaa tässä kohtaa melko perinteistä suomalaista miehestä kertovaa kaunokirjallisuutta, jossa alkoholi saa osan jopa tarinan kerronnallisena keinona (Soikkeli 2006, 221). Alkoholin käyttö on osa Viktorin identiteetikertomusta: alkoholi, usein vodka, liittyy monesti kohtauksiin, joissa Viktor on ahdistunut ja stressaantunut, ja muut hahmot huomaavat Viktorin käteen aina uudestaan siirtyvät täydet lasit. Toisaalta alkoholi liittyy myös kaupantekoon. Ravintolassa käytävässä neuvottelussa tarjoillaan kattaus ruokia, mutta niitä ei nähdä tarpeellisena kuvailta. Lukijalle selviää vain tarjolla olleen ”keit[toa],salaatt[eja] ja pääru[okaa]” (*LK*, 145). Konjakin juonti tehdään kuitenkin lukijalle tietäväksi, ja ”laulu ja ryyppääminen olivat venyneet pitkälle aamutunteihin” (*LK*, 147). Teoksen alkoholin käyttö on

siis toisaalta hyvin suomalaista, mutta siinä on näkyvissä myös piirteitä, jotka erottavat sen suomalaisesta. ”*Za tvojó zdoróv’je*”-toivotus (LK, 139), eli käännettynä terveydellesi, votkalasin noston yhteydessä on perinteinen venäläinen tapa. Myös votkan tilaaminen tapahtuu venäläisittäin pyytämällä ”satagrammaset votkaa” (LK, 135). Pienet erot luovat tuttuun malliin pienen eksoottisuuden vivahteen, jolloin juomistapahtumasta on saatu kirjoitettua hieman suomalaisesta ja Suomessa tapahtuvasta poikkeavaa.

Juomien lisäksi teoksissa mainitaan muutamia ruokailuhetkiä. *Horna* mainitsee teen kanssa tarjoiltavat *prjanikit* (*Horna*, 141) eli perinteiset venäläiset keksit. Ruokasanaa ei selitetä mitenkään, mutta lukija ymmärtää kuitenkin ruuan joksikin, jota voisi tarjoilla teen kanssa. Myös *piroshkat* (*Horna*, 138) jäävät selittämättä, mutta sana kääntyy melko helposti piirakoiksi, vaikka venäläinen *piroshka* eroaa suomalaisesta piirakasta.

Venäläiset ruokasanat toimivat toiseuden osoittajina. Ruokasanoille ei ole suomen kielessä täydellistä vastinetta, joten suomalaisen ja venäläisen ruokakulttuurin ero tulee näkyvästi esille: kulttuurin ei tarvitse nimetä tuotetta, jota sen alueella ei ole. *Levantin kyyssä* ruoka ja ruokailutilanne näyttäytyvät toiseuden ilmentäjänä veljesten käydessä hotellinsa aamupalalla. ”Hän [tarjoilija] kantoi pöytään tattaripurolautaset ja asetit voita, juustoa ja leipää. Tarjoilija näytti, että kahvia ja teetä oli tarjolla sivupöydällä, ja istui keittiön oven viereen odottamaan.” (LK, 147). Hotellin aamupala ei vastaa tyypillistä suomalaishotellin aamupalaa. Tattarin maininta puuron raaka-aineena kiinnittää myös huomion, koska Suomessa tattaripuuro ei ole tavanomaisin puurovaihtoehto. Tekstissä palataan vielä takaisin puuroon: ”Puuro oli haaleaa, voisilmä sulii hitaasti. Aleksei lusikoi innottomasti, sanoi että tämänmakuisen eineen oli pakko olla terveellistä” (LK, 147). Puuron kuvaus yhdistyy kuvaukseen hotellista ja koko Sortavalasta ja Karjalasta. Ruuassa on vikansa, kuten myös hotellissa ja kaupungissa¹⁴. Samankaltaisen vertauksen voi tehdä myös Viipurista. Veljekset pohtivat ravintolan valintaa:

Camelot oli uusi siisti kahvila, mutta päädyimme sen vastapäätä olevaan vanhaan *Sovaan*. Ahtaat huoneet olivat nimen mukaisesti täynnä pöllörekvisiittaa. Söimme keittoa ja korppujauholla tuntemattomaksi naamioidut leikkeet, kyytipojaksi olutta.

(LK, 101)

---

¹⁴ Luvussa 3.3.2 käsitellään Sortavalaa ja Karjalan aluetta.

Veljekset valitsevat vanhan ravintolan, ja paikan ruokakuvaus ei ole varsinaisesti ruokahalua herättävä. Kohtaus kuitenkin tuo esille sen, kuinka Viipurilla olisi tarjota myös jotain uudistunutta.

Länsimaalaisuus nouseekin venäläisen ruuan rinnalle, ja kuvastaa hyvin Venäjän identiteettiä nykyisin osin länsimaisena, mutta perinteisen slaavilaisena. Kun Viktor tapaa Pietarissa vanhan ystävänsä, Jevgeni Sobolevin, ja tämän apupojan, miesten ravintolatilauksiin kuuluvat salaatti, pasta ja sushilajitelma (LK, 118). Pietarin kansainvälinen ilmapiiri näyttäytyy siis myös ruokakuvauksessa. *Hornassa* Larin tavatessa Moskovassa tutun venäläisen mummon tämä ottaa puheeksi Larin ja hänen ystäviensä tavan ”rah[*data*] niitä kolajuomia ja *piroshkoja*” (*Horna*, 138). Länsimaisen kolajuoman ja slaavilaisen *piroshkan* tuominen tekstiin rinnakkain kuvastaa jälleen maan identiteetin kahta puolta, jotka näyttäytyvät rintarinnan varsinkin suuremmissa kaupungeissa.

Venäläinen ja slaavilainen kulttuuri näyttäytyy teoksissa myös kansantarujen, laulujen, uskomusten ja perinteiden kautta. *Hornassa* Annan kävellessä Viipurin kaduilla hän pohtii tietojaan Venäjästä. ”Venäjä oli aina ollut hänelle myyttinen paikka. Hänen muistoissaan sekoittuivat lukuisat lapsena kuullut sadut ja historian tositarinat.” (*Horna*, 144.) Saduista Anna muistaa ”kananjalkamökissään asu[van] noita Baba Yagan ja Tsheburashkan ja Krokotiili Genan. Tsheburashkaa ja Genaa käsittelin jo luvussa 3.2.1, mutta toisin kuin Muksis ja Gena, Baba Yaga ei ole tavallisesti suomalaisille lapsille esiteltävä taruhahmo. Baba Yagan maininta tekee venäläisyyden toiseksi. Naapurimaan slaavilaiset lapset ovat kuulleet Krokotiili Genan seikkailujen ohella tarinoita Baba Yagasta, kun taas rajan toisella puolella kansantarut ovat esitelleet lapsille tonttuja ja hiisiä. *Levantin kyyssä* taas mainitaan venäläinen perinteinen sanonta.

[”M]inä olen sanonut vain, että Puškin sen teki!” Setä tyylitteli. – – Kuka lienee pahantekijä? Puškin varmaankin. Niin oli Venäjällä sanottu vuosisadat, kun oli pesty käsiä syyllisyyden tahroista, verestäkin.

(LK, 32)

Toisaalta sanonta on lukijalle kiinnostava, ehkä uusi tieto, Venäjästä ja venäläisestä kulttuurista, mutta samalla se yhdistetään petollisuuteen ja väkivaltaan. Venäläinen identiteetti ei siis kohtauksen kautta saa lukijan mielessä pilailevaa ja leikkisää sävyä, vaan päällimmäisenä siihen liimautuukin negatiivisia piirteitä. Erilaisuus näyttäytyy julmuutena.

Aiemmin käsitellyn korkeakulttuurisen klassisen musiikin lisäksi *Levantin kyy* kuvailee venäläisiä myös kevyemmistä lauluista nauttiviksi. Ero on siinä, että teos esittelee kevyemmän musiikin venäläisten hahmojen laulamana. Viktor ja hänen veljensä yltyvät laulamaan

aamutunneille venyvässä liiketapaamisessaan esimerkiksi *Moskovan valoja* ja heidän tapaamansa metsähallinnon varapääjohtaja, Anatoli Rybkov, laulaa kappaleen *Laulu Dneprille*. (LK, 146). Myöhemmin Teppo Korhosen tehdessä kuolemaa mies pyytää Viktoria laulamaan kanssaan, ja miehet päätyvät *Tjomnaja notš* -kappaleeseen. Korhonen aloittaa laulun suomeksi sanoilla ”Tumma on yö” ja Viktor jatkaa laulua venäjäksi. (LK, 243) Esille nostetut laulut ovat kaikki myös suomeksi käännettyjä käänösiskelmiä. *Tjomnaja notš/Tumma yö* -kappaleen laulaminen teoksessa sekä suomen että venäjän kielellä kuvastaa koskettavassa kohtauksessa hyvin sitä, kuinka suomalaisuus tai venäläisyys ei kumpikaan ole kohtauksessa toinen. Kieli ei näyttäyty kahta hahmoa toisistaan loitontavana, vaan venäläisyys ja suomalaisuus sitoutuvat toisiinsa.

Kulttuurin viimeisenä osana käsittelen harrastuksia. Ihmisten tavat kuluttaa vapaa-aikaansa luovat myös osansa kansallisesta identiteetistä. *Horna* ei käsittele harrastuksia oikeastaan kuin hakkeroinnin osalta. Sen lisäksi mainitaan Arkadin kiintymys ”jalo[ihin] ruoki[in] ja juomi[in]” ja näyttelymiseen (*Horna*, 137). Teoksessa hakkerointi on ollut Larin, Arkadin, Timin ja Olegin yhteinen intohimo heidän opiskeluaikanaan, ja kaikki teoksen tapahtumat juontuvat siitä. Hakkerointi-innostus näyttäytyy teoksessa Venäjän ulkopuolelta tulleen, koska nuorukaisten esikuvat ”olivat olleet 1980-luvun loppupuolella Saksan liittotasavallassa julkisuutta saaneet ’vaihtoehtohakkerit’” (*Horna*, 136). *Levantin kyyssä* korostuvat venäläisten urheilulliset ja liikunnalliset harrastukset, kuten balettitunnit (LK, 31), sienestys (LK, 41), hiihto (LK, 154, 213), voimistelu (LK, 214) ja taitoluistelu (LK, 219). Lisäksi mainitaan Erkin uimaharrastus. Viktor mainitsee ohjanneensa pojan uimaseuraan, koska seuran valmentaja ja uimarit ovat venäjänkielisiä. Erkin olisi siis mahdollista käyttää harrastuksessaan venäjän kieltä. (LK, 213). Poika pohtii kuitenkin jalkapalloiluun siirtymistä. Se tukisi hänen mukaansa hyvin myös hiihtoharjoittelua. (LK, 212–213). Jalkapalloa, uutta tulevaa lajia, lukuun ottamatta, ja kenties myös hiihtoa, kaikki mainitut harrastukset ovat myös melko stereotyyppisiä venäläisiä harrastuksia. Jalkapallon ottamisen puheeksi voikin ajatella olevan suomalaistuvan Erkin hahmon tapa tehdä eroa venäläiseen puoleensa vaihtamalla uiminen venäläisten seurassa kansainväliseen mahtilajiin jalkapalloon. Hiihtoharrastus taas on laji, jota Viktorin ja Erkin mainitaan harrastavan. Hiihto on perinteinen suomalaisen jokamiehentaito, joten hiihdon voi ajatella olevan Neuvostoliitossa kasvaneen puoliksi suomalaisen pojan suomalaisen puolen esille tuomista. Viktorin kautta laji on siirtynyt myös hänen pojalleen. Kiinnostavana lajina mainitaan myös *bojevoje sambo* (LK, 138). Lajia ei selitetä teoksessa sen enempää, mutta se esiintyy tekstissä ja-sanalla rinnastettuna ”siiviilimiestenkin judoa” -maininnan kanssa. *Bojevoje sambo* tai Suomessa käytettävä termi Combat sambo on Venäjällä

alun perin sotilaille kehitetty kamppailulaji, jossa on judon piirteitä (Helsingin jujutsuklubi). Tämänkin harrastuksen kautta venäläisyys esitetään erilaisena, ja varsinkin venäjänkielisen termin käyttö vieraannuttaa lukijaa. Toisaalta laji tukee hyvin Viktorin hahmoa, ja sen maininta kuin muistuttaa lukijaa Viktorin historiasta; neuvostoliittolaisuudesta ja roolista ”tappajan näköisenä miehenä”.

3.3 ”Kun ajattelen kotia, niin tämä se on” – teosten paikat ja ympäristö

Miljöön kuvauksella luodaan kaunokirjallisuudessa uskottavuutta kirjoitettuihin maailmoihin. Myös rikoskirjallisuudessa ympäristön ja tapahtumapaikkojen kuvaus on yksi tärkeimmistä tekijöistä, joilla lukija saadaan imaistuksi todelliselta tuntuvaan maailmaan ja uskomaan tapahtuviin rikoksiin. Yksityiskohdat nousevat rikoskirjallisuuden genren tapahtumapaikkojen kuvauksissa tärkeiksi. Se, miten paikkoja ja siellä olevia esineitä ja ihmisiä kuvataan, vaikuttaa koko teoksen luonteeseen. Tekstin tunnelma saattaa vaihtua esimerkiksi sen mukaan, kuvataanko paikkoja ja niistä nousevia muistoja lämpimin tuntein vai torjuen. (Almgren & Jokitalo 2014, 25.) Paikat ja niihin kerrostunut historia kertoo myös kansakunnan kulttuurista, kuten luvussa 2.2.2 todettiin. Sosiologisessa ja humanistisessa tutkimuksessa paikkaan liitetään konstruktioita, joissa konkreettiseen alueeseen kuuluu esimerkiksi poliittisia, sosiaalisia ja kulttuurisia merkitysulottuvuuksia (Kurki 2006, 254).

3.3.1 Moskova ja Pietari

Venäjän kaksi suurinta kaupunkia pääkaupunki Moskova ja Suomea lähempänä sijaitseva Pietari ovat kirjoissa esiintyvät suuremmat kaupungit. Viipuri ja Sortavala ovat kaksi muuta teoksissa mainittua ja vierailtua kaupunkia, mutta ne ovat kumpikin huomattavasti pienempiä ja historiansa takia poikkeavia kaupunkeja suomalaisessa kirjallisuudessa, joten käsittelen niitä yhdessä muun Venäjän puoleisen raja-alueen kanssa. Teoksista ei synny yhteisiä Moskova- ja Pietari-kuvia, koska *Horna* käsittelee vain Moskovaa ja *Levantin kyy* ainoastaan Pietaria. Voi kuitenkin ajatella, että teokset kertovat yhteisesti venäläisistä suurkaupungeista.

Hornassa matkataan junalla Moskovaan, jossa on tapaaminen energiayhtiö Gazneftin tietohallintokeskuksessa operaatio Bolotnyn vuoksi. Gazneft on ei ole todellinen yhtiö, joten tietohallintokeskusta ei ole olemassa kirjan ulkopuolisessa maailmassa. Myöskään Bolotny-

katu ei ole todellinen Moskovan katu, vaan Moskovasta on löydettävissä ainoastaan Bolotnaja-katu. Kuitenkin suurin osa teoksessa mainituista Moskovan kohteista ja kaduista on todellisia.

Moskovaa luonnehditaan kirjassa esimerkiksi sanalla ”uljas” (*Horna*, 121). Luonnehdinnan tekee Annan perheen ystävä, venäläinen Antero-setä, Annan ollessa lapsi. Voisi ajatella, että hahmon venäläisyys vaikuttaisi sanavalinnan taustalla, mutta läpi teoksen kuvaukset Moskovasta pyörivät enemmän ja vähemmän Moskovan uljauden ympärillä. *Hornan* tyyliin ei kuulu jäädä kuvailemaan pitkällisesti maisemia, ainakaan suurten kuvailevien sanojen kanssa, mutta muissa kohdin kaupungin uljautta tehdään näkyväksi esimerkiksi kuvailemalla kuvitteellisen Bolotny-kadun maisemaa seuraavanlaisesti: ”Korskean lasista ja teräksestä tehdyn pilvenpiirtäjän sivuilta hämöttivät Kremlin tornit” (*Horna*, 133). Kuvauksessa yhdistetään moderni ja historiallinen suurkaupunkirakentaminen, eli kaupunki on ollut ”uljas” jo vuosisatojen ajan. Lisäksi ”korskea” on lähes synonyymi sanalle ”uljas”, ja ylipäänsä pilvenpiirtäjät ovat itsessään suuruuden symboleita. Kremlin tornien maininta liittyy Moskovaan siellä säilyneen, mahtavan historian ja toisaalta muistuttaa paikan olevan pääkaupunki.

Teoksessa mainitaan muitakin Moskovan suuria ja tunnettuja rakennuksia. ”Arkadi käveli – – Bolshoi-teatteria vastapäätä olevaan valtavaan TsUM-tavarataloon.” (*Horna*, 33). Venäjän sana *bolshoi* tarkoittaa suomeksi suurta ja TsUM-tavarataloa kuvaillaan sanalla valtava. *Bolshoi*-teatteri on varmasti monille suomalaisillekin tuttu teatteri tai lukija vähintään mieltää pääkaupungissa sijaitsevan teatterirakennuksen huomiota herättäväksi, joten ilman *bolshoi*-sanankin ymmärtämistä lukija yhdistää rakennuksen kaupunkikuvauksessa paikan hienoutta ja suuruutta ilmentäväksi tekijäksi. TsUM taas on jo 110 vuotta huippumuotia ja merkkitarvotteita esitellyt moskovalainen tavaratalo (OAO «ТД ЦУМ» 2019). Remeksen oletetun, pääasiallisen lukijakunnan huomioon ottaen muotiin keskittyvä tavaratalo ei välttämättä ole niin kovin tunnettu kohde, joten teoksessa sen eteen on lisätty adjektiivi, joka kertoo olennaisimman asian paikasta: Moskovassa tavaratalot ovat suuria.

Suurkaupunkikuvaukseen liittyy myös kiire ja ihmisten määrä, jota tekstissä korostetaan. *Hornassa* heti Lari ja Saran saapuessa Moskovan Leningradskajan rautatieasemalle miljöötä kuvataan sanoilla ”[i]ihmiset tungeksivat” (*Horna*, 131), ”väentungoksesta ilmestyi” (*Horna*, 131) ja ”antoi Saran saattajineen kadota tungokseen” (*Horna*, 132). Sara näkee myös matkallaan Gazneftin pääkonttorille Moskovan vilkkauden. ”Moskova-joen rantaa myötäilevällä Frunzenskajalla oli lauantaiaamunakin ruuhkaa.” (*Horna*, 133). Lisäksi Larin jäädessä kävelemään kaupungin keskustaan kuvaillaan Moskovski-tavaratalon edustan ”parveil[evan] ihmisiä” (*Horna*, 132).

Moskovan kuvailussa nousee esille suurkaupungin vilskeen lisäksi Moskovan muuttunut ilme. Lari asui aiemmin opiskeluaikaan Timin, Arkadin ja Olegin kanssa Moskovassa, joten Larin palatessa jälleen Moskovaan palaavat vanhat muistot 90-luvun Moskovasta miehen mieleen. Junassa istuessaan ollessaan matkalla vanhaan kotikaupunkiinsa Lari toteaaakin samassa vaunussa matkustavalle naiselle ”käy[vänsä] siellä [Moskovassa] silloin tällöin ihmettelemässä miten paljon kaikki on muuttunut” (*Horna*, 97). Moskova edustaa teoksessa myös päähenkilön elämän käännekohtaa. ”Moskovassa hänen elämänsä otti uuden suunnan ja sillä matkalla hän oli yhä” (*Horna*, 99). Kaupunki on Larille paikka, joka ohjasi hänet *Hornassa* kerrottaviin tapahtumiin, eli oikeudenmukaisuuden ja avoimuuden tavoitteluun. Moskova kuvataan siis osin nostalgisoivan ja ihannoivan katseen kautta.

Moskovassa Lari käy katsomassa kadonneen ystävänsä, Olegin, vanhaa asuntoa. Konkovan lähiössä Lari palaa 90-luvun puolivälin muistoihinsa. Hän katselee Neuvostoliiton aikaan rakennettua viisikerroksista taloa, joka on nyt maalattu uudella harmaalla värikerroksella. Vanhassa maisemassa muuttunutta tuntuu olevan vain talon edustalla olevan puiston kasvaneet puut; aiemmin vaahterat ja koivut olivat olleet vain taimia. Sisällä rakennuksessa on myös Larin muistamat lattiat ja seinät, ja jopa haju on sama kuin aikaisemmin. (*Horna*, 136) Myös talon viereisellä kadulla oleva myyntikojujen joukko on tuttu parinkymmenen vuoden takaa. Lari muistelee niiden joukossa olleen ainakin aiemmin teltan, jossa myytiin ”Etelä-Venäjältä tuotuja, auringossa mehukkaiksi kypsyneitä vesimeloneja” (*Horna*, 136).

Aiemmin – vasta Konkovaan suuntaavaan metroon kulkiessaan – Lari kulkee kohti Punaista toria ja katselee ympärilleen. Mies havaitsee ”mummon, joka kauppasi pitsiliinoja ja Stalinin kuvalla varustettua, neuvostoaikaa nostalgisoivaa lehteä” (*Horna*, 132) ja myöhemmin hän näkee, kuinka ”iäkäs, nahkatakkiin pukeutunut mies talutti pientä karhunpentua valjaissa” (*Horna*, 132). Miehen nähtyään Lari vielä toteaa: ”Hänen vanha kotikaupunkinsa näytti olevan entisellään, kaikki oli tuttua” (*Horna*, 132). ”Mummo” ja ”iäkäs mies” ovat ainoat henkilöt – Saran tapaamien Gazneftin miesten lisäksi - joihin Moskovan miljöökuvauksissa pysähtytään. Kiireiset ihmiset eivät saa tarkempaa kuvausta, mutta kaupustelijamummo näyttää kuuluvan olennaisena osana moskovalaiseen maisemaan. Venäjä tunnutaan usein liitettävän mummoihin. Tämä näkyy esimerkiksi maatuskoissa Venäjän symbolina ja Buranovskije babuški / Бурановские бабушки -yhtyeen (suom. Buranovon mummot) lähettämisessä vuoden 2012 Eurovision laulukilpailuihin (Mehtonen 2012). Mummon suhdetta historialliseen Moskovaan ja Venäjään alleviivataan vielä Neuvostoliittoon viittavan lehden kautta. Myös karhua kävelyttävä vanhempi mies on jotain erilaista ja eksoottista suomalaiselle lukijalle, mutta Lari

liittää sen osaksi Moskovaa ajattelemalla juuri miehen nähtyään, kuinka kaupunki oli entisellään. Jos karhua taluttavan miehen liittäisi kaunokirjallisuuden 2010-luvun miljöökuvauksessa johonkin länsimaiseen pääkaupunkiin, kuvausta ei pitäisi realistisena, mutta Venäjän ja Moskovan kohdalla tämä on mahdollista. Valjaissa olevan karhun kautta eksoottisuus saadaan liitettyä osaksi muuten tavallisen länsimaalaisen suurkaupungin kuvausta.

Moskovaa kuvataan muuten erikoista eksotiikkaa ja Neuvostoliiton aikaa henkivänä suurkaupunkina, mutta teoksen yksi venäläisistä hahmoista, Arkadi, tekee Moskovasta myös vähemmän imartelevan tai erikoisuutta ilmentävän huomion. Kohtauksessa Arkadi muistelee vuoden 1995 Helsingin matkaansa, joten havainto ei edes kohdistu teoksen nyky-Moskovaan, vaan 1990-luvun Moskovaan ja Venäjään. Arkadin pohdinnassa ei edes suoraan mainita Moskovaa. Mies muistelee Helsinkiä ”joka oli näyttänyt Arkadin silmissä käsittämättömän siistiltä, vauraalta ja toimivalta” (*Horna*, 313). Helsinkiä verrataan tässä kuitenkin Venäjään ja Arkadin kotikaupunkiin, Moskovaan, jolloin Moskova ja koko Arkadin tuntema Venäjä ilmaistaan epäsiistimpänä, köyhempänä ja vähemmän toimivana kuin Helsinki. Venäläinen kaupunki ja elämä tehdään jälleen toiseksi suomalaisen lukija silmissä, vaikka ajattelijahahmo onkin tässä kohtaa venäläinen, jolle toisena ja erilaisena näyttäytyy Suomen pääkaupunki 1990-luvulla.

Levantin kyy -teos ei käsittele Venäjän pääkaupunkia, mutta Viktorin ja hänen veljensä, Alekseinin, matka johtaa teoksessa Pietariin. Kaupungin kuvailuun ei käytetä paljoakaan rivejä. Teoksessa ei tosin ylipäänsäkään keskitytä pitkiin ympäristön kuvauksiin, ja ehkä Pietarin on ajateltu olevan tarpeeksi tuttu lukijalle ilman tarkempia kuvailuja. *Horna* käsittelee Pietaria yhden maininnan verran. Antero-sedän kuvaillessa Moskovaa uljaaksi hän kertoo myös ”historiallis[esta] Pietari[sta]” (*Horna*, 121). Kaupungit erotetaan toisistaan siis perinteisen tapaan, niin että Moskova on mahtava pääkaupunki ja Pietari historiallinen kulttuurikaupunki (Näkki 2019).

Ennen kuin *Levantin kyyssä* päästään Pietariin asti, kaupunki mainitaan Viktorin ja Viktorin poliisiystävä, Teppo Korhosen, keskustelussa. Miehet puhuvat autosta, jota verrataan Singer-ompelukoneeseen. Sen jälkeen Viktor kertoo Tepolle, että ”Singerin talo on vieläkin olemassa Nevski prospektilla” (*LK*, 65). Hän jatkaa: ”Tai nykyisin se on *Dom Knigi*, kirjatalo” (*LK*, 65). Vaikka Kirjatalo ei olisi lukijalle tuttu, niin paikan nimi itsessään viittaa kulttuuriin. Lisäksi maininta, että rakennus löytyy yhä Pietarista, kertoo kaupungin historiallisuudesta. Rakennuksen kerrotaan myös sijaitsevan Nevski prospektilla, joka on varmasti yksi maailman tunnetuimmista kaduista. Katu on alun perin tullut tunnetuksi 1800-luvun venäläisten

kirjailijoiden kautta (Häkkinen & Kauppinen 2008, 146), joten ei ole ihme, että Nevski prospekti esiintyy myös myöhemmin kirjallisuudessa.

Nevski Prospektiin viitataan myöhemminkin, kun Viktor ja Aleksei ovat saapuneet Viipurin kautta Pietariin. Viktor menee ravintolaan tapaamaan vanhaa ystäväänsä, Jevgeni Sobolevia. Ravintolaa tai ympäristöä ei kuvailla suuremmin, mutta paikan todetaan olevan pikkukadulla. Miehet syövät ulkopöydässä, ja ympäristön kuvailu tiivistyy seuraaviin virkkeisiin: ”Pikkukatu oli korttelin matkaa Nevski prospektin eteläpuolella. Ohi kulki nuoria naisia, kauniita, keikuttelivat korkeilla koroillaan.” (LK, 120.) Nevski prospektin avulla annetaan lukijalle jonkinlainen käsitys siitä, missä päin Pietaria miehet tapaavat, ja ylipäänsä avataan lukijalle sitä, että tapahtumat ovat siirtyneet Pietariin. Edellinen luku päättyy siihen, että Viktor on juuri saanut viestin Jevgeniltä veljesten aloittaessa matkaansa Viipurista Pietariin, ja seuraava luku siirtää lukijan Viktorin mukana suoraan ravintolan pöytään. Viktorin silmin tehty havainto korkokengillä kävelevistä naisista taas toistaa yleistä käsitystä ja stereotypiaa siitä, että venäläiset naiset ovat kauniita ja erityisen feminiinisiä. Havainto toki myös kuvastaa ja rakentaa Viktorin hahmoa, joka edustaa melko perinteistä, konservatiivista, keski-ikää lähestyvää miestä.

Ravintolasta miehet poistuvat jatkamaan keskusteluaan kaduille. ”Me oikaisimme pikkukatua Sadovaja Ulitsalle, Gostinyi Dvorin pitkälle sivustalle. Kuljimme kadunvälin ja käännyimme korttelin sisällä piilottelevalle tori- ja basaarialueelle.” (LK, 121.) Myös *Levantin kyy*n kaupunkikuvauksessa torialue saa maininnan.

Myyjät olivat pääosin etelästä. Naisilla oli tummia yhteenmaalattuja kulmakarvoja, kirkkaita huiveja ja pitkiä hameita. Nahkatakiset miehet nojailivat pöytien päihin pikkuryhminä, syljeksivät auringonkukan siemeniä tai polttelivat tupakkaa.

(LK, 121)

Torikuvauksessa korostuu jälleen eksoottisuus ja erilaisuus. Torit ovat suomalaisillekin tuttuja, mutta teoksessa kutsutaan aluetta ”tori- ja basaarialueeksi”. Basaari ei ole perinteiseen suomalaiseen maisemaan liitettävä paikka, vaan Kielitoimiston sanakirjakin toteaa sanan tarkoittavan ensisijaisesti itämaista kauppakujaa. Basaari-sanankäyttö tuo kuvaukseen eksotiikkaa, ja ihmisten kuvailu jatkaa samalla linjalla. *Hornassa* torin vesimelonien todettiin olleen ”Etelä-Venäjäältä tuotuja”. Pietarin ja Moskovan toripaikat ovat siis suomalaiselle lukijalle erikoista ja mainitsemisen arvoista. Länsimaalaisilta ja tutuilta tuntuvien suurkaupunkien kuvauksiin halutaan jotain tuttuuden tunteen rikkovaa etnisyyttä. Toisaalta

teokset muistuttavat Etelä-Venäjän vesimeloniviljelmien ja itämaisten torien kautta siitä, että Venäjä on pinta-alaltaan suurempi kuin koko Euroopan maanosa.

Pietaria ei kuvata niin kiireisenä kuin Moskova. *Levantin kyyssä* suurkaupungin ihmisten määrään ei viitata kuin yhdessä kohtaa. ”Audi lipui väkijoukon läpi, halkaisi sen kahtia. Moottorin vaimea ääni upposi torin tasaiseen kuhinaan” (LK, 124). Väkijoukon läpi ”lipuminen” kuulostaa rauhalliselta toiminnalta, ja ”tasainen kuhina” tuo mieleen ”tungeksintaa” positiivisemmän ja rauhallisemmän liikkeen. Pietarissa on siis tekstin mukaan paljon ihmisiä, mutta ei niinkään kiireen tuntua.

Levantin kyyssä ja *Hornan* suurkaupunkikuvaukset yhdistyvät vielä kahdessa kohtaa. *Hornassa* mainitaan useampikin Moskovan tavaratalo, ja *Levantin kyyssä* viitataan myös kahdesti kaupungissa ostoksilla käymiseen. Jevgeni kehottaa Viktoria hankkimaan tuliaisia kotiin viemiseksi. Hän ehdottaa joulukoristeiden ostamista, koska ”teillä Suomessa on niin vaatimattomat koristeet” (LK, 124). Hetken päästä Viktor siirtää ehdotuksen veljensä noudatettavaksi, ja Aleksei innostuu tavarataloon ostoksille lähtemisestä (LK, 125.) Jevgenin huomautus suomalaisista koristeista tekee selväksi sen, että venäläisissä ostoskeskuksissa on tarjolla koristeellisempaa tavaraa kuin Suomessa. Venäläinen ostoskeskus tulee siis suomalaisen lukijan silmissä erilaiseksi kuin suomalainen ostoskeskus.

Toinen teoksien paikan kuvausta yhdistävä tekijä on miljoonakaupunkien lähiöissä vierailu. *Levantin kyyssä* Viktor suuntaa Kuptsinon lähiöön, jossa hänen on tarkoitus vierailla Darjan äidin, Jelena Ryškovin, luona.

Kuptsino oli rakennettu toiveikkaasti, mutta lähiö oli ehtinyt huonoon maineeseen jo neuvostoaikana. Uuden vallan vuosinakin se oli pysytellyt riittävän pahana paikkana. Varjoon jääville kujasille ei kannattanut jäädä hortoilemaan pimeään aikaan ja auto piti lukita huolella. Mutta korkeissa taloissa oli myös tuhansia pietarilaismitassa tilavia asuntoja. Koteja.

(LK, 132)

Lähiöstä maalataan karu ja synkkä kuva. Myös Neuvostoliitto nousee esille, kuten Moskovan kuvauksessakin. Moskovan Konkovan lähiön kuvaus oli kuitenkin tunnelmoiva ja jopa lempeä nostalgiassaan. Pietarin Kuptsinosta luodaan aivan toisenlainen kuva. Viktorilla ei olekaan nostalgisia muistoja paikasta, jolloin ainoastaan paikan synkkyys ja kurjuus nousee esille. Ainoastaan lopun lisäys, ”Koteja”, muuttaa kuvauksen tunnelmaa. Viktor tiedostaa paikan olevan joillekin tärkeä ja arvokas. Larille hieman nuhjuinen ja neuvostoaikainen lähiö merkitsee kotia, vaikka paikka olikin vain miehen ystävän koti. Larin muisteluista kuitenkin selviää, että hänen oli tapana käydä Olegin luona illasta toiseen. (*Horna*, 136.) On tavallista,

että ihminen kiinnittyy kotina pitämäänsä paikkaan ja olettaa ja odottaa sen pysyvän muuttumattoman. Muutos koetaan huonona, vaikka se olisi kehitystä parempaan päin. Paikka erkanee silloin yksilön itselleen rakentamasta identiteetistä. (Tuan 2006, 18.)

3.3.2 Luovutettu Karjala

Suhtautuminen Moskovaan ja Pietariin on luultavasti melko mutkatonta suurimmalle osalle suomalaisista lukijoista, mutta Viipuri ja muu luovutetun Karjalan alue on yhä edelleen hankala ja tunteita herättävä aihe monelle suomalaiselle. Venäjän ja Suomen suhteesta on lähes mahdotonta puhua ilman, että toinen maailmansota ja Suomen Venäjälle luovuttamat alueet tulisivat jossain kohtaa esille. Kumpikaan teoksista ei itsessään ota kantaa Karjalakysymykseen, mutta silti ne osaltaan osallistuvat Karjala-keskusteluun: suomalaisen on vaikea mieltää Viipuria täysin venäläiseksi kaupungiksi, ja Karjalan tasavalta on jo nimensä myötä jollain tapaa suomalainen osa Venäjää.

Viipuri ja vanha Suomen alue esiintyvät molemmissa teoksissa. *Hornassa* Lari matkaa Helsingistä Moskovaan, jolloin junan ikkunoista näkyy vanhan Suomen maisemat. Anna taas vieraillee Viipurissa, mikä on samalla hänen ensimmäinen matkansa vanhempiensa kotimaahan. *Levantin kyyssä* Viktor suuntaa veljensä kanssa ensin Viipuriin ja Pietarista tultuaan Karjalan tasavaltaan, Sortavalaan, jossa sijaistee veljesten vanha kotitalo.

Kumpikin teos sisältää kohtauksen, jossa päähenkilö matkustaa rajan yli. *Hornassa* Lari kulkee venäläisen Tolstoi-junan kyydissä Helsingistä Moskovaa. Rajan ylitys kuvataan teoksessa Larin katsellessa junan ikkunasta näkyvää maisemaa.

Rajan ylityksen jälkeen radanvarren luonto oli hoitamattomampaa ja rakennukset tutun ränsistyneitä. Vaaleansinisiä ja -vihreitä puutaloja, sekaisin villiintyneitä pihvoja, joissa näkyi autonromuja ja kananhäkkeitä.

(Horna, 96.)

Levantin kyyssä Viktor matkustaa suomalais-venäläisen Allegro-junan kyydissä Viipuriin, ja jälleen teoksen päähenkilö kuvailee rajan jälkeen tapahtuvaa muutosta.

[M]aisema muuttui venäläiseksi, minunkin silmissäni. Joki palasi taas kiemurtelemaan radan varteen. Sen töyrälle oli kaatunut vettymään isoja koivunrunkoja. Vanhojen nurmeltuneiden peltojen laidoilla oli pieniä taloja, joita oli paikkailtu ja laajennettu kekseliäästi niillä aineksilla mitä oli ollut saatavissa.

Mökkien pihoilla oli toiveikkaasti laadittu kasvimaita ja vanhoista ikkunoista ja muovista kyhättyjä ansareita.

(LK, 99–100.)

Kumpikin kuvaus näyttää sen, että Venäjän puoleinen raja-alue on toisenlainen Suomeen verrattuna. Kiinnostavaa on, kuinka kuvaukset rakentavat yhtenäistä paikankuvausta alueesta kuvaamalla sitä esimerkiksi sanoilla ”ränsistynyt”, ”villiintynyt” ja ”nurmettu”. Kuvausten tunnelma on kuitenkin erilainen. Larin hahmon luoma kuva rajaseudusta näyttäytyy surullisena ja välinpitämättömästi huolehdittuna. Viktor taas huomaa maisemassa yritteliäisyyttä ja kekseliäisyyttä – pihoilla ei ole ”romuja”, vaan ”toiveikkaasti laadittuja” kyhäelmiä. Lisäksi sana ”villiintynyt” luo miellelyhtymän johonkin vaarallisempaan kuin sana ”nurmettu”. Kuvausten erilainen luonne syntyy saman syyn kautta, miksi Viktor näkee neuvostoaikaisen lähiön synkkänä ja Lari kotoisana. Viktor on itse elänyt lapsuutensa luovutetun Karjalan alueella, joten jo rajaseudun ensimmäiset mökit muistuttavat kodista.

Jo ennen Venäjälle lähtemistä Viktor ja Aleksei keskustelevat Karjalasta. Aleksein ajatuksena on ryhtyä myymään puuta Karjalan tasavallassa sijaitsevalta metsäpalstalta Ikealle. Aleksei kertoo veljelleen, että investoinnit olisivat pienet. ”Ehkä investoisimme kuljetuskapasiteettiin, koska Karjalan logistiset olot olivat kehittymättömät, vaikka tiestö juuri noilla reiteillä olikin erinomaisen hyvä” (LK, 60). Karjalan alueen huono logistinen tilanne kertoo myös yhteiskunnallisesta tilanteesta ja asennoitumisesta Karjalan tasavallan kehittämiseen, mutta samalla teos maalaa Karjalasta ränsistyneisiin taloihin sopivaa kuvaa. Veljekset tietävät, että parannusta on kuitenkin tehty, koska juuri heidän tarvitsemansa tiepätkä on kunnossa.

Muut kuvaukset luovutetusta Karjalasta – Viipuria lukuun ottamatta – ovat Sortavalasta, veljesten lapsuuden kotipaikasta. Sortavalan kuvaus tasapainottelee saman rakas mutta ränsistynyt -teeman ympärillä kuin Larin Moskovan lähiökuvaus. Alkuun veljekset saapuvat Sortavalan tapaamistaan varten hotelli Seurahuoneelle. Hotellin edessä he epäilevät, onko paikka lainkaan auki. ”Valkoinen rakennus näytti hiljaiselta. Karelskajan silta yli Vakkolahden oli yhtä metelöivää työmaata. Seurahuoneen nurkka oli suoja-aidan sisäpuolella.” (LK, 142.) Kuvauksesta käy ilmi se, että kuten tiestöä myös Sortavalan keskustaa korjataan. Miesten saapuessa heille varattuun hotellihuoneeseen he toteavat kylpyhuoneen olevan siisti ja remontoitu, ja myös sängyn päädyssä oleva lamppu toimii. Huoneen kattovalo ei kuitenkaan syty, ja televisio näyttää vain lumisadetta. (LK, 143.) Seuraavana päivän aamupalapaikkaa kuvaillaan seuraavasti:

Aamupala oli tarjolla pienessä kahviossa. Muovipitsiverhottujen ikkunoiden läpi näki hiljaiselle Lenina-kadulle. Aamiaistarjoilija oli keski-ikäinen mies, jolla oli kauluspaita ja ruskeat suorat housut. Hän kantoi pöytään tattaripurolautaset ja asetit voita, juustoa ja leipää. Tarjoilija näytti, että kahvia ja teetä oli tarjolla sivupöydällä, ja istui keittiön oven viereen odottamaan. Neuvostoajan ravintolasta puuttui vain helmitaulu.

(LK, 147.)

Hotellin voi siis aistia henkivän Neuvostoliiton aikaa. Osin paikkoja on saatu jo korjatuksi, mutta toisinaan mennyt yhä näyttäytyy maisemassa. Myös kuvauksessa mainittu katu, Leninin katu, viittaa Neuvostoliittoon.

Sortavalan kerroksellinen identiteetti ilmenee teoksessa myös veljesten saapuessa kotitalolleen.

Ulitsa Kamenisgaja oli pieni harjanteen yli kiipeävä katu. Se kulki poikittain yli Linjojen. Tiesin, että sen nimi oli ollut Kivikatu, ja monet taloistakin olivat suomalaisten ajalta.

(LK, 150.)

Sortavalan kuvauksessa näyttäytyy siis Suomen aika, Neuvostoliiton aika ja Venäjän aika. Kolmen eri valtion hallinnan alla eläminen näkyy maisemassa, vaikka asukkaat Karjalan luovutuksen jälkeen vaihtuivatkin lähes kokonaan.

Karjalan menneisyys osana Suomea nousee epäsuorasti esille myös silloin, kun Viktor katselee alueella näkyvien rakennusten kuntoa.

Minusta tuntui, että rakennukset olivat ränsistyneet ja kurjistuneet viime vuosina enemmän kuin mitä ajan kulu edellyttäisi. – – Suomessa talot olisi peruskorjattu jo pari kertaa, täällä remontit olivat merkinneet korkeintaan katon paikkailua, verannan maalaamista kirkkaan sinisellä tai satelliittiantennin ripustamista seinälle repsottamaan.

(LK, 150.)

Kuvauksessa kiinnitetään huomio siis rakennusten heikkoon kuntoon, mutta verrataan myös tilannetta Suomeen: osana Suomea, suomalaisten asuttamana, talot olisivat paremmassa kunnossa. Toisaalta Viktor vertaa rakennuksia myös ihmiseen. ”Ehkä ne olivat ohittaneet sellaisen iän, että ne alkoivat kerta kaikkiaan pettää, loppua kuin murheen kuluttama ihminen” (LK, 150). Viktorin pohdinnan voisi ajatella osoittavan Viktoriin itseensä. Miehen ajatukset ovat koko teoksen ajan stressintäyteisiä, ja hän tarttuu vodkalasiin aiempaa useammin. Myös useampi Viktorin läheisistä utelee, onko hän kunnossa, ja kummallisen pyörtymisen vuoksi lääkäriissä käydessään lääkäri kaikkien testien näyttäessä hyviä tuloksia ehdottaa, josko miehen oireet olisivat psykosomaattisia. (LK, 193.) Viktor ei myöskään tunne itseään enää nuoreksi, ja asia näyttää vaivaavan häntä. Toisaalta lainaus voi viitata myös Sortavalan ja koko luovutetun

Karjalan alueen identiteettiin, ja siihen, kuinka paikka itsessään on joutunut kestävänsä vuosien varrella liikaa surua ja murhetta sodan, evakoiden, karkotusten, rankan elämän ja nyt maaseudun tyhjenemisen muodossa.

Synkkien ajatusten ja kotiportille seuranneen ”surunaamai[s]en koira[n]” (LK, 150) jälkeen pihapiiriin saapuminen herkistää veljekset. ”Saunan tuoksu oli jo eteisessä niin tuttu, että piti nieleskellä” (LK, 150). Myös sisällä talossa tuoksui kodille. ”Vieraassa rakennuksessa olisin epäillyt ja etsinyt merkkejä homeesta, mutta uskoin kotitalomme terveeksi.” (LK, 151–152.) Kappale päättyy Alekseihin ja niitä seuraavaan Viktorin ajatukseen. ”[K]un ajattelen kotia, niin tämä se on. Vaikka ainahan ne paikat missä asut ovat koteja... mutta se oikea koti on tässä.’ Olin hiljaa samaa mieltä.” (LK, 153.) Sortavala esitetään siis veljesten kautta hieman surullisena paikkana, joka on nähnyt ja kokenut liikaa, mutta joka on kaiken jälkeen kuitenkin paikka, jota pitää paikoista kaikkein rakkaimpana.

Viipuriin liittyy osin samanlaisia tunnelma- ja maisemakuvauksia kuin rajanylityspaikan jälkeiseen alueeseen ja Sortavalaan. Toisaalta tekstit kaupungista ovat kuitenkin hyvin toisenlaisia kuin muista luovutetuista alueista. Anna, joka on asunut koko elämänsä Suomessa ja jolle selvisi vasta 14-vuotiaana, että hän on todellisuudessa venäläinen, pääsee *Hornassa* ensimmäisen kerran käymään oikeassa kotimaassaan. Hän päätyy myös tapaamaan Viipurissa isoisäänsä, joka ei ole tiennyt edes Annan olemassaolosta. Viipuriinkin liittyy siis tiettyä kotiinpaluutematikkaa, mutta Viipuri näyttäytyy myös siistiytyneenä ja kauniina pikkukaupunkina, jonne turistit ympäri maailman saapuvat kesäisin. Elämä ei ole samalla tavalla surumielistä kuin esimerkiksi Sortavalassa.

Anna saapuminen Viipuriin on kirjoitettu seesteiseksi. Hänen kävelyään Pyöreältä tornilta kuvaillaan rauhalliseksi. ”Häntä ympäröi lähes täydellinen hiljaisuus, vain linnut liversivät lehmusten, salavien ja tammien oksistoissa” (*Horna*, 144). Kuvaus on lähes satumainen. Kohta tekstissä avataan Annan ajatuksia Venäjästä. ”Venäjä oli aina ollut Annalle myyttinen paikka. Hänen muistoissaan sekoittuivat lukuisat lapsena kuullut sadut ja historian tositarinat – Hän havahtui, kun puiston vieressä kulkevassa autossa joku luukutti Coldplayn *Viva la vidaa*.” (*Horna*, 144) Kohtaus vahvistaa ajatusta siitä, että Annalle Venäjä on kuin satua ja Viipurissa hän pääsee elämään satunsa todeksi. Historiasta ja saduista Annan havahduttaa englanninkielinen, länsimainen musiikki. Satu rikkoutuu hetkeksi, kun Anna saa muistutuksen siitä, että Venäjäkään ei ole paikka, johon globalisaatio ei olisi tuonut muiden kulttuurien vaikutteita. Venäjä ja Venäjän pikkukaupunki Viipurikin ovat identiteetiltään monikulttuurisia eivätkä vain ”puhtaasti” venäläisiä.

Annan ajatukset Venäjältä rikkoutuvat pian uudestaan. Hän saapuu isoisänsä 1900-luvun alussa rakennetun kerrostalon eteen ja pääsee sisälle taloon.

Hän oli luullut venäläisten kerrostalojen portaikkojen olevan karuja, mutta tämä ei ainakaan ollut. Sirot, kauniisti kuluneet puukaiteet, taidokkaita koristemaalauksia, lukolliset, uusitut postilaatikot siistissä rivissä.

(*Horna*, 144.)

Viipurin kerrostalon rappukäytävän kuvaus on aivan toisenlainen kuin saman kirjan kuvaus Moskovan lähiön kerrostalosta. Sisältä isoisän asunnosta löytyy vielä valtavat kirjahyllyt ja anatominen mallinukke (*Horna*, 145). Siisteyteen ja kauneuteen yhdistetään siis vielä sivistykseen viittaava sisustus. Myös *Levantin kyyssä* Viipurin siisteys hämmästyttää. Heti Viktorin ja Alekseinin saapuessa Viipurin asemalle he huomaavat muutoksen.

”Onpas tämä siistiytynyt”, Aleksei ihmetteli. Odotushalli haisi tuoreelle maalille, seinän vierustoilla oli maksukortilla toimivia lippuautomaatteja ja iso sähkötaulu viestitti lähtevien ja saapuvien junien aikatauluja.

(*LK*, 100)

Veljeksiä hämmentää myös kaupungin yleisilmeen muutos. ”Joku siivouskäsky on käynyt” (*LK*, 102). He huomaavat, että kaupungista puuttuvat siellä aiemmin olleet prostituoidut, kerjäläiset, taskuvarkaat ja piraattikauppiat (*LK*, 102). *Levantin kyykin* antaa siis Viipurista rauhallisen kuvan. Ainut kaupungin tunnelman rikkova tekijä on suomesta saapunut miesryhmä, jonka jäsenet juomista saatuaan ”valittivat sitten kovaan ääneen huorien puutetta ja kaupungin kaikenkaikkista tylsyyttä” (*LK*, 102). Suomalaisuus esiintyy siis Viipurin miljöössä kahdella tavalla. Toisaalta mainitaan Suomen vallan aikaan rakennetut kauniit rakennukset, mutta sitten suomalaisturistit tuovat jälleen uuden kerroksen paikan identiteettiin: vanha suomalainen vaikutus saa uudenlaisen, valittavan ja öykkäröivän suomalaisvaikutuksen rinnalleen Viipurin identiteettiä selittämään.

Siistiytyneen ja seesteisen Viipurin kuvauksen ohessa kulkee kuitenkin vielä nuutunut ja hieman surumielinen Viipurin tarina. Veljekset majoittuvat Viipurissa hotellissa, jota kuvaillaan kohtalaisesti siivotuksi. Huoneen kuvauksessa puhutaan kirjaimellisesti ”vanha[sta] pöly[stä]” (*LK*, 101). Viipuri ei siis ole kaikilta osin saanut ravistettua prostituoitujen, kerjäläisten, varkaiden ja piraattimyyjien aikaa harteiltaan. Viktorin ja Alekseinin kävellessä ulkona torilla Leninin patsaan luona he näkevät sähkömoottorisella leluautolla ajavan pikkupojan.

Kumpikaan ei näyttänyt järin riemukkaalta, ei leikkiautoja vuokraava mies eikä alistettua kaarrosta mateleva lapsi. Aleksei täydensi, ettei Leninkään varsinaiselta riemupilleriltä vaikuttanut.

(LK, 101.)

Kuvauksen voi ajatella kuvastavan ”vanhan pölyn” tapaan vanhan neuvostoajan taakkaa. Vaikka nyt eletään uudessa ajassa, Neuvostojärjestelmän synkät haamut vahtivat edelleen ihmisten elämää.

4 VENÄLÄISTEN IDENTITEETTI JA TOISEUS

4.1 Sankareita ja pettureita – teosten tärkeimmät venäläiset henkilöt

Venäläisyys ja sen diskurssit tiivistyvät teosten venäläisissä hahmoissa. Hahmojen kautta on mahdollista nähdä se, miten venäläistä identiteettiä kuvataan ja sitä, tehdäänkö venäläisestä toinen suomalaisen lukijan silmissä. Tietysti jokainen hahmo on yksilönsä, jolle on kirjoitettu oma henkilökohtainen identiteetti, mutta yksilöllisten identiteettien kautta on mahdollista lähteä rakentamaan myös kuvaa kansallisesta identiteetistä. Rikoskirjallisuuden hahmoja analysoidessa genren konventiot tulee jälleen ottaa huomioon. Sukupuoliroolit ovat esimerkiksi tavallisesti melko vakiintuneita, ja esimerkiksi trillerissä henkilöhamot saattavat jäädä melko litteiksi.

4.1.1 *Horna*: Anna, Arkadi ja Oleg

Horna esittelee lukijalle useita venäläisiä henkilöitä, mutta merkittävin rooli heistä on Annan, Arkadin ja Olegin hahmoilla. Käsittelen lyhyesti myös Maksimovin ja Ivanin hahmoja, koska he ovat nimettävissä olevat antagonistihahmot teoksessa. Muut vastavoimat jäävät oikeastaan nimeämättömäksi joukoksi venäläisiä ja amerikkalaisia. Trillereiden kerronta keskittyy tavallisesti toimintaan, joten kuvauksille ei jätetä paljoa tilaa (Arvas & Ruohonen 2016, 135). *Hornan*kin hahmot jäävät melko ohuiksi, eikä niille anneta tilaa kehittyä. Hahmoista kehityskaaren saa oikeastaan vain Anna, vaikka hänenkin hahmonsa on melko stereotyyppinen rikoskirjallisuuden hahmo.

Anna Helanderin hahmon venäläisyys ei paljastu heti lukijalle, vaan alkuun hän vaikuttaa vain tavalliselta suomalaiselta ja Larin salarakkaalta. Anna on kuitenkin illegaaliperheen tytär ja töissä SVR:n palveluksessa. Hänen tehtävänä on onkia tietoja SVR:lle Larin kautta. Anna paljastuu *femme fatale* -hahmoksi. *Femme fatale* on vaarallinen ja viettelevä nainen, arvaamaton toinen, joka täytyy saada kuriin (Messent 2013, 87). Larin ajatukset Annasta osuvat juuri yhteen *femme fatale* -hahmon kuvauksen kanssa.

Kaunis, älykäs, itseironinen, riskirajoilla elävä, jopa jollain tavalla itsetuhoiselta vaikuttava nainen oli pyörinyt Larin mielessä lakkaamatta ja vedonnut häneen oudon kiehtovalla tavalla. Lopulta hän ei ollut enää pystynyt vastustamaan omia tunteitaan eikä ajatustaan, että hänen olisi suojeltava ja pelastettava nainen... täältä itseltään.

(*Horna*, 31)

Kun kuvaukseen liittyy vielä myöhemmin lukijalle selviävän vakoilutehtävän, eli Anna onkin vain huijannut Larin suhteeseen kanssaan, on Annan hahmo täydellinen esimerkki *femme fatalesta*. Annan hahmo on siis jo lähtökohtaisesti toinen. Hän on Larin toinen nainen, mutta myös toinen ylipäänsä naisena ja *femme fatale*na. Viimeisenä selviää vielä hahmon venäläisyys. Toisaalta Anna on venäläisyytensä suhteen toiseuden reunalla tasapainoileva hahmo. Hän on elänyt lapsuutensa pitäen itseään suomalaisena, ja hän käy ensimmäisen kerran Venäjällä vasta teoksen tapahtumien aikana. Lisäksi Anna alkaa pohtia SVR:lle tekemäänsä työtä, ja teoksen tapahtumien lopussa nainen uhraa itsensä suomalaisten vuoksi vastustaen samalla omiaan, venäläisiä ja SVR:ää.

Annan hahmo kehittyy antagonistista, toisesta, protagonistien avustajaksi, joka pettää puolen, jonka vuoksi alkuun pettää antagonistien puolta. Annan hahmoon liittyy siis vahvasti pettäminen ja valheellisuus. Nainen ajaa Larin pettämään avopuolisoaan, ja samalla hän pettää miestä toimimalla vain illegaalitehtävänsä mukaisesti. Anna on kuitenkin ihastunut tehtävänsä vastaisesti Lariin, jolloin Anna alkaa ajatella Lari jatkuvasti ja punnita ratkaisujaan myös Larin mielessään pitäen.

Pahimmalta tuntui Larin halveksiva ilme. Ilmeisesti tämä todellakin luuli hänen tanssivan venäläisten pillin mukaan. Mutta eikö hän nimenomaan noudattanutkin työnantajansa käskyjä, Anna kysyi itseltään ties monenhenko kerran. Kyllä, johonkin rajaan saakka. Hän halusi hoitaa työnsä siten, ettei polttaisi siltoja takanaan, mutta hän halusi myös pitää Larin. Ehdottomasti.

(*Horna*, 303)

Annan uskollisuus alkaa horjua. Hän ei ole täysin varma, mitä Lari tietää, mutta Anna haluaa säilyttää yhteytensä sekä teoksen ”meihin” että ”muihin”. Lopullinen päätös tapahtuu silloin, kun nainen päättää kiivaan loppukohtauksen aikana suunnata tainnutusaseen Laria, Arkadia ja Timiä vartioivaan FSB:n mieheen vapauttaen kolmikon (*Horna*, 380). Puolen vaihto sinetöityy silloin, kun Anna ilmoittaa hakevansa vakavasti haavoittuneen Olegin luota laukun, jota havittelevat niin suomalaiset, venäläiset kuin amerikkalaiset (*Horna*, 381). Laukku saadaan suomalaisten haltuun, mutta Anna kuolee venäläisen, Maksimovin ammuttua häntä otsaan tämän yrittäessä estää laukun siirtymisen suomalaisille (*Horna*, 391). Anna ajattelee mielessään laukkuja ojentaessaan, kuinka hänen isoisänsä tulee olemaan onnellinen tämän kuullessa Annan teosta (*Horna*, 389). Anna ei siis ajattele pettäneensä venäläisiä, vaan ainoastaan Venäjän turvallisuuspalvelun, jota venäläisistä esimerkiksi hänen isoisänsä halveksii (*Horna*, 171–172).

Annan hahmossa esille nousee siis petollisuus, mutta myös sydämellisyys ja empatiakyky. Isoisältä saamiaan tietoja punnittuaan hän tuntee toimivansa väärin

työskennellessään SVR:lle. Annan hahmo liukuu turvallisuuspalvelun työntekijästä tavallisten venäläisten puolelle. Antamalla laukun suomalaisille hän on mukana operaatiossa, jossa tavoitteena on taata rauha estämällä Venäjää tai Yhdysvaltoja käyttämästä hypersonisia ydinaseita. Teoksen epilogissa selviää, että Anna on haudattu Hietaniemen hautausmaalle, jossa lepää myös ”yli kolmetuhatta sodissa kaatunutta suomalaista sankarivainajaa” (*Horna*, 402). Lari kuvailee Annaa Olegin pojalle sanoilla: ”Rakastettu ja luotettu. Petturi... Sankari” (*Horna*, 403). Anna nousee siis lopulta sankarivainajaksi ja suomalaisten sankariksi. Hän on teoksen muuttuva hahmo, jonka toiseus on myös muusta toiseudesta poikkeavaa.

Annan jälkeen toiseksi isoimmassa venäläisroolissa on Arkadi Gramov, Larin ystävä opiskeluajoilta, jonka kanssa Lari jakaa samat arvot ja elämäkatsomuksen (*Horna*, 99). Arkadi on mukana Larin ja amerikkalaisen Timin Talviuni-operaatiossa, jolla pyrittäisiin takaamaan rauha Venäjän ja Yhdysvaltojen välillä paljastamalla kummankin valtion puolustusstrategisia tietoja. Arkadia kuvaillaan leppoiseksi ja hyväntuuliseksi (*Horna*, 154) mieheksi, jolla on ystävälliset kasvot (*Horna*, 133). Ylipäänsä kaikki kuvaukset Arkadista luovat hänestä kuvaa lempeänä hahmona.

Arkadi sen sijaan rakasti jaloja ruokia ja juomia. Hän oli suurpiirteinen ja sydämellinen persoona, joka oli harrastanut hakkerointia – kuten monia muitakin asioita – silkasta elämänilosta ja uuden kokemisen riemusta.

(*Horna*, 137)

Arkadista ei ole koko teoksessa yhtään negatiivista kuvailua. Hänen hermostuessaankin hän ymmärtää ja hänen ystävällisyydestään muistutetaan lukijaa; ”Ymmärrän tilanteesi’, Arkadi sanoi takaa. Tavallisesti leppoisan ja hyväntahtoisen miehen ääni kiristyi äärimmilleen” (*Horna*, 240). Arkadin hahmo jääkin melko ohueksi ja stereotyyppiseksi avustajahahmoksi. Hänen hahmonsa perustuu lähinnä sydämellisyyden ja ystävällisyyden sekä uskollisuuden adjektiivien ympärille. Arkadi on tiukasti sitoutunut tehtäväänsä ja valmis hengenvaarallisiinkin ponnistuksiin, jotta projekti onnistuu. Uskollisuus nousee esille myös uskollisuudessa omaa maataan kohtaan. ”Jos amerikkalaiset olisivat saaneet aineistoni...’, Arkadi sanoi takapenkiltä. ’Minä en tule pettämään Venäjää. Se on isänmaani.” (*Horna*, 239.) Arkadia ei siis oikeastaan kuvata toisena. Hänet kuvataan Larin rinnalla toimivana, samat arvot jakavana toimijana. Toiseus esiintyy lähinnä juuri yllä olevassa lainauksessa, jossa Arkadin venäläisyys korostuu. Toisaalta isänmaallisuus toistuu lähes kaikkien keskeisten hahmojen kohdalla, joten itse isänmaallisuus ei tee Arkadista toista, ainoastaan teoksen ”meistä” katsottuna toisen isänmaan tunnustaminen.

Oleg Medvedev on venäläinen hahmo, johon teoksen alussa viitataan vain muistoissa. Neljän ystävyksen opiskellessa Moskovassa eräs hakkeri-illanvietoista päättyy ratsiaan, jossa kolme muuta nuorukaista onnistuu pakenemaan, mutta Oleg saadaan kiinni (*Horna*, 137–138). Miehen kuvailu jää melko vähäiseksi.

Oleg, muita hiukan vanhempi, oli ollut heistä hiljaisin ja teknisesti suuntautunein, vieraisiin tietokantoihin käsiksi pääseminen oli ollut hänelle arvo sinänsä. Hän oli ollut omassa sarjassaan sikäli, että hänellä oli ollut jo tyttöystävä ja vauva.”
(*Horna*, 137)

Oleg näyttäytyy tietynlaisena marttyyrisena jumalhahmona. Hänen kohtalostaan ei ole varmuutta, ja jo ennen kohtalokasta iltaa muut ryhmäläiset olivat katsoneet miestä ylöspäin. Lisäksi koko Talviuni-projekti käynnistyy kunnianosoituksena Olegille (*Horna*, 333). Tapahtumien loppupuolella, kun Lari ja Arkadi viedään Helsingin Venäjän suurlähetystöön murtamaan tiedostojensa koodeja, jotta venäläiset saisivat tietoonsa, mitä tietoja ryhmän oli tarkoitus jakaa amerikkalaisille, he tapaavat yllättäen Olegin. Miehet tunnistavat toisensa, ja kun Oleg saa FSB-miehet käsketyksi huoneen ulkopuolelle, pääsevät Oleg, Lari ja Arkadi puhumaan tosilleen. Ystäville selviää, että Oleg oli pidätetty ja viety teloitettavaksi, mutta häntä olikin kuoleman hetkellä käsketty tunkeutumaan Naton Brysselin päämajan järjestelmään. Nykyisin Oleg tekee töitä FSB:n kyberturvallisuuskeskuksessa. Olegia on valvottu koko tämän ajan, joten hän ei ole voinut ottaa yhteyttä kehenkään. Lari ja Arkadi kertovat operaatiostaan ja Olegin osallisuudesta sen syntyyn, mutta Oleg ei ymmärrä heitä.

Oleg hymähti tuskastuneesti. ”Idiootit. Olisitte vain unohtaneet minut, ettekä ainakaan alkaneet pelleillä tärkeiden asioiden kanssa.”
Lari käsitti, ettei Oleg enää ollut se sama hakkeroinnista intoutunut nuori, jonka he olivat tunteneet. Kahdenkymmenen vuoden aivopesu oli tehonnut, entisestä Olegista ei ehkä ollut enää jälkeäkään.

(*Horna*, 336)

Lari tuomitsee Olegin aivopesun uhriksi ja jumalkuva uhkaa romuttua. Oleg on kuitenkin kiinnostunut Larin Suomeen turvaan salakuljettamasta perheestään, Verasta ja jo nuoreksi mieheksi kasvaneesta Konstantinista. Olegkin kuvataan siis uskollisena ja rohkeana, koska hän ei ole unohtanut perhettään ja on kidutettavanakin kieltäytynyt kertomasta heistä mitään, jotta Vera ja poika ovat saaneet elää turvassa (*Horna*, 337). Lopulta Oleg suostuu mukaan operaatioon juuri poikansa takia; ”En tee tätä teidän takianne. Teen tämän poikani takia. Että hän tietää minun... tehneen oikean valinnan...” (*Horna*, 344). Oleg tekee eron muihin, vaikka liittyikin heidän projektiinsa. Hänen kohdallaan tärkeimmäksi ominaisuudeksi nousee rakkaus

poikaansa kohtaan. Hänen valintansa on yhtäläinen Annan valinnan kanssa. Annan tekee päätöksensä rakkaudesta Lariin ja samalla isoisänsä vuoksi. Kumpikin hahmoista haluaa lisäksi osoittaa sukulaiselleen tehneensä oikean valinnan. Annan ja Olegin kohdalla korostuu siis rakkaus perhettä ja sukua kohtaan ja lisäksi tarve osoittaa välittämisensä teoilla, samalla arvostusta hakien. Lari päätyykin jälleen katsomaan vanhaa ystäväänsä ihailen.

Olegin toiminnan ajatteleminen täytti Laurin kiitollisuudella. Vaikka hänellä ei ollut lasta, hän saattoi kuvitella tilanteen Olegin kannalta. Ja olihan Oleg kerran aiemmin osoittanut moraalisen selkärankansa – vaiennut pidätyksensä jälkeen kaksikymmentä vuotta sitten kavereistaan, vaikka heistä taatusti oli yritetty kysellä.

(*Horna*, 359)

Olegin tarina on samankaltainen Annan tarinan kanssa myös lopun suhteen. Olegia ammutaan hänen yrittäessään saada laukkuja, joka sisältää tiedot venäläisten puolustusstrategioista, ulos suurlähetystöstä, Venäjän maaperältä, suomalaisille. Mies ei kuole luotiin heti, vaan tapahtumien ratkettua hän pystyy vielä kysymään Larilta kysymyksen: ”Onnistuimmeko me...”, johon Lari pystyy vastaamaan sanoilla: ”Me onnistuimme” (*Horna*, 395). Oleg yhdistää itsensä osaksi ryhmää kuolemansa hetkellä. Hän ei ole enää muita, vaan mukana ”meissä”. Vielä viimeisinä sanoinaan hän pyytää Laria kertomaan pojalleen onnistumisesta (*Horna*, 395). Oleg haudataan Annan viereen Hietaniemen hautausmaalle. Olegista on jälleen tullut marttyyri ja sankarivainaja.

Venäläisten sankarihahmojen rinnalla, joista kaksi teos nostaa sankarivainajien asemaan kaikkensa antaneina, on *Hornassa* myös kaksi nimettyä venäläistä antagonistia. Ensimmäisenä lukija tutustuu peitenimellä Ivan liikkuvaan illegaaliin, joka toimii linkkinä Annan ja SVR:n Keskuksen välillä, koska Annan henkilöllisyyttä varjellaan jopa SVR:n ja FSB:n sisällä. Ivania kuvaillaan hieman tylyksi (*Horna*, 109), mutta muuten luonteen kuvaus jää oikeastaan puuttumaan. Muuten miehestä puhutaan tämän taustojen ja tekojen kautta. Miehen elämä on rakennettu toimimiseen illegaalina, jollainen hän on ollut jo vuodesta 1987 (*Horna*, 146). Mies kuvataan siis työorientoituneena, ja lyhytaikaista avoliittoa suomalaisen kanssa lukuun ottamatta lukija ei saa tietää mitään miehen yksityiselämästä, vaikka tarinaa päästää seuraamaan myös Ivanin näyttökulmasta ekstradiegeettisessä kerronnassa. Avoliittokin mainitaan vain keinona, jonka avulla muutto Suomeen saatiin näyttämään luonnolliselta. Hahmon tarkoitus on siis olla vain antagonistina ja toisaalta silmä, joka tarkkailee Annan käytöstä myös tarinan toisten puolelta. Ivan ei pidä Annaa täysin luotettava eikä ammattitaitoisena (*Horna*, 149), ja toisaalta hän on naiselle kateellinen, koska Annan yllättävien onnistumisten

myötä miehen omat saavutukset jäävät Keskuksessa pienemmälle huomiolle (*Horna*, 116). Miehen hahmo on siis kirjoitettu jo alusta alkaen hiukan epämiellyttäväksi, joskaan ei suoranaisesti vastenmieliseksi hahmoksi. Ivanin tehtävä vain on olla yksi suuresta Venäjän turvallisuuspalvelun joukosta esiin nostettu nimi, jotta protagonistien vastustajat eivät jää täysin nimettömäksi massaksi.

Varsinaiseksi ilkeämieliseksi antagonistiksi nostetaan Maksimov. Toisin kuin Ivan Maksimov ei saa teoksessa fokalisoijan osan kuin vasta lopussa, jolloin hän sinetöi Annan hahmon kohtalon. Hänen hahmonsa on kirjoitettu ainoastaan fyysisen uhan luomiseksi ja konkretisoimiseksi.

”Tähän väliin pari sanaa minusta”, Maksimov sanoi. ”En kuulu lähetystön henkilökuntaan. Minut lennätettiin asian kiireellisyyden vuoksi suoraan Moskovasta. Minua pidetään Federaation turvallisuuspalvelun tehokkaimpana kuulustelijana. Arvaatko miksi? Kyllä, siksi, että saan tuloksia. Ja nyt kaivan sinusta totuuden. Aivan koko totuuden.

Lari katsoi miehen kylmiin silmiin ja uskoi joka sanan.

(*Horna*, 265)

Miehen tehokkaana kuulustelutapana kuvataan venäläistä rulettia, jolloin jokaisen laukauksen jälkeen mies lisää revolveriin yhden luodin. Mies ilmoittaa, että he tarvitsevat vastaukset ”ääritapauksessa vaikka ihmishenkiä uhaten” (*Horna*, 301).

Ivan ja Maksimov nousevat rinnakkain syyllisiksi Annan kuolemaan. Lähetystöllä Anna tapaa yllättäen Ivanin. Anna on jo vaihtanut puolta, ja Ivan aavistaa sen naisen oudoista puheista. Anna on nyt petturi Venäjän turvallisuuspalvelun kannalta. Ivan hyökkää Annan kimppuun, mutta nainen pääsee pakoon. Estääkseen Anna toimittamasta laukkaa suomalaisille Ivan ampuu entistä kollegaansa. Laukaus on kuitenkin vain haavoittava. Ivan ehtii ilmoittaa Annan petturuudesta Maksimoville, joka on hämmentyneenä juuri huomannut SVR:n yhden tärkeimmistä illegaaleista haavoittuneeksi. Mies ei ensin usko Ivanin sanoja Annan petturuudesta, mutta huomaa sitten naisen suuntaavan kohti suomalaista poliisia. Maksimovin viimeiset sanat Annalle ennen laukausta on kirjoitettu mahtipontisen uhkaaviksi.

”Pudota laukku!”

Kauttaaltaan vapiseva nainen pysähtyi ja käänsi katseensa Maksimoviin. Taivaalta kuului suunnaton pamaus äänivallin rikkoutuessa.

”Pudota laukku”, Maksimov toisti kahden sisämaasta Helsingin yli merelle suuntaavan Hornetin jylyn loitotessa.

(*Horna*, 391)

Maksimov ja hänen käskynsä kuvataan yhdessä Hornetin kanssa. Mies vertautuu tuhovoimaltaan Hornettiin. Hän saa käskynsäkin kuuluviin hävittäjän jyryn kaikuessa.

4.1.2 *Levantin kyy*: Viktor, Aleksei, Setä ja Darja

Levantin kyyssä esiintyy *Hornan* tavoin useita venäläisiä hahmoja. *Hornasta* poiketen *Levantin kyy*n hahmot ovat pyöreämpiä hahmoja. Lisäksi *Levantin kyy* on sarjan seitsemäs kirja ja alun perin sarjan päättäväksi teokseksi suunniteltu teos, joten hahmoilla on kirjoitettu ja julkaistu historia ja hahmojen tarinoiden lankoja nivotaan teoksessa yhteen sarjan lopun merkiksi.

Venäläisistä hahmoista tarkempaan käsittelyyn otan Darjan ja Sedän hahmot, mutta myös Viktorin ja Aleksein. Viktor ja Aleksei eivät ole täysin venäläisiä hahmoja. He ovat inkeriläisiä paluumuuttajia, eli Viktorin sanoin ”vähän hienompaa sorttia” olevia ”mamuja” (LK, 10). Miehet ovat asuneet koko lapsuutensa ja nuoruutensa Sortavalassa, Neuvostoliitossa. Heidän isänsä on venäläinen ja äiti inkerinsuomalainen, ja heillä on kaksoiskansalaisuus; ”kuljimme rajan yli ilman viisumia, Venäjälle Venäjän passilla ja takaisin suomalaisina (LK, 93–94). Veljekset ovat siis itse asiassa toisia sekä Suomessa että Venäjällä, mutta suomalaiset hahmot näkevät miehet venäläisinä (*Horna*, esim. 202) tai vähintään neuvostoliitolaisina (LK, 69). Venäläisistä hahmoista suurimman osan kohdalla mielipide Viktorin ja Aleksein kansalaisuudesta ei käy ilmi. Venäläiset tuntuvat kohtelevan miehiä vertaisinaan. Ainoastaan Viktorin vanha ystävä Jevgeni, Genja, tekee puheessaan ”me ja te” -erottelun. ”Teillä Suomessa on niin vaatimattomat koristeet” (LK, 124). Toisaalta kommentti koskee enemmän asuinmaata eikä kohdistu suoraan Viktoriin, vaikka Genja laskeekin puheessaan Viktorin ”teihin”, eikä käytä esimerkiksi sanaa *siellä*, jolla voisi välttää jaottelun meihin ja teihin. Lisäksi Sortavalassa veljesten kotitaloon pyrkivä poikajoukko viittaa Viktoriin ja Alekseiin rikkaina suomalaisina (LK, 163).

Viktor näkee itsensä ”Sortavalan poikana” (LK, 120), ja suomalaisuus tuntuikin veljeksille olevan jotain sellaista, joka kuuluu heidän uuteen elämäänsä Suomessa.

Sinusta on hyvä mies, *molodoj zelovek*, tullut liian kiireinen ja kärsimätön. Aina tuli hännän alla. Tämäkö suomalaisuus sinnuu tuolla viisii ahistaa ja kiristää? Istutaan, pakistaan, pajatellaan mukavia. Ehtii sielu mukaan.

(LK, 53)

Aleksein kommentti Viktorille sisältää vertailun suomalaisen ja venäläisen identiteetin välillä. Hän yhdistää suomalaisuuden kiireeseen ja ahdistukseen, ja hänestä Viktor on nyt erilainen,

suomalainen. Viktorin venäläinen puoli on saavutettavissa rauhoittumalla ja jutustelemalla, jolloin sielu, se jokin, joka ei ole suomalainen, ehtii mukaan. Kohtauksessa käy lisäksi selville se, että veljekset puhuvat keskenään suomea, johon kuitenkin eksyy myös venäjänkielisiä sanoja ja lausahduksia.

Viktor kuvataan lähes koko teoksen ajan stressaantuneeksi ja huolestuneeksi. Häntä huolettavat hänen vanhat kontaktinsa, joista on mahdotonta päästä eroon, ja toisaalta oma ikääntyminen. Ongelmat yhdistyvät Darjassa, joka on Viktorin entisen työnantajan tytär. Nuoren naisen isä, Gennadi Ryškov, *bratvan* jäsen, on kuollut vuosia sitten hämärissä olosuhteissa, ja Darjan saapuessa Helsinkiin Viktor ottaa vastuun nuoresta naisesta. Viktor ei ole varma, miksi hakeutuu toistuvasti Darjan luo.

Mitä minä vanha äijä tässä viritin? Epäily kuuluu ja tuntui kirkkaana, kuin joku olisi katsonut asetelmaa olkapäältäni ja torvennut totuutta korvaani. Tyttö voisi olla tyttäreni, ja enhän minä yleensäkin ollut nuorten naisten perään. – – Mutta en minä vängännyt Darjan sänkyyn, ja tytön vanhempia en olisi tahtonut muistella lainkaan. En alkanut jänkätä itseni kanssa. Silti en osannut perustella, miksi istuin tässä juomassa teetä, ja miksi rauhallinen hetki tuntui nautittavalta.

(LK, 28–29)

Viktor kuvataan siis melko klassisen perinteisenä keski-ikäisenä miehenä, joka on hukassa elämän suuntansa kanssa. Perinteisen miehen hahmon kuvaukseen sopii myös Viktorin ja hänen vaimonsa Marjan käymä keskustelu, jota Viktor muistelee. Edellisenä vuonna Sortavalassa miliisien pysäyttäessä heidät ja vaatiessa lahjasta liikennesääntöjen rikkomisesta oli Viktor selvittänyt tilanteen ja lopuksi vielä sanonut toiselle miliiseistä, joka oli keskustelun ajan väitellyt puhelimesta vaimonsa kanssa huonekaluostoksista, että ”vaimoa ei kannattanut päästää yksin ostelemaan huonekaluja” (LK, 41). Marja vaati myöhemmin selitystä sovinnista lausahduksesta.

Sanoin että säästin sentään melkein tonnin yhteisen kassamme euroja, Marjan kuuluisi olla kiitollinen miehuulliselle toiminnalleni eikä haikailla marimekkomaistereiden perään. Runopojat ja muut kirjastonhoitajat kaivaisivat tässä vaiheessa lompakkoaan ja kyselisivät käykö sirukortti. Marja hymyili, sanoi että housuissasi on miehuullinen toiminta, ja se tuntui minusta hyvältä.

(LK, 41)

Viktorin puheet ovat siis melko perinteiseen maskuliinisuuteen nojaavia. Viktorin toiminta ja ajatukset ovat kuitenkin teoksen oletetussa kohdelukijakunnassa luultavasti melko samaistuttavia, jolloin hahmo koetaan ajatuksiltaan ja olemukseltaan tuttuna eikä vieraana. Viktorin ei-suomalaisuutta ei koeta toisena, vaan erilaisuus unohtuu hahmon tuttuudessa.

Hetkittäin venäläisyys nousee esille, kuten Viktorin syylistäessä toista venäläistä rikoksesta. ”Ja te, toveri eversti, te anastitte Venäjän federaatiolle kuuluvaa omaisuutta’, lisäksi tuohtumukseeni ripauksen patriotismia” (LK, 227). Kohtaus tapahtuu Suomessa, joten patriotismmin suuntautuminen Venäjään on toiseuttavaa.

Aleksein hahmon lähtötilanne on sama kuin Viktorin. Hän ei tosin ole koskaan ollut mukana *bratvan* toiminnassa, ja Viktor pitää veljensä parhaansa mukaan erossa niistä ja Venäjän federaation turvallisuus ja sotilastiedustelun toimista. Alekseilla on venäläinen vaimo, Irina. Yksi syy Viktorin hyvin onnistuneessa suomalaisuuteen sopeutumisessa on ollut parisuhde ja yhteinen perhe suomalaisen naisen kanssa. Aleksei ei taas pysty aina sopeutumaan suomalaisuuteen yhtä onnistuneesti. ”Irina ei puhunut kuin venäjää ja Alekseikin tuntui jotenkin eripariselta seurueessa, joka rupatti puhua ja nauroi suomeksi” (LK, 17). Myöhemmin Viktor myös huomauttaa Aleksein suomen kielen taidon parantuneen, koska veli pystyy jo vitsailemaan suomeksi (LK, 53).

Aleksei näyttäytyy veljeään hilpeämpänä hahmona, joka on hetkittäin huolestunut veljensä synkkyudesta. Aleksei on tekniikasta kiinnostunut (LK, 98) ja hänellä on bisnesvainua (LK, 56). Aleksei olisi ehkä muuten Viktoria tutumman oloinen hahmo, mutta lukija ei pääse lukemaan Aleksein ajatuksia ja mielenliikkeitä, joten hän jää veljeään etäisemmäksi hahmoksi, jonka venäläisyys on korostuneempaa kuin Viktorin.

Teoksessa täysin venäläisiä hahmoja ovat Darja Ryškova ja Setä, Boris Nikulin. Sedän ja Darjan tarinat kietoutuvat teoksessa yhteen. Heidän tarinalinjansa esitellään teoksessa yhtä aikaa. Viktorin vieraillessa ensimmäisen kerran Darjan asunnolla hän muistelee, kuinka Darja oli saapunut äskettäin Viktorin luo, ja samalla tuonut mukanaan kirjeen Sedältä. Viktorin lukiessa kirjettä hän toteaa Sedän olevan vanhanaikainen kunnollinen mies (LK, 29). Kirje on kirjoitettu kaunokielisesti ja se valottaa Viktorille Ryškovin perheen kohtaloa ja Darjan Helsinkiin saapumista. Rivien väliin Setä on kuitenkin kirjoittanut valheen, jonka mukaan Viktoria olisi syytettävän Ryškovin kuolemasta, jos tapaus joskus taas nousisi esille. Kirje on siis oikeastaan uhkaus, eikä Viktor halua kirjeen päätyvän väärin käsiin tai Darjan luettavaksi. Aluksi Sedästä luodaan siis kuva ovelana ja arvostusta herättävänä, klassisena mafia pomona. Hän lähestyy Viktoria kirjellä eikä esimerkiksi puhelulla tai viestillä. Viktor alkaa kuitenkin saada vihjeitä siitä, että Setää ollaan syrjäyttämässä, jolloin Sedän hahmon arvokkuus alkaa rapistua.

Darjan kuvaus on teoksen hahmojen kuvauksista tarkinta. Viktorin vieraillessa Darjan luona hän kuvailee jokaisella kerralla mielessään nuoren naisen ulkomuodon yksityiskohtia ja vaatetusta. Ensimmäisellä vierailukerralla kuvailu on vielä melko viatonta, keskittyen naisen

verkkarihousuihin, toppiin ja siroiin kasvoihin, vaikka Viktor pohtiikin syytään saapua nuoren naisen luokse (LK, 27–29). Muuten Darja osoitetaan vieraanvaraiseksi ja ystävälliseksi. Seuraavan vierailun sävy on jo alusta lähtien latautuneempi. Viktor saapuu naisen luo illalla väsyneenä ja haluten hetken rauhoittumista turvallisessa paikassa. Darja odottaa miehen sisälle saapumista ovi valmiiksi avoinna.

Darja oli keittiössä, nojasi lantiollaan tiskipöytään. Tyttö katsoi lattiaan, hiukset putosivat kasvojen verhoksi. Darjalla oli vain keltainen T-paita ja pikkuhousut, joissa oli aavistus lahjetta. – – Darja tuli, otti kädestä ja veti perässään ja veti perässään olohuoneeseen. Hän painoi minut sohvalle, hyssytteli hiljaa kuin lapselle.

(LK, 81)

Viktor nukahtaa sohvalle ja herää hetken päästä unestaan Darja vieressään.

Darja oli kainalossani, tuntui tytöltä. Hän oli työntänyt kätensä housun kauluksesta sisälle ja hieroi kaluani.
”Kädellä vai suulla?”

(LK, 82)

Viktor työntää kuitenkin Darjan syrjään sanoen, ettei tarvitse.

Darja nousi, asettui seisomaan paino toisella jalalla. Pikkuhousut painuivat tiukasti kiinni haaroihin. Kangas myötäili häpyä. Pientä tiukkaa vittua. Kimmoisia huulia.
Seisokki tuntui selkälihaksissa asti.

(LK, 83)

Darjan hahmossa on Annan hahmon tavoin *femme fatalen* piirteitä, mutta Annasta ei tehdä Darjan tavoin vain seksuaalisen halun objektia. Darjalla ei ole teoksessa muuta roolia kuin olla Viktorin kielletyn halun kohde, jota Viktor ei saa myöhemminkään mielestään, ja linkki Viktorin menneisyyteen ja Setään. Myöhemmin teoksessa Viktorin tavatessa Darjan äidin, Jelena Ryškovan, hänelle selviää Sedän hyväksikäyttäneen Darjaa tytön ollessa lapsi (LK, 134–135). Hyväksikäyttö näyttää toimivan teoksessa syynä sille, että Darja esitetään ja kuvataan Viktoria viettelevänä hahmona, jonka Setä lähettää Viktorin luo mielessään miehen pään sekoittaminen.

Setä paljastuu Jelenan kertomuksen myötä alun kunnollisen miehen kuvauksen vastaiseksi. Hänellä ei myöskään ole enää arvovaltaa *bratvassa*. Ihaillun ja pelätyn rikollispomon sijaan Sedästä tulee likainen ja sääliittävä hahmo, joka yrittää ampuu itsensä Viktorin aseella, kun Darja Viktorin pyynnöstä huijaa Sedän Helsinkiin. Viktorille on aiemmin jo selvinnyt, että Sedän on tarkoitus pettää hänet ja ottaa haltuunsa Viktorin huolella säilyttämä

ja kartuttama Ryškovin omaisuus. Sedän kohtaloksi jää vankeus Suomessa. Darjan tavoin Setä tuntuu hyvin stereotyyppiseltä hahmolta, vaikka lapsen hyväksikäyttö ei klassisen venäläisen rikollisen kuvaan enää sovikaan. Hyväksikäytön kautta hahmoon saadaan vielä enemmän toiseutta, vaikka toiseus ei enää osu venäläisyyden alle, vaan vain rikollisuuden alle. Teoksen suurimman rikollisen ja alhaisen petturin viitta lankeaa siis venäläisen yksilön harteille. Syyllisenä ei ole valtiollisen järjestön toimijat tai edes *bratva*, vaan yksilö. Teppo Korhosen ampuminen nähdään ennemmin yhteiskunnan syynä eikä nuoren maahanmuuttaja-ampujan. ”Sano sille somali-Jussille, että minä en ole vihainen. Vahinkohan se oli”, Korhonen sanoo – – ’Ihana enkeli ei aina vieressä käy. Joskus osuu lapsen väärälle polulle” (LK, 241). Vastakohtana Sedän toiminnalle Viktor nousee tarinan sankarin rooliin. Hän saa Sedän vangituksi, pystyy torjumaan Darjan ja koskettaa lukijaa jäämällä kuolevan ystävänsä viereen tälle lohtua tuomaan.

4.2 ”Rajan takana oli naapurikansa” – venäläisen identiteetin toiseus

Venäläisyydestä ja venäläisistä tehdään myös yleisempiä havaintoja ja huomautuksia. Teoksissa kuvaillaan venäläisten sielunmaisemaa, luonnetta ja yleisesti vastaantulevia tuntemattomia venäläisiä. Tärkeiden venäläishahmojen lisäksi myös yleinen venäläisyyden ja venäläisten kuvailu rakentaa teosten venäläisen identiteetin representaatioita. Hallin mukaan kansakunnan idea ja samalla kansallinen identiteetti on vain kuvitelmaa, johon yksilöt halutaan saada mukaan uskomaan ja kuvittelemaan (Hall 1999, 47). Teosten kuvauksissa nouseekin esille Hallin listaamia kansakunnan idean rakentamisen tapoja¹⁵, joiden kautta venäläistä kansakuntaa representoidaan myös kirjan sivuilla. Esimerkiksi Venäjän kansakunnan ideaa representoivat kansakunnan kertomukset näkyvät teosten venäläisten kuvaamisessa; jääkiekko yhdistetään kansallistunteeseen samoin kuin historialliset tapahtumat.

4.2.1 Yleinen venäläisyyden kuvaus

Yleisinä piirteinä venäläisistä nousevat esille ystävällisyyden ja kohteliaisuuden korostaminen. Venäläiset ovat heti ottamassa kotiinsa kylään vanhan hyvänpäiväntuttunsa tai jopa tuntemattoman (Horna, 138 & 145, LK, 27). Kohteliaisuus kuvataan toisinaan suomalaisesta

---

¹⁵ Hallin lista on esiteltyä tutkimuksen luvussa 2.2.1

lähtökohdasta katsottuna jopa vanhahtavaksi, jolloin venäläinen kohteliaisuus näyttäytyy toiseuttavana tekijänä. Tämä käy esimerkiksi ilmi Viktorin ottopojan, hänen serkkunsa biologisen lapsen, kohdalla.

”Viktorin puhelimesta Erkki.” Poika kuunteli vähän aikaa ja vastasi sitten venäjäksi. Pelkät sanat eivät kääntyneet, vaan koko ilmaisu muuttui, Erkki vaihtui Sergeiksi. Puhe oli kohteliasta ja muodollista.

(LK, 215)

Erkki, venäläiseltä, syntymässä saadulta nimeltään, Sergei, tasapainottelee isänsä tavoin suomalaisuuden ja venäläisyyden rajalla, ja ero suomalaisen ja venäläisen puolen välillä on pojan kohdalla selkeä. Toisinaan suomalaisen ja venäläisen eroa ei kuitenkaan pidätä suurena.

Määränpäästä [Venäjältä] hän oli löytänyt – – ystävälliset ja uteliaat ihmiset. Hartaan, sivistyneen ja lukeneen vanhan kulttuurin, uskon ja ikonit. Suomen rajan takana oli naapurikansa.

(Horna, 167)

Venäläiset kuvataan ystävällisinä ja sivistyneinä naapureina. Naapuri on toki toinen, mutta naapurin erilaisuus on kuitenkin jotain tuttua. Naapurikansa-sanassa on positiivinen lataus, ja se assosioituu yhteisymmärryksen ja jonkinasteisen samankaltaisuuden, syvemmän samankaltaisuuden kanssa.

Ystävällisyyden lisäksi edellisessä lainauksessa venäläiseen identiteettiin lisätään kuuluvaksi myös viisaus. Jo aiemmin *Hornassa* venäläisiin viitataan älykkäinä.

Siellä [Venäjällä] asui maailman koulutetuimpiin kuuluva kansa, jonka saavutukset esimerkiksi avaruustekniikassa olivat huippuluokkaa. Päteviä ja motivoituneita ihmisiä riitti monella alalla, ja oli harmi etteivät he päässeet näyttämään kykyjään.

(Horna, 132)

Älykkyys käy esille myös esimerkiksi Annan isoisän Leonidin, Olegin pojan Konstantinin ja *Levantin* kyystä Alekseihin kohdalla. Tietysti myös Oleg ja Arkadi edustavat koulutettua kansaa. Oppimiskyky ja motivoituneisuus tulee esille myös venäläisten kielitaidon kuvailussa. *Hornassa* Venäjällä syntyneistä venäläisistä suomea ovat opetelleet ainakin Annan vanhemmat, Ivan, jonka mainitaan puhuvan myös ainakin saksaa (Horna, 110), Annan Antero-setä eli venäläinen Andrei (Horna, 121–122), Olegin tyttöystävä Vera ja heidän poikansa Konstantin (Horna, 359) ja Maksimov (Horna, 383). *Levantin* kyssä venäläisistä suomea puhuvat tietysti Viktor ja Aleksei, mutta myös Marjan kollega, Oksana, jonka suomenkielinen puhe on

kirjoitettu ”huonolla suomella” (LK, 19) ja suurin osa Viktorin työmaan miehistä, joista osa on Venäjältä tulleita (LK, 36).

Älykkyyden vastapainona venäläisiä kuvataan kuitenkin myös hiukan yksinkertaisiksi. Venäläisten mielipiteenmuokkaus onnistuu ”hämmästyttävän” hyvin propagandan keinoilla (Horna, 203) ja myöhemmin Moskovan ja Kremlin valtiollisen tv-kanavien propagandalevityksiä kommentoidaan amatöörimaisiksi, ja ”silti heidän tuotoksensa menivät läpi tavallisille venäläisille” (Horna, 206). Yksinkertaisuus yhdistyy Hornassa myös isänmaallisuuteen. ”Mutta viime aikoina Larikin oli alkanut olla vakavasti huolissaan Venäjän kehityksestä: terveen järjen yli jyräävä kansalliskiihko – – oli arvaamaton” (Horna, 132). Kansalliskiihkoa voi pitää isänmaallisuuden negatiivisena suuntauksena, eikä sitä siis voi nähdä sanan synonyymina. Teoksessa kuitenkin nähdään Kremlin käyttäneen taitavasti hyödykseen Venäjän kansan isänmaallisuuden tunnetta vahvistaakseen valtaansa (Horna, 239). Teoksessa Lari toteaa Arkadin tapaan monen muunkin venäläisen olevan ylpeä kotimaastaan, ja että ”menetetyt suurvalta-aseman palauttaminen sai kansassa aikaan samanlaisen hurmoksen kuin kotijoukkuettaan kannustavassa jääkiekkoyleisössä” (Horna, 239). Vertaus on kiinnostava, koska suomalaiset, kuten myös venäläiset ovat jääkiekkokansaa, ja ainakin Suomen puolelta Venäjä on Ruotsin lisäksi Suomelle rakas kilpakumppani. Jääkiekossa on vielä yleistä yhdistää ottelut sotaan metaforien avulla (Kivimäki 2015, 15). Nyt sotaa – hybridisodankäyntiä – verrataan jääkiekkoon. Suurin osa suomalaisista kuitenkin tunnistaa Larin kuvaaman tunteen esimerkiksi Suomen maajoukkueen MM-voiton hetkellä. Jääkiekkovertauksen kautta venäläinen isänmaan ylpeys kuvautuu samanlaisena kuin suomalainen ylpeys isänmaasta. Isänmaallisuus yhdistetään teoksessa vielä myös venäläisten kykyyn joustaa.

Andrei tiesi, että tavalliset kansalaiset olivat valmiita syömään huonompaa ruokaa äiti-Venäjän suuruuden palauttamiseksi, sen valmiuden he olivat jo äidinmaidossa imeneet.

(Horna, 205)

Kansallisidentiteetti saa tässä kohtaa myyttiset mittasuhteet. Lainauksessa viitataan historiallisiin tapahtumiin, joiden myötä tavallisen kansan on täytynyt Venäjällä elää kurjuudessa, kun valtion johto on tavoitellut suurempaa valta-asemaa maailman kartalla. Kuvaus kuulostaa perustamismyyttiin verrattavalta tarinalta, jossa kurjuudesta päästään oman kansallisen identiteetin suomin voimin, jotka on tässä kohtaa saatu äidinmaidosta ja metaforisesti suoraan äiti-Venäjältä. Andrein ajatukset sopivat hyvin myös Hallin kansakunnan kertomukseen ja jatkuvuuden tradition käsitteeseen. Historialliset tapahtumat synnyttävät miehen mukaan venäläisissä isänmaallisen tunteen ja halun toimia kansakunnan hyväksi.

Toisaalta kurjuuden kestäminen ja sen kanssa kilvoittelu suuremman hyvän puolesta liitetään osaksi jotakin aina olemassa ollutta ja sisäsyntyistä venäläisyyttä.

Levantin kyyssä venäläisyys yhdistyy useasti myös rikollisuuteen. Teppo Korhonen esimerkiksi kertoo Viktorille ryöstöjen sarjasta, jossa murrot ovat olleet suunnitelmallisia ja ammattimaisia. Poliisin tietoja tilanteesta Korhonen kuvailee sanoilla: ”ihan pimeää, ei vinkin vinkkiä, ei yhtään ukkoa kiinni” (LK, 72). Johtolankoja ei siis ole, mutta epäilykset suunnataan silti Neuvostoliiton alueen kansalaisiin: ”Vankka arvelu on, että tekijät on tilattu idästä. Tai etelästä. Sieltä teidän entisestä maasta.” (LK, 72.) Teppo Korhonen yhdistää neuvostoliittolähtöiset jo aikaisemmin teoksessa rikolliseen toimintaan: ”Ettei vain olis joku neuvostolähtöinen asialla. Esimerkiksi joku inkku? Teillähän se on verissä. Kiristys ja uhkailu.” (LK, 69.) Lisäksi lähes kaikki Viktorin tuttavat Venäjällä ovat rikollisista piireistä, mutta rikollisuuden korostuminen kuuluu toki *Levantin kyyssä* genren lajikonventioihin. Hyvä on huomioida myös se, että useat suomalaiset osoittautuvat teoksessa vilpillisen pelin pelaajiksi, jopa poliisi Teppo Korhonen ei aina toimi täysin laillisten toimintatapojen mukaisesti.

4.2.2 Toiseus venäläisten keskuudessa

Venäläisten toiseutta tarkastellessa on hyvä kiinnittää huomio myös toiseuteen venäläisyyden sisällä. Venäläisen identiteetin sisällä toisen roolin saavat esimerkiksi naiset. Naiset on tavallista nähdä toisena sukupuolena, kuten Simone de Beauvoir asian sanallistaa *Toinen sukupuoli* -teoksessaan (*Le deuxième sexe* 1949). Venäläiset naiset tunnutaan kuvattavan vain mummoina tai korostetun feminiineinä ja mieshahmojen objekteina. *Hornassa* mummoahmo näyttäytyi rappukäytävässä (*Horna*, 138) ja kadulla pitsiliinoja myymässä (*Horna*, 132). *Levantin kyyssä* mummoihin viitataan vitsikkäässä kaskussa. Viktor vastaa Korhosen ”Mitäs ryssän maalle?” -uteluun, ”että säitä on pidellyt, mummo kutoo ja balalaikka soi, kansa taisteli ja miehet kertoivat” (LK, 168). Mummojen täydellisenä vastakohtana, toisenlaisena toisena ovat laittautuneet naishahmot. Esimerkiksi Alekseis vaimon kuvaus on tähän naistyyppiin osuva. ”Aleksis ikiuhkea vaimo Irina oli istunut epävarmasti hymyillen, jalat mannekiiniasennossa vinosti vierekkäin ja juonut pikkusormi pystyssä kahvia” (LK, 17). Viktor huomio myös ravintolassa Genjan kanssa istuessaan ohikulkijoita, joista kuvailtavaksi pääsevät nuoret naiset. ”Ohi kulki nuoria naisia, kauniita, keikuttelivat korkeilla koroillaan” (LK, 120). Genja taas ehdottaa keskustelun aiheeksi ennen *bratvasta* puhumista mukavat puheen: ”[m]uistellaan menneitä, kehuaan kaunista vaimoa ja suloisia lapsia” (LK, 119).

Viimeisenä naishahmona ovat prostituoidut ja naishahmot, jotka osuvat perinteiseen rassistiseen stereotypiaan, jonka mukaan ”kaikki venäläiset naiset ovat huoria” (Tolvanen 2012, 43). Tämä kategoria osuu tietyllä tapaa yhteen laittautuneiden naisten kanssa. *Levantin kyyssä* Viktor ja Aleksei ihmettelevät Viipurin prostituoitujen puuttumista katukuvasta (LK, 102 & 112) ja Marjan nykyisen assistentin, Oksanan, kerrotaan tulleen Venäjältä ”tuttavan kuormassa Helsinkiin harjoittamaan maailman vanhinta ammattia” (LK, 20). Myös Erkin biologisen äidin, Ksenjan, tarina kuvaa rappioon joutunutta naista.

”Äitisi oli myös pitkä ja vahva. Ksenja oli lahjakas voimistelija, pääsi urheilukouluunkin Petroskoihin”, kehuin. Tarpeetonta olisi ollut tarkentaa ja muistuttaa, että Ksenja oli hylännyt kertaalleen terveet elämäntavat, palannut kunnolliseksi mutta menettänyt sitten kaiken, elämänsäkin.

(LK, 214)

Samassa kohtaa Viktor pohtii myös Erkin biologista isää, Pavelia, ja toteaa ajatuksissaan, että mies ei välttämättä ole edes Erkin isä, jolloin Ksenjan voi nähdä edustavan ”kaikki venäläiset naiset ovat huoria” -stereotypiaa.

Kiinnostava on, että *Horna* ei oikeastaan tee naista toiseksi tekstissään. Naiset ovat teoksessa yhtä lailla sankarin roolissa eivätkä uhreiksi alistettuinaakaan suostu hiljentymään ja odottamaan miessankaria pelastajaksi, kuten tavallisesti naishahmoille käy uhrin asemassa rikoskirjallisuudessa (Messenant 2013, 80 & 87). Toisaalta henkilökenttä on *Levantin kyyssä* tavoin hyvin miehinen ja naishahmoja esiintyy kummassakin teoksessa mieshahmoja vähemmän. Venäläisiä naishahmoja, joita mainittaisiin edes lyhyesti nimeltä ja jotka saisivat teoksessa vuorosanoja, ei *Hornassa* itse asiassa ole Annan lisäksi kuin juuri teoksen mummohahmo, Galina. Siinä mielessä venäläinen nainen on todellakin teoksessa toisen osassa.

Teoksissa toisuus venäläisyyden sisällä ilmenee myös maahanmuuttajien kohdalla. Suomessa asuvat Venäjältä tai Neuvostoliitosta tulleet venäläiset kuvataan monessa kohtaa toiseksi suomalaisista katsottuna, mutta myös venäläisistä tai elämästä, joka muuttajalla oli aikaisemmin Venäjällä. Yksi selkeä esimerkki on Viktorin poika Erkki, Sergei. Poika ei tahdo kuulla käytettävän hänen vanhaa nimeään (LK, 11). Venäläinen nimi sitoo pojan venäläiseksi, mutta Erkki-nimen preferoiminen kertoo oman identiteetin venäläisyyden vieroksumisesta, ainakin ulkoisten paineiden takia. Teoksessa Viktor pohtii maahanmuuttajuutta ja toteaa ajattelevansa asiaa nykyisin enää Erkin vuoksi. Maahanmuuttajana oleminen Suomessa kuitenkin mietityttää. Teos ottaa esille Venäjältä tulleiden muuttajien kontekstissa syrjäytymisen ja syrjäyttämisen. Nuorisjoukosta, joka kiristää paikallisia pienyrittäjiä Viktorin naapurustossa, suurin osa on ulkomaalaistaustaisia, ja venäläiset ovat yksi kansallisuus, jonka

taustaisia ryhmässä epäillään olevan. Myöhemmin taas Marja ottaa Viktorin kanssa puheeksi venäläisen naisen, Irinan, ja tämän aviomiehen, Igorin eli suomalaisittain Jorin.

Irinalla oli kalastusinsinöörin koulutus Murmanskista, mutta Marjan hoitokodissa hän syötti ja talutteli vanhuksia.

”Irinan mies, Igor... Tai Jori niin kuin me sanomme. Jori ajoi jonkun Hartikaisen kuorma-autoa. Nyt se Hartikainen maksaa vain puolet sovitusta palkasta.”

(LK, 209)

Kohdan perusteella Irina ja Igor ovat kokeneet ja kokevat Suomessa syrjintää, jonka voisi olettaa johtuvan juuri venäläisyydestä, maahanmuuttajuudesta. Igorin kohdalla syrjintä on selvää, ja Irinan tapauksessa Viktorin ajatusten sävy sisältää ajatuksen siitä, että Irina on joutunut laskeutumaan insinööriin, korkeakoulutetun, asemasta ”taluttelemaan” vanhuksia. Viktor toteaa Irinan ja Igorin olevan ahkeria työntekijöitä, joten ongelmien työllistymisessä ja töissä ei voi olettaa johtuvan alhaisesta työmoraalista.

Viktorilla on vastuullaan myös hänen rakennusmiehensä, jotka ovat paluu- ja maahanmuuttajia. Teos nostaa esiin suomalaisen tunteen tarpeen tehdä ryhmä toiseksi.

”Sinulla on nyt oikein hyvä urakka, ja pojat ovat tehneet siellä kuulemma ihan kelpo jälkeä. Parempaa kuin moni suomalainen.” Kiimalainen viestitti yhtä aikaa, että hän ei itse kenkiään pölyttänyt työmaantomuisissa, ja että minun työporukkani koostui kakkosluokan kansalaisista. En lähtenyt oikomaan, että miehitykseni puhui pääosin suomea ja monella oli vanhemmat todisteet suomalaisuudestaan kuin tavallisella peruskansalaisella.

(LK, 36)

Työmaalla työskentelee siis Viktorin kaltaisia kahden kulttuurin ja useasti kahden kansalaisuuden välillä taiteilevaa miestä. Suomalainen ei näe heitä suomalaisina, ja kuten Viktor pohtii, suomalaisen kommentissa on myös häivähdyks ei ainoastaan toiseksi vaan myös arvoltaan alemmaksi tekemistä. Suomen kansalaisuus tekee kuitenkin Venäjältä saapuneista toisia myös venäläisten näkökulmasta. Suomalaiset sukujuuret ja Suomeen tulo kielivät inkeriläisyydestä, ja inkeriläiset ovat yksi Venäjän vähemmistöistä. Inkeriläistaustaisen toimittajan, Lea Pakkasen, mukaan inkeriläiset nähdään juuri usein venäläisinä Suomessa ja suomalaisina Venäjällä (Zidan 2019). Inkeriläisten lisäksi venäläisyyden ja suomalaisuuden välillä *Levantin kyyssä* tasapainoilee myös veljesten Olavi-eno, jonka kerrotaan todellisuudessa olevan veljesten äidin serkku. Miehen kerrotaan olevan viralliselta nimeltään Oleg Melnikov, ”ei Olavi ja vielä vähemmän Mylläri” (LK, 105).

”Sen sukuiset miehet olivat aikanaan kävelleet rajan yli Neuvostoliittoon, ja moni oli pannut nimensä uusiksi, vaikka se ei riittänyt muuttamaan tulijoita oikeiksi venäläisiksi. Passissa säilyi kansallisuutena *finn*.”

(LK,105)

Muut hahmot Viktoria ja Alekseita lukuun ottamatta kutsuvatkin Olavia Olegiksi. Perhepiirin ulkopuolella hänen identiteettinsä kääntyy siis nimen perusteella venäläisyyteen. Lainauksen perusteella Olavin voi olettaa olevan ainakin toisen polven maahanmuuttaja, koska lainauksessa olevat sanat ”sen sukuiset miehet” tuntuisi viittavan siihen, että Olavi itse ei ole saapunut Neuvostoliittoon maahanmuuttajana, vaan syntynyt siellä. Olavi puhuu myös pojastaan Pekasta, jonka nimen korjaa sitten Pjotriksi jopa sukulaistensa kanssa puhuessaan (LK, 105). Olavin pojan kohdalla tilanne tuntuu olevan sama, mutta päin vastainen kuin Erkin, Sergein, kohdalla. Venäläinen puoli identiteetistä on se, jonka halutaan näkyvän ainakin nimen tasolla. Nimi on kuitenkin ainakin länsimaisten kulttuurien piirissä tärkeä, jopa identiteetin kiteyttävä, tekijä (Bloqvist 2014).

Viimeinen Venäjän kansan sisäinen toiseus, jonka teokset tuovat esille, on jako tavalliseen kansaan ja Kremlin ja federaation turvallisuuspalvelujen työntekijöihin. Tämä ero käy ilmi sekä *Hornassa* että *Levantin kyyssä*. Tavallinen kansa uskoo propagandaan ja toinen osapuoli tuottaa propagandaa muokaten kansansa mielipiteitä (*Horna*, 203). Tavallinen kansa kärsii KGB:n ja sen seuraajien toimista (*Horna*, esim. 197 & *LK*, esim. 107; 161). Kremlin ja turvallisuuspalveluiden työntekijät elävät teosten mukaan täysin tavallisesta elämästä eroavaa elämää.

5 HORNAN JA LEVANTIN KYYN VENÄJÄ-KUVIEN YHTENÄISYYS

Hornan ja *Levantin kyy*n rakentavat osittain yhtenäistä ja osittain toisistaan eroavaa kuvaa Venäjistä ja venäläisistä. Kuitenkin teosten pohjalta voi koota kuvan Suomen itänaapurista ja sen kansasta. Tietysti on kahden teoksen perusteella on mahdollista vain raapaista pintaa, kun puhutaan täydellisen kuvan saavuttamisesta. Teokset esittävät Venäjän rikoskirjallisuuden genrestä käsin, joten tapahtumat keskittyvät rikoskirjallisuuden genren konventioihin. *Hornassa* ja *Levantin kyyssä* esimerkiksi venäläisestä perhe-elämästä ei saada nähdä kuin pieniä vilauksia, ja toisaalta teokset keskittyvät kuvaamaan vain Karjalan alueen ja Moskovan ja Pietarin henkeä – koko muu Venäjä, eli suurin osa Venäjästä, jää pimentoon. Teosten rakentamaa yleistä kuvaa, ja juuri kuvaa, jollaisen tyyppilliset suomalaiset rikoskirjat 2000-luvulla Venäjästä luovat, voi kuitenkin kutsua melko kattavaksi. Toki Venäjää kuvaillaan suomalaisessa rikoskirjallisuudessa melko usein, joten kahden teoksen perusteella ei kuitenkaan voi tehdä kuin suuntaa antavan johdatuksen siitä, millaisena Venäjä ja venäläiset näytetään genressä.

Yhteiskunta-aiheen kohdalla teosten yleiset linjat ja kuvaukset Venäjästä ovat melko yhtenäiset. Eroa ilmenee kuitenkin siksi, että teosten painotukset yhteiskunnallisissa aiheissa ovat toisistaan eroavat. Yhteenvetona voi kuitenkin todeta, että venäläisestä yhteiskunnasta annetaan epäluotettava ja hämärällä pohjalla liikkuva kuva. Lisäksi Venäjän valtaa Eurooppaan ja koko maailmaan korostetaan kummassakin teoksessa. Yhteiskunta kirjoitetaan siis voimakkaaksi ja jopa aggressiiviseksi toimijaksi. Kumpikin teos viittaa useasti myös Neuvostoliittoon. Maailmansotien ja kylmän sodan aikainen valtio nähdään siis Venäjän edeltäjänä, jota ei voi unohtaa Venäjästä puhuttaessa. Neuvostoliitosta yksittäisenä asiana eniten huomiota saa suurvallan vakoilu- ja valvontatoimet.

Kulttuurin puolelta teokset nostavat yhdessä esille kielen. Teokset pitävät kielen toiseutta suhteessa suomen kieleen huomionarvoisena seikkana. Kieli onkin usein konkreettinen merkki toiseudesta, ja esimerkiksi suomalaisten kansallisen heräämisen aikaan suomalaisuusliikkeen yhtenä iskulauseista oli ”yksi mieli, yksi kieli”. Teoksissa sekä suomalaiset että venäläiset henkilöt puhuvat kuitenkin yhtä lailla suomea ja venäjää, joten kieli ei teosten henkilöiden silmissä nouse toiseuttavaksi tekijäksi. Ainoastaan *Levantin kyyssä* yhden Venäjältä Suomeen tulleen miehen todetaan osaavan liian heikosti suomea, jotta hänet voitaisiin laittaa rakennustyömaan johtoon (LK, 44). Muuten venäläisestä kulttuurista mainitaan useampan

kertaan tee, minkä voi jälleen ajatella olevan toiseuttavaa, koska Suomessa tavanomaisempaa on ryhtyä keittämään vieraille kahvia eikä teetä.

Kumpikin teos mainitsee myös Venäjän ortodoksisuuden ja taiteen. Kiinnostava huomio on, että *Hornassa* mainitaan useampaan kertaan venäläisen kulttuurin mystisyys, mutta kumpikaan teoksista ei kuitenkaan loppujen lopuksi konkreettisesti kuvaa, millaista se on. Ehkä se jätetään tarkemmin avaamatta, jotta venäläisen kulttuurin mystisyys säilyy yhä suomalaisten silmissä arvoituksena. Tietyllä tavalla mystiseksi voi toki mieltää esimerkiksi juuri läntisestä Euroopasta eroavan kristinuskon suunnan, ortodoksisuuden, jonka kautta venäläinen kulttuuri tuntuu erilaisemmalta. Tähän suuntaan viitataan myös *Hornassa* Larin ikonien esittelyn kohdalla (*Horna*, 36). Toisaalta myös yhteiskunnan kuvailu kaaosmaiseksi viittaa johonkin, jota ei voi täysin hahmottaa ja käsittää eli laajasti ajatellen mystisyyteen.

Ympäristön suhteen kummankin teoksen kuvaaman Venäjä näyttää melko samalta. Teokset tekevät selvän maaseutu ja kaupunki -jaottelun. Suomen rajan vastainen maaseutu on rähjäistä ja kulunutta, mutta suuret kaupungit ovat loistokkaita ja täynnä elämää ja suuria rakennuksia. Kaupunkien kuvaus nostaa ne Suomen Helsinkiä mahtavammiksi. Toisaalta Helsingin mainitaan kuitenkin näyttävän venäläisen silmissä ”käsittämättömän siistiltä, vauraalta ja toimivalta” (*Horna*, 313). Suuriin kaupunkiin liitetään siis epäjärjestys ja likaisuus. Maaseudulla tehdään myös selvä ero Suomen puolen maaseutuun ja Venäjän puolen maaseutuun. Teosten henkilöillä on kuitenkin syvä kiintymys venäläisiin paikkoihin, niin kaupungeissa kuin maaseudulla, joten Venäjä näyttäytyy siis epäsiisteyden keskellä lämpöisenä ja rakkaana kotipaikkana. Huolimatta vioistaan ja puutteistaan maa kuvataan silti paikkana, jota teosten henkilöt ikävöivät ja jota he ovat voineet tai yhä kutsuvat kodikseen, eli tärkeimmäksi paikakseen.

Venäläisten kuvauksessa on kummassakin teoksessa selkeä kaksiajakoisuus. Teoksissa eritellään venäläiset tavalliseen kansaan ja Kremlin piirissä tai muuten yhteiskunnan rattaita liikuttavissa piireissä oleviin. Tavallinen kansa esitetään maalleen kuuliaisena, ystävällisenä ja kohteliaana, mutta samalla yksinkertaisena. Kuitenkaan yksinkään nimiroolin saaneista henkilöistä teoksessa ei ole yksinkertainen tai helposti huijattavissa oleva. *Levantin kyyn* venäläiset naishahmot kuvataan tosin ehkä hieman yksinkertaistaen, mutta tämän voi ajatella johtuvan myös Viktorin näyttökulmasta, jolloin naiset itse eivät saa kertojan osaa ja naisten toiminta nähdään ainoastaan hieman konservatiiviseksi tiedetyn Viktorin kautta. Teoksissa suurin osa venäläisistä päähenkilöistä ja tärkeimmistä sivuhenkilöistä kuuluu federaation turvallisuuspalvelun joukkoihin tai *bratvan* piiriin, joten tavallisesta kansasta terävää älyä ja poikkeusta jakoon tekevät oikeastaan ainoastaan *Levantin kyyn* Aleksei Kärppä ja *Hornan*

Leonid, Annan isoisä. Rikoskirjallisuuden genreen toki kuulu rikollisuuden ja esimerkiksi turvallisuuspalvelun seuraaminen, joten tavallisen kansan elämän puuttuminen kuvauksista ei ole yllätys. Tavallisen kansan kuvaus jää lähinnä kuitenkin siis ylempää tulevien kommentointien varaan, jolloin tavallinen kansa näyttäytyy vain massana ja muutamaaan stereotyyppiseen sanaan tiivistettynä. Leonidin ja Alekseihin hahmot antavat täysin päinvastaisen kuvan, joten lopulta venäläiset esitetään siis kuitenkin laajemmassa skaalassa kuin vain kahteen ääripäähän jakautuneena.

Huomio kiinnittyy myös teosten mieskeskeisyyteen. Venäläisyys tuntuu tiivistyvän miehiin ja naisille jää sivurooli näyttävänä, usein nuorena, naisena tai mummona. Kummankin teoksen oletettu kohdeyleisö ovat toki miehet, joten siinä mielessä miehien roolin korostuminen ei ole ihme. Lisäksi rikoskirjallisuus genreinä on perinteisesti hyvin maskuliininen, joten venäläisyyden miehisen puolen korostumista pitää tarkastella nämä taustat muistaen. Kuitenkin lopputulos on se, että teosten kautta venäläisyyden maskuliinisuus korostuu suomalaisessa nykyrikoskirjallisuudessa. Toisaalta vastakohtana on myös korostunut feminiinisyys, jolloin venäläisyys näyttäytyy perinteisiä sukupuolirooleja korostaen.

Kiinnostavaa on, että johdannossa todetun hypoteesin ja yleisen kuvan vastaisesti teosten Venäjän ja venäläisten käsittely ei eroakaan toisistaan suuresti. Remeksenkään teosta ei voi pitää russofobisena, jollaiseksi hänen teoksiaan joskus väitetään, ainakaan siinä merkityksessä, että fobia olisi sävyllään ksenofobista eli vierasta ja toiseutta pelkäävää. Negatiivissävytteinen kuvaus kummassakin teoksessa kohdistuu lähinnä muutamiin yksilöihin, joille on varattu teoksissa roiston rooli, sekä itse yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja kasvottomaan valtakoneistoon.

6. PÄÄTÄNTÖ

Tässä maisterintutkielmassani -työssäni olen tarkastellut suomalaisen nykyrikoskirjallisuuden tapaa esittää Venäjä ja venäläisyys Ilkka Remeksen *Hornan* ja Matti Röngän *Levantin kyyn* kautta. Tosin sanoen tutkin teosten Venäjä-kuvan ja venäläishahmojen identiteettiä ja toiseutta, ja sitä, millaisin keinoin niitä representoidaan. Lopuksi kokosin yhteen myös teosten rakentamia kuvia, ja tarkastelin niiden pohjalta syntyvää kuvaa ja sen yhtenäisyyttä. Käytän tutkimukseni viitekehystenä rikoskirjallisuuden genreteoriaa ja identiteetin ja toiseuden käsitteiden teorioita. Niiden avulla pystyin jäsentelemään ja analysoimaan teosten mainintoja ja kuvauksia Venäjästä ja venäläisyydestä.

Tutkimuksessani olen eritellyt ja analysoinut teosten antamia venäläisyyden piirteitä, mutta analyysia olisi mahdollista viedä vielä syvemmälle. Halusin kuitenkin työssäni käsitellä teosten kaikkia erilaisia Venäjän ja venäläisyyden ulottuvuuksia, jolloin paneutuminen syvemmin yhteen teemaan tai aiheeseen ei pro maisterintutkielman kannalta ole tarpeenmukaista.

Analyysiosiossa olen käsitellyt ensin erikseen kuvaa, jonka teokset luovat Venäjästä valtiona ja alueena. Tarkastelen teoksia yksitellen, mutta rinnakkain, jolloin on mahdollista tehdä tulkintoja teoskohtaisesti, mutta jo myös yhteistä kuvaa kartoittaen. Venäläisen yhteiskunnan kuvauksen arvioinnissa keskityn ensin poliittisen maailman ja osin myös talouden kuvan analysointiin ja erittelyyn. Jako syntyy teosten sisällön myötä, koska poliittisuus nousee korostetusti esille *Hornassa*, kun taas poliittista tilannetta lähinnä sivutaan talouden käsittelyn lomassa *Levantin kyssä*. Luvussa kokoaan siis yhteen poliittistaloudellisen yhteiskunnallisen kuvan, jonka teokset kertoivat. Esille nousee esimerkiksi Venäjän yhteiskunnan rikollinen puoli, mutta myös voimakkuus ja tehokkuus.

Venäjää käsittelevän analyysiluvun kahdessa jälkimmäisessä osassa käyn läpi Neuvostoliiton vaikutusta romaanien rakentamaan Venäjä-kuvaan ja lisäksi yleisiä huomioita yhteiskunnallisesta tilanteesta. Neuvostoliittoa on maisterintutkielmassani vaikea sivuttaa, koska kumpikin teos nostaa entisen suurvallan esille useampaankin kertaan. Vaikka maisterintutkielmani käsitteleekin nyky-Venäjä ja venäläisiä, oli mukaan siis otettava yhden luvun verran Neuvostoliiton kuvausta ja kuvauksen vaikutusta Venäjästä tehtäviin kuvauksiin. Teoksissa Neuvostoliitto toimi siis itse asiassa hieman samankaltaisena vertailukohtana Venäjälle kuin Suomi. Yleiseen yhteiskunnalliseen analyysiin olen koonnut loput yhteiskunnan

kuvaukset, jotka eivät kuitenkaan suoraan osuneet poliittisuuden tai talouskäsitteen alle. Luvussa käsittelen siis esimerkiksi esiin nousevia yleisiä mielipiteitä Venäjistä.

Seuraava analyysilukuni käsittelee Venäjän kulttuuria. Jaoin aiheen käsittelyn teosten antaman materiaalin mukaisesti korkeakulttuurin ja kansankulttuurin käsittelyyn. Korkeakulttuurina käsittelen esimerkiksi teosten mainintoja taiteesta, koulutuksesta ja klassisesta musiikista. Analyysin perusteella Venäjä näyttäytyy korkeakulttuurin työssijana, jonka kasvattamana tavallinen keski-ikäinen mieskin nauttii klassisesta musiikista. Kansankulttuurina teoksista nousee esille mainintoja esimerkiksi kansansaduista, uskonnosta ja kevyemmästä musiikista. Tässä kohtaa olen ottanut käsittelyyn myös teosten käyttämän venäjän kielen. Kieli ei esiintynyt teoksissa humanistisena tutkimuskohteena, vaan henkilöiden välisessä puheessa, jolloin itse asiassa käsittelyssä on venäjänkielinen puhe. Kirjallisuuden kontekstissa puhe on representoitu kirjoitettuun muotoon ja vieraskielisyys esitetään venäjänkielisinä sanoina ja virkkeinä suomenkielisen tekstin joukossa.

Viimeinen Venäjää käsittelevä analyysiluku on Venäjän paikkoja ja ympäristöä erittelevä. Käsittelen luvussa miljöönkuvauksia venäläisten suurkaupunkien kuin myös Karjanalan alueen maaseudun ja pikkukaupunkien kohdalla. Paikkojen analyysissa esille nousee esimerkiksi vertailu ja erot kaupunkien ja maaseudun sekä Suomen ja Venäjän välillä. Lisäksi yhtenä molemmissa teoksissa esiintyvänä teemana on koti ja kotiinpaluu.

Venäjän analysoinnin jälkeen siirryn käsittelemään venäläisiä henkilöitä ja heidän identiteettejään. Aloitan käsittelyn kummankin teoksen venäläisten päähenkilöiden ja tärkeiden sivuhenkilöiden erittelyllä ja analysoinnilla. Analyysit toimivat pohjana yleisemmälle kuvalle, joka venäläisestä identiteetistä myöhemmin saadaan. Toisessa käsittelyluvussa paneudun juuri venäläiseen identiteettiin ja sen toiseuteen. Analysoin kansallista identiteettiä yleisesti, mutta teen myös vertailuja yleisen kuvailun ja tärkeimpien henkilöiden kuvailun välillä. Toiseutta pohdin sekä suhteessa suomalaisiin että suhteessa muihin venäläisiin. En käsittele venäläisiä siis vain yhtenä tarkkarajaisena kansallisuutena, vaan kuten teoksetkin sen kuvaavat, muuntautuvana ja moninaisena. Huomioin kuitenkin myös moninaisuuden rinnalla olevat stereotyyppisemmät ja litteämmät kuvaukset, jotka toivat oman lisänsä venäläisyyden erittelyyn.

Viimeisenä lukuna ennen päätäntöä tarkastelin vielä *Hornan* ja *Levantin kyyn* erikseen luomia kuvia ja kuvauksia yhdessä. Kuvausten perusteella on mahdollista rakentaa kuva siitä, millaisena Venäjä ja venäläisyys näiden kahden rikoskirjan perusteella näyttäytyy. Teokset eivät siis vielä vastaa kysymykseen siitä, millaisia ovat Venäjä ja venäläiset suomalaisessa nykyrikoskirjallisuudessa, mutta *Hornan* ja *Levantin kyyn* perusteella on mahdollista rakentaa

alustapohja siitä, millaisilla eritavoilla ja eri diskursseilla naapurimaatamme ja -kansaamme kuvataan.

Tutkimukseni jälkeen jatkotutkimuksia olisi mahdollista tehdä esimerkiksi johonkin työssäni nousseeseen aiheeseen tarkemmin pureutuen. Toisaalta laajempi tutkimus, joka kattaisi useampia rikoskirjoja, olisi myös mahdollinen. Alun perin kiinnostukseni lähti liikkeelle ylipäänsä venäläisten kuvaamisesta suomalaisessa kaunokirjallisuudessa, mutta tarkentui pian rikoskirjallisuuden genreen. Voisi olla siis hedelmällistä vertailla rikoskirjallisuuden ja muun kaunokirjallisuuden Venäjä-kuvaa keskenään. Nousisiko muissakin genreissä esille samanlaisia piirteitä venäläisistä ja Venäjältä, vai ovatko jotkin työssäni esille nousseet seikat vain rikoskirjallisuudelle luonteenomaisia tapoja kuvata naapurikansaamme ja -maatamme?

Maisterintutkielmani johtopäätöksinä voi todeta venäläisyyden ja Venäjän kuvauksen olevan rikoskirjallisuuden genressä värikästä ja monitasoista. Tutkimukseni perusteella ei voida väittää, että kuva olisi mustavalkoinen ja suomalaiset ja venäläiset ainoastaan vastakkain asettava. Venäjän ja venäläisten kuvauksessa on pyritty kiinnostavuuteen, mutta tietysti tietyt stereotypit ja tutut elementit toistuvat teoksissa. Niiden kautta jatketaan perinteisin keinoin tapoja kuvata kansakuntia ja kulttuureja. Rikoskirjallisuus luo myös omat raaminsa identiteettien kuvaukselle. Vaikka rikoskirjallisuus pyrkii kuvaamaan yhteiskuntaa tietyllä tasolla autenttisesti ja ajanmukaisesti, on se usein kuitenkin kiinnittynyt tiukasti lajityypillisiin piirteisiinsä: luonnollisesti teokset sisältävät rikollisia, vääryyttä ja pahuutta, ja esimerkiksi henkilökavalkadi ja sukupuolien esittäminen noudattaa perinteistä kaavaa. Niinpä myös Venäjää ja venäläisyyttä kuvataan genren teoksissa näiden piirteiden pohjalta. Venäjä on siis toinen ja eroaa identiteetiltään suomalaisesta, mutta ero ei kuitenkaan aina ole niin jyrkkä, ja varsinkin venäläisyyden ja venäläisten kuvauksessa toinen siirtyy myös ”meidän” puolelle.

LÄHTEET

Kohdeteokset

Remes, Ilkka 2014: *Horna*. Helsinki: WSOY.

Rönkä, Matti 2013: *Levantin kyy*. Viktor Kärppä -dekkari. Helsinki: Gummerus.

Muut lähteet

Aromaa, Jonni 2019: Historiallinen muutos: Evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluu enää alle 70 prosenttia kansasta. – *Yle uutiset*. – <https://yle.fi/uutiset/3-10596566>. 14.1.2020.

Arvas, Paula & Ruohonen, Voitto 2016: *Alussa oli murha : Johtolankoja rikoskirjallisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus.

Blomqvist, Sarita 2014: Nimi tekee ihmisen. – *Yle uutiset*. – <https://yle.fi/uutiset/3-7459213>.

Chandler, Raymond & Huhtala, Eero 1971. *Helmistä on vain harmia: Kolme rikoskertomusta sekä essee*. Porvoo; Hki: WS.

Hall, Stuart, Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha 1999: *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Helsingin jujutsuklubi 2010: Sambo – yleistä. – <http://www.jujutsuklubi.fi/up/index.php/fi/lajit/aikuisille/sambo>. 16.1.2020.

Häkkinen, Anna & Kauppinen, Antti 2008: *Sankarimatkailijan Pietari – uudistettu kolmas painos*. Helsinki: Like

Immonen, Kari 1987: *Ryssästä saa puhua... : Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-39*. Otava.

Jokinen, Sanna 2011: *Zur Unterscheidung zwischen Übersetzung, Bearbeitung und einem eigenständigen Werk und zum Konzept der Loyalität anhand des Kriminalromans Ruttokellot/Blutglocke von Ilkka Remes*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kivimäki, Netta 2015: *Antero Mertarannan jääkiekkoselostusten metaforista*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopiston filosofinen tiedekunta.

Knuutila, Seppo 2013: Kaiken kattava kulttuuri? *Kulttuurintutkimus – Johdanto*. – Tietolipas 130. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kurki, Tuulikki 2006: Kirjoitettu ja luettu kylä Neuvosto-Karjalan kirjallisuudessa. *Paikka – eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Kristeva, Julia & Malinen, Päivi 1992. *Muukalaisia itsellemme*. Helsinki: Gaudeamus.

Lehtonen, Mikko, Löytty, Olli, Ahmed, Sara & Virkkunen, Riitta (toim.) 2003: *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.

- Mehtonen, Jenni 2012: Mummokuoro edustaa Venäjää euroviisuissa. – *Yle uutiset*. – <https://yle.fi/uutiset/3-5070197>. 18.12.2019
- Merivirta, Mirka 2001: *Suomalaisuus ja venäläisyys Laila Hietamiehen Laatokka-romaanisarjassa*.
- Messent, Peter B. 2013: *The Crime Fiction Handbook*. Blackwell literature handbooks. Chichester; Malden, Mass.: Wiley-Blackwell.
- Mikkonen, Pirjo 2006: Venäläiset nimet suomen kielessä. *Kielikello*. (2006/3) – <https://www.kielikello.fi/-/venalaiset-nimet-suomen-kielessa>.
- Miller, J. Hillis 2001: *Others*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Minkkinen, Reetta 2017: *Kaukaisen paikan topos : Venäjän ja venäläisyyden representaatiot suomalaisessa nykykirjallisuudessa*.
- Mäkelä, Johanna 2006: Olet mitä et syö – Ruoka, erottautuminen ja samastuminen. – *Täysi kattaus – ruoka ja juoma kirjallisuudessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Näkki Marjo 2019: Moskova ja Pietari käyvät yhä kamppailua paremmuudesta – "Moskovassa ihmiselle kasvaa kruunu päähän". – *Yle uutiset*. – <https://yle.fi/uutiset/3-10736004>. 18.12.2019
- ОАО «ТД ЦУМ»2009: TSUM – <https://www.tsum.ru/english/> 18.12.2019.
- Piispa, Suvi 2011: *Jälkiviisautta ja terapiaa: Neuvostoliitto-kuva suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1991-2009*. Itä-Suomen yliopisto.
- Rönkä, Matti 2002: *Tappajan näköinen mies*. Helsinki: Gummerus.
- Santala, Sini 2014: *Poliisit agentteina? : Päähenkilön toiminnan kuvaus M. Y. Joensuun, Seppo Jokisen ja Ilkka Remeksen romaaneissa*. Tampereen yliopisto.
- Satujen aarrearkku 1994: Oxford: Transedition Limited.
- Soikkanen, Timo 2013: Poliitikka ja kirja. – *Ennen ja nyt – historian tietosanomat – Vallanpitäjiä ja vallattomia*. (2013/2) – <http://www.ennenjanyt.net/2013/12/politiikka-ja-kirja/>.
- Soikkeli, Markku 2006: ”Kossu on mun kuski” – Miesten alkoholismi suomalaisissa nykyromaaneissa. – *Täysi kattaus – ruoka ja juoma kirjallisuudessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Tolvanen, Anna-Kaisa 2012: ”Silloin ajattelen, että olisi helpompaa olla suomalainen tai ainakin jokin muu kuin venäläinen.” – *Venäläisten maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumisesta Joensuun seudulla*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden laitos.
- Tuan, Yi-Fu 2006: Paikan taju: aika, paikka ja minuus. – *Paikka – eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Tvaltvadze, Levan & Zidan, Heidi 2019: Vysotskin laulut kaikuvat Vysotski Festillä seitsemällä kielellä. – *Yle uutiset*. – <https://yle.fi/uutiset/3-10600582>. 13.1.2020.

Zidan, Heidi 2019: Venäläisiä Suomessa, suomalaisia Venäjällä – inkeriläiset haluaisivat tulla tunnustetuksi osaksi Suomen historiaa. – *Yle uutiset*. – <https://yle.fi/uutiset/3-11002087>.
25.1.2020.